

Vergaderjaar 2008–2009

31 089

Urgentieprogramma Randstad

Nr. 28

VERSLAG VAN EEN NOTAOVERLEG

Vastgesteld 11 maart 2009

De vaste commissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer¹, de vaste commissie voor Economische Zaken², de vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat³ en de vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit⁴ hebben op 9 maart 2009 overleg gevoerd met minister Cramer van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer over **de Structuurvisie Randstad 2040**.

Van het overleg brengen de commissies bijgaand stenografisch verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,
Koopmans

De voorzitter van de vaste commissie voor Economische Zaken,
Tichelaar

De voorzitter van de vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat,
Jager

De voorzitter van de vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
Atsma

De griffier van de vaste commissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,
Van der Leeden

¹ Samenstelling:

Leden: Van Gent (GroenLinks), Van der Staaij (SGP), Poppe (SP), Snijder-Hazelhoff (VVD), ondervoorzitter, Depla (PvdA), Van Bochove (CDA), Koopmans (CDA), voorzitter, Spies (CDA), Van der Ham (D66), Van Velzen (SP), Vietsch (CDA), Aptroot (VVD), Samsom (PvdA), Boelhouwer (PvdA), Roefs (PvdA), Neppérus (VVD), Van Leeuwen (SP), Jansen (SP), Van der Burg (VVD), Van Heugten (CDA), Vermeij (PvdA), Madlener (PVV), Ouweland (PvdD), Bilder (CDA) en Wiegman-van Meppelen Scheppink (ChristenUnie).
Plv. leden: Vendrik (GroenLinks), Van der Vlies (SGP), Polderman (SP), Remkes (VVD), Jacobi (PvdA), Hessels (CDA), Koppejan (CDA), Ormel (CDA), Koşer Kaya (D66), Leijten (SP), Schreijer-Pierik (CDA), De Krom (VVD), Timmer (PvdA), Waalkens (PvdA), Vos (PvdA), Zijlstra (VVD), Langkamp (SP), Gerken (SP), Van Beek (VVD), Schermers (CDA), Besselink (PvdA), Agema (PVV), Thieme (PvdD), Vietsch (CDA) en Ortega-Martijn (ChristenUnie).

Voortzetting samenstellingen op volgende blz.

Voortzetting samenstellingen van vorige blz.

² Samenstelling:

Leden: Van der Vlies (SGP), Schreijer-Pierik (CDA), Vendrik (GroenLinks), Ten Hoopen (CDA), Tichelaar (PvdA), voorzitter, Hessels (CDA), ondervoorzitter, Van der Ham (D66), Van Velzen (SP), Aptroot (VVD), Smeets (PvdA), Samsom (PvdA), Irrgang (SP), Jansen (SP), Biskop (CDA), Ortega-Martijn (ChristenUnie), Blanksma-van den Heuvel (CDA), Van der Burg (VVD), Graus (PVV), Zijlstra (VVD), Besselink (PvdA), Gesthuizen (SP), Ouwehand (PvdD), Vos (PvdA), De Rouwe (CDA) en Elias (VVD).

Plv. leden: Van der Staaij (SGP), Jan Jacob van Dijk (CDA), Sap (GroenLinks), Van Vroonhoven-Kok (CDA), Blom (PvdA), Aasted-Madsen-van Stiphout (CDA), Koşer Kaya (D66), Ulenbelt (SP), Blok (VVD), Boelhouwer (PvdA), Kalma (PvdA), Karabulut (SP), Luijben (SP), De Nerée tot Babberich (CDA), Wiegman-van Meppelen Scheppink (ChristenUnie), Atsma (CDA), Dezentjé Hamming-Bluemink (VVD), Madlener (PVV), Van Dam (PvdA), Gerkens (SP), Thieme (PvdD), Heerts (PvdA), Uitslag (CDA) en Weekers (VVD).

³ Samenstelling:

Leden: Vendrik (GroenLinks), Van der Staaij (SGP), Snijder-Hazelhoff (VVD), Mastwijk (CDA), Jager (CDA), voorzitter, Koopmans (CDA), Gerkens (SP), Van der Ham (D66), Haverkamp (CDA), Aptroot (VVD), Samsom (PvdA), Boelhouwer (PvdA), Roefs (PvdA), Jansen (SP), Cramer (ChristenUnie), Roemer (SP), Koppejan (CDA), Vermeij (PvdA), Madlener (PVV), Ten Broeke (VVD), ondervoorzitter, Ouwehand (PvdD), Polderman (SP), Tang (PvdA) en De Rouwe (CDA).

Plv. leden: Halsema (GroenLinks), Van der Vlies (SGP), Bokestijn (VVD), Bilder (CDA), Hessels (CDA), Atsma (CDA), Van Bommel (SP), Koşer Kaya (D66), Sterk (CDA), Neppérus (VVD), Dijsselbloem (PvdA), Jacobi (PvdA), Besselink (PvdA), Anker (ChristenUnie), Van Leeuwen (SP), Knops (CDA), Depla (PvdA), Agema (PVV), Verdonk (Verdonk), Thieme (PvdD), Lempens (SP), Waalkens (PvdA), Van Heugten (CDA) en De Krom (VVD).

⁴ Samenstelling:

Leden: Van der Vlies (SGP), ondervoorzitter, Schreijer-Pierik (CDA), Atsma (CDA), voorzitter, Poppe (SP), Waalkens (PvdA), Snijder-Hazelhoff (VVD), Jager (CDA), Ormel (CDA), Koopmans (CDA), Van der Ham (D66), Van Velzen (SP), Samsom (PvdA), Van Dijken (PvdA), Neppérus (VVD), Jansen (SP), Jacobi (PvdA), Cramer (ChristenUnie), Koppejan (CDA), Graus (PVV), Vermeij (PvdA), Zijlstra (VVD), Thieme (PvdD), Dibi (GroenLinks), Polderman (SP) en Elias (VVD).

Plv. leden: Van der Staaij (SGP), Mastwijk (CDA), Ten Hoopen (CDA), Luijben (SP), Tang (PvdA), Bokestijn (VVD), Bilder (CDA), Biskop (CDA), Koşer Kaya (D66), Van Leeuwen (SP), Eijssink (PvdA), Depla (PvdA), Van Baalen (VVD), Kant (SP), Blom (PvdA), Ortega-Martijn (ChristenUnie), Van Heugten (CDA), Brinkman (PVV), Kuiken (PvdA), Ten Broeke (VVD), Ouwehand (PvdD), Vendrik (GroenLinks), Lempens (SP) en Dezentjé Hamming-Bluemink (VVD).

Stenografisch verslag van een notaoverleg van de vaste commissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, de vaste commissie voor Economische Zaken, de vaste commissie voor Verkeer en Waterstaat en de vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Maandag 9 maart 2009

Aanvang 10.15 uur

Voorzitter: Van Heugten

Aanwezig zijn 9 leden der Kamer, te weten:

Van Gent, Van der Ham, Van Heugten, Van Leeuwen, Neppérus, Van der Staaij, Sterk, Vermeij en Wiegman-van Meppelen Scheppink,

en mevrouw Cramer, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Aan de orde is de behandeling van:

- **de brief van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer d.d. 3 juli 2008 inzake een internationale benchmark naar grootstedelijke regio's voor het opstellen van de langetermijnvisie Randstad 2040 (31089, nr. 20);**
- **de brief van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer d.d. 9 september 2008 inzake de Structuurvisie Randstad 2040 (31089, nr. 21);**
- **de brief van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer d.d. 12 februari 2009 inzake de reactie op de terinzagelegging van de Structuurvisie Randstad 2040 en de Plan-MER (31089, nr. 26);**
- **de brief van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer d.d. 26 februari 2009 inzake het advies van de commissie Ruimtelijke Ontwikkeling Luchthavens in relatie tot de Structuurvisie Randstad 2040 (31089, nr. 27).**

De **voorzitter**: Ik heet de minister van VROM welkom in ons midden. De spreekijdverdeling is voor een aantal fracties een beetje aan de ruime kant. Ik wil proberen, het volgende tijdschema aan te houden. Wij streven ernaar om omstreeks 12.30 uur de eerste termijn van de Kamer af te ronden en dan tot 13.15 uur de lunchpauze te houden. Dan heeft de minister twee uur voor de beantwoording in eerste termijn. Ik zal proberen, op dat tijdschema de vergadering tot een goed einde te brengen. Ik stel voor dat de leden in eerste termijn het aantal interrupties beperken tot een viertal.

De heer **Van Leeuwen** (SP): Voorzitter. Wij hebben afgesproken dat wij nu de eerste termijn houden, maar

gaan wij nu ook een planning maken voor de tweede termijn?

De **voorzitter**: In de laatste procedurevergadering is besloten om het notaoverleg niet in één keer te doen, maar een knip te maken tussen de eerste en de tweede termijn. Ik stel mij voor dat in de procedurevergadering een nieuwe datum voor de tweede termijn wordt afgesproken.

Het woord is aan mevrouw Vermeij.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Voorzitter. Het is een mooie dag. Wij behandelen de Structuurvisie Randstad 2040, die naar aanleiding van een motie uit deze Kamer is opgesteld door de minister.

In 1958, ruim 50 jaar geleden, verscheen de nota Ontwikkeling van het westen des lands. Ik heb die nota bij mij. De nota ligt ook in de Tweede Kamer; die was twintig jaar niet uitgeleend. Het was de eerste nota waarin het begrip "Randstad" een rol speelde. Er zit een prachtige kaart in en het is ontzettend interessant om die te vergelijken met de kaarten die nu in Randstad 2040 staan. De A3 loopt trouwens nog gezellig door het Groene Hart heen; die is er nooit gekomen. Het is fascinerend om de nota te lezen, want juist om het heden en de toekomst te begrijpen, moet je je volgens mij verdiepen in datgene wat vorige commissies daarover hebben opgeschreven.

Interessant is de keuze voor het beschermen van het Groene Hart en de keuze voor de groeikernen, de zogenaamde "satellietsteden". Voorheen heetten die ook satellietsteden en later zijn dat de Vinex-locaties geworden. Het is de basis geworden van een lange traditie van uitleglocaties in de Randstad en de rest van het land.

In 1958 was er een minderheidsstandpunt in de commissie, die overigens zeven jaar heeft gedaan over het opstellen van deze nota, van het ministerie van Verkeer en Waterstaat. Ir. Le Cosquino de Bussy heeft destijds, zoals toegevoegd aan het rapport van de werkommissie, afstand genomen van het voorgestelde ruimtelijke spreidingsbeleid. Hij had daarvoor twee redenen. De Bussy verzette zich met name tegen de koers om de verstedelijking uitwaarts te spreiden, dus in de groeikernen en hij vond het in infrastructureel opzicht dom om het middengebied leeg te laten. Dat laatste deelden wij niet, maar het eerste is toch een interessante notie. Voor de welvaart van het land achtte de

hoofdingenieur-directeur dit allerm minst verstandig. Hij verwees namelijk naar de culturele functies van de stad. Het was toch al niet handig dat Nederland niet één grote stad kende zoals de andere landen in West-Europa, maar hij vond het niet wijs om de boel nog verder te verdunnen en zo'n groot middengebied leeg te laten. In 1928 – ik ben echt heel ver teruggegaan – voltooide Witteveen zijn uitbreidingsplannen voor Rotterdam: een stad met 2,5 miljoen inwoners, met veel groen, alle cityfuncties in de kern, het wonen aan de rand en industrie en havens aan het wonen. Ook Witteveen was tegen het stichten van satellietsteden. Die zouden het landschapsschoon – let op het woord, 1928 – schade berokkenen. Welk debat voeren wij vandaag: ongeveer hetzelfde. Voor arbeiders zou het bovendien ongeëigend zijn. Hun werkdagen waren zo lang dat voor woon-werkverkeer geen tijd overbleef. Dat is nu vervangen door het argument “duurzaamheid”: hoe kunnen wij woon-werkverkeer zo kort maken om ook iets aan duurzaamheid te doen?

Maar zoals wij weten hebben Witteveen en De Bussy het niet gehaald. Waartoe dit heeft geleid? Iedereen die dat wil zien, kan even bladeren in mijn exemplaar van In Holland staat een huis van Adriaan Geuze, over de suburbane brij en de huizenzee die dat tot gevolg heeft gehad. Het is een fascinerend document, om van te gruwen. Geuze heeft overal in de Randstad in de buitengebieden kiekjes gemaakt. Wat wij zien is niet fraai: eenvormigheid, verlaten plantsoentjes, de Gamma's; de eenheidsworst. Wij zijn niet in staat geweest om aan deze brij authenticiteit te geven, zoals dat vanuit de traditie wel lukte in onze steden. Nu, na 50 jaar, ligt er weer een nota, een structuurvisie. Onze eerste met – ik haal aan – leidende principes, ruimtelijke rijkskeuzen en een agenda. Vooraf moet mijn fractie tegen de minister zeggen dat zij de verzoeken uit de Eerste Kamer en de Tweede Kamer zeer voortvarend heeft opgepakt. Er ligt een gedegen visie en het is heerlijk om in Den Haag weer eens een stuk aan te treffen waarin keuzen worden gemaakt, of je het er nu mee eens bent of niet. De PvdA heeft zichzelf de vraag gesteld of het de goede keuzes zijn, en of de eruit voortvloeiende acties echt leiden tot het gewenste beeld van de Randstad. De werkelijkheid is, zoals wij weten, anders dan de tekentafel.

Ik kom even terug op de keuzen: groen en blauw als uitgangspunt voor ontwikkelingskeuzen, wat internationaal sterker is, sterker maken, verdichting bereikbaarheid en duurzaamheid – een belangrijk blok – en het versterken van verschillen in plekken voor wonen, werken en verblijven. Ik stel vooraf vast dat de PvdA deze keuzen ondersteunt. Wij vragen ons af of de acties die eruit voortvloeien, dit beeld ook werkelijk gaan realiseren. Ik ga beginnen met de blik van buiten naar binnen. Dat is interessant. De minister noemt dat het leven in een veilige groenblauwe delta. De opgaven voor het landelijke gebied zijn in grote lijnen wel bekend. Het is duidelijk wat de bedoeling is van de Ecologische Hoofdstructuur en hoe deze vorm moet krijgen. Naast groene opgaven zijn er klimaatopgaven ten aanzien van de veiligheid van de kust, de grote rivieren en de waterberging in het middengebied. In dat deel van het land is unieke natuur, het wijde landschap. Er zijn unieke landschappen in het laagste deel van Nederland, die met niets ter wereld vergelijkbaar zijn. Dit vergeten wij nog veel te vaak.

Wij hebben het dan inmiddels over het Groene Hart. Wij hebben daarover toch nog wat vragen ten aanzien van de structuurvisie. Wat is de visie van de minister op de ontwikkeling van de melkveehouderij in dat gebied en op de grondgebonden landbouw? Wij vinden daarover te weinig terug in de Structuurvisie Randstad 2040, terwijl het er een fundamenteel onderdeel van uit zou moeten maken. Maken de boeren deel uit van het metropolitane park, zoals minister Verburg denkt, of is hun rol ten behoeve van het landschap fundamenteeler dan die ten behoeve van de economie? Het is een vrij fundamentele vraag. Volgens een politieke uitspraak van een jaar geleden moet de melkveehouderij er blijven vanwege het behoud van een openheid van het landschap en de recreatiemogelijkheden die dat oplevert. Er zijn veel projecten gedefinieerd en een visie op de landbouw ontbreekt nog. De bestuurlijke constellatie is op zijn zachts gezegd niet echt sterk. Je zou bijna denken dat er meer bestuurders in het Groene Hart zijn dan koeien in de wei. Nu dreigt het groene land verloren te gaan. Wat er in honderden jaren aan uniek polderlandschap is ontstaan, dreigt nu te verweiden. Wat biedt de minister in deze structuurvisie om dat te voorkomen?

Ik kom daarmee bij de term “metropolitane parken”. Ik ga ervan uit dat mijn collega's daarop ook nog uitgebreid zullen ingaan, want het is een fascinerend begrip. Maar wat zijn het? Niet de Kennemerduinen, al stond daar gisteren vanuit Amsterdam een flinke file. Niet het Vondelpark. Niet de Vechtstreek, die je op de fiets vanuit Amsterdam kunt bereiken. En niet het Groene Hart. Is de minister bereid om meer invulling te geven aan dit begrip, en het anders te laten varen? Als de minister grote woorden gebruikt in het kader van groen, blauw en klimaat en als zij keuzen wil, dan past een bouwplan als dat van de Zuidplaspolder daar toch geenszins in? Ik herhaal het; het is een beetje frappez toujours. Waarom is dat bouwplan er juist voor een plek waar het kwel naar boven komt, waar je rücksichtslos kiest voor verdunning in plaats van verdichting, waar iedereen vanuit zijn eigen discipline zegt dat waterberging moet plaatsvinden. Hoe kan dat? Ik heb de kaart die de minister in de Structuurvisie Randstad 2040 heeft getekend, nog eens goed bekeken. Eigenlijk zien wij daar het Groene Hart niet meer in staan, maar groene plekken om het rood heen. Is het noodlot dan niet tweeledig? Er zijn zo langzamerhand meer bestuurders dan koeien in de wei. De volstreekte non-sturing van het gebied moet worden opgelost. Het mag dan zo zijn dat Kok I in de la is verdwenen, maar moeten wij niet tot een andere constellatie komen om toch grip te krijgen op het unieke en zeer kwetsbare gebied? Daarnaast denken wij het gebied te versterken door er het stempel “nationaal landschap” op te drukken.

De heer **Van Leeuwen** (SP): Cruciaal is de vraag hoe wij dat gaan aanpakken. Het rapport van Kok is naar de prullenbak verwezen, waarom wij overigens niet rouwig zijn. Maar het is wat obligaat om die vraag neer te leggen bij de minister. Hoe denkt de Partij van de Arbeid hierover? Wat moet er bestuurlijk gebeuren?

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Zoals bekend zijn wij voor nadere invulling van de ruimtelijke hoofdstructuur. Wij zouden op dat vlak wat meer leiding wensen van de minister, ook met betrekking tot het Groene Hart. Deels geeft zij daaraan invulling in deze structuurvisie. Verder

verwacht ik dat ook de provincies die vraag naar zich toe trekken. Wat mij betreft zeggen de drie provincies die gaan over het Groene Hart – een beperkt aantal spelers – dat het hun bevoegdheid is.

De nationale landschappen blijven een ingewikkelde materie. Ook daarvoor biedt deze structuurvisie geen oplossing. De rijksadviseurs hebben dat onlangs in een advies een brandingsverhaal genoemd, maar dat is wel het minste wat je van een stempel kunt verwachten. Hebben wij in 2040 eigenlijk nog nationale landschappen en, zo ja, hoe zijn die dan beschermd? Wat neemt de minister daarover op in de uitvoeringsagenda en/of de AMvB Ruimte?

Ik kom toe aan de tweede keuze die wordt gemaakt: wat internationaal sterk is, sterker maken. Het lijkt een doodoener, maar daarachter gaat een fundamentele keuze schuil die wij lange tijd niet hebben gemaakt. Deze visie maakt, als je het ermee eens bent, een einde aan de verdelende rechtvaardigheid. Amsterdam is de enige metropool in de Randstad, het is een internationaal sterke stad, wat overigens nog moet worden afgewacht in deze crisis. Hierop moet worden gefocust. Kiezen voor Amsterdam kan de hele Randstad helpen, betoogt de minister in deze visie. De kracht van Amsterdam komt vooral voort uit de kracht in cultureel opzicht, iets wat blijkt uit alle onderzoeken daarover, dit alles los van het internationale en het fiscale aspect en van het financiële centrum. Het vestigingsklimaat wordt voor een groot gedeelte bepaald door de culturele aspecten.

De minister zegt dat de hele Randstad daarvan profiteert. Maar hoe profiteren Den Haag en Rotterdam hiervan? De Rotterdamse haven is cruciaal voor de Nederlandse economie, waaraan de Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek (RMNO) een uitgebreide paragraaf heeft besteed. Maar wat betekent de haven voor Rotterdam, los van de arbeidsplaatsen? Wat is het verband tussen de haven van Rotterdam en de stedelijke omgeving? Zo langzamerhand lijken beide zaken helemaal losgezongen van elkaar. Ook hier is er wel een tegenstelling in de visie. Deze spreekt van kansrijke kustzones in het kader van het internationale klimaat – “mooi wonen in de duinen” – maar tegelijkertijd pleit de visie niet voor het verder volbouwen van de kustzone. Hoe valt dit met elkaar te rijmen?

Mijn fractie maakt er geen geheim van: wij moeten stoppen met het almaar omploegen van weilandjes tot weer een wijkje en weer een bedrijventerrein. Eens weggegeven krijg je het nooit meer terug. Op de laatste decennia na kende Nederland natuurlijk best wel een interessante wijze van verdichten. In de jaren tien, twintig en dertig van de vorige eeuw zijn fameuze wijken aangelegd met ruime, grondgebonden huizen en relatief kleine tuinen, maar dat hoort erbij in de stad. Dit zijn huizen die door velen ook nu nog als zeer waardevol worden gezien. Waarom? Kwaliteit en authenticiteit. Recent zijn de IJ-oeveren en IJburg een goed voorbeeld van hoe het ook kan: met je gezin in de stad blijven wonen. In de visie wordt hoogbouw genoemd. Wij zien meer in de zeventiende-eeuwse traditie van diverse grondgebonden dichtheden voor wonen, maar voor werken is dat natuurlijk anders. Daar zou je in de hoogte kunnen denken. In hoeverre zijn de binnenstedelijke opgaven op dit moment doorgerekend op duurzaamheid? Wij komen namelijk nog te vaak tegen dat het opgeven van weilanden niet wordt meegerekend als een kwaliteit die je vervolgens wel weet te behouden als je in

de stad bouwt. Hoe telt het in de diverse MKBA's mee als mensen meer gebruikmaken van het ov en minder van de auto? Hoe ondersteunen wij de steden door de komende decennia kritisch te kijken naar de opgaven die zij meekrijgen? Hoe heilig zijn de genoemde abstracte woningaantallen van ruim 80.000 woningen per jaar? Mijn fractie is er een voorstander van dat er flink gebouwd gaat worden. Wij zijn echter ook voor een realistisch beeld. Het halen van aantallen is vaak een dogma, waarbij niet gekeken wordt naar de kwaliteit die je daarmee tot stand weet te brengen.

Moeten wij niet veel kritischer zijn op wat en voor wie wij bouwen? Ik noem een voorbeeld dat hier al vaker aan de orde is geweest. In het Groene Hart geldt migratiesaldo nul; dat betekent bouwen voor de eigen bevolking. Dat is echter niet aan de orde als je goed kijkt naar wat er in het Groene Hart tot stand komt. Daar wordt bijna uitsluitend duur gebouwd. Dat betekent dat het helemaal niet voor de eigen bevolking is. Wat doen wij met de grote opgaven? Wordt Stadshavens Rotterdam een wijk waar onze kleinkinderen met trots op terugkijken? Wordt Valkenburg een tweede Wassenaar of een plek met een allure van grote bouwers als Berlage? Stedenbaan is een project naar het hart van de PvdA-fractie. Het is heel erg vanuit de ov-gedachte ontwikkeld. Ook hier zien wij echter veel partijen aan tafel en blijft het moeilijk om te realiseren wat wij willen: al die gronden langs het spoor benutten en zo in hoge dichtheden werken. Tegelijkertijd legt dat voor iedereen de optie open om met het ov te reizen.

In de structuurvisie worden maatschappelijke partijen die een vrij cruciale rol spelen in de totstandkoming van de keuzes nauwelijks genoemd. Ik noem NS Vastgoed, of NS Poort zoals dat tegenwoordig heet. Uit de contacten met veel wethouders weten wij dat NS Poort zich gedraagt als een verwende monopolist. Het kan net zo lang onderhandelen als het wil. Dat moet toch anders? NS Poort heeft toch een maatschappelijk belang in het realiseren van de doelstellingen van deze structuurvisie? Wat gaat de minister daaraan doen?

Ik kom bij het onderwerp diversiteit. In deze structuurvisie heet dat “het maken van verschillen”. Gezien het beeld dat wij de laatste jaren hebben neergezet, monotone eenvormige bouw, is het een keuze die wij opnieuw moeten uitvinden. Wij leven in een delta. Wij hebben sinds mensenheugenis het geluk gehad dat de wereld ons kwam opzoeken en dat wij de wereld gingen opzoeken. Dat hebben wij onder andere tot uitdrukking gebracht in de wijze waarop wij bouwen. Er zijn allemaal verschillen: langs de grachten, in wijken, een hoeksteen of een ander raam. De overgang van stad naar land is in Nederland altijd zeer bijzonder geweest. Op Rotterdam na zitten wij in de Randstad redelijk snel in het groen. In de laatste 25 tot 30 jaar is dat voor de oprukkende bedrijventerreinen en de kassenmanie wel eens beter geweest: nu moet je ongeveer 20 minuten langer fietsen. Die grenzen moeten wij echt beter bewaken en de overgangen moeten wij markeren. Vanuit de vlakte van deze delta zou de stad moeten opdoemen. Vanuit vervoersstromen ontstaan ontwikkelingen. In deze structuurvisie wordt het belang van ov benadrukt, maar zegt de minister dat deze visie noopt tot een enorme slag in het openbaar vervoer in de Randstad? Hoe werkt de minister in haar actieprogramma straks aan orthodoxe varianten, zoals een grootschalige opstapplaats en nieuwe snelle ov-verbindingen? Dit soort plannen is wel

uitgewerkt voor Almere en Amsterdam, maar tot op heden wordt daar, ook vanuit Verkeer en Waterstaat, helemaal niets aan gedaan. In deze structuurvisie staan niet heel veel beelden van hoe de Randstad er in 2040 uit zal zien. Het zou leuk zijn om dit boek, met de foto's die erin staan, erbij te pakken als wij in 2040 beland zijn. Ik hoop en verwacht dat er op dat moment geen nieuwe versie van "In Holland staat een huis" met monotone eenvormigheid zal kunnen zijn. Ik heb nog een paar slotvragen over de uitwerking van deze structuurvisie. Het project is uit het programma Randstad Urgent gehaald. Daarvoor in de plaats komen sleutelprojecten. Wanneer maakt de minister de keuze voor die sleutelprojecten? Waarom is dit project er eigenlijk uitgehaald? Welke consequentie heeft deze visie voor de AMvB Ruimte? Wat gaat de minister in de eerste en de tweede tranche realiseren? Kunnen wij dan ook al denken aan de verdichtingsdoelen? Ik ga ervan uit dat alle projecten die in het actieprogramma staan, zo integraal mogelijk zijn en vanzelfsprekend ook een plek krijgen in het MIRT. Zo niet, dan wil ik er graag iets over horen. In de structuur maar ook in de financiering moet dat richting geven, want wij willen met ons allen in deze Kamer – daar zijn wij inmiddels al twee jaar mee bezig – dat er integraal wordt gedacht. Als dat ergens een plek verdient, dan is dat hier in de Randstad. Niet bouwen zonder of, geen of zonder bouwen, maar ook de groene plekken. Er staat geen geld bij deze visie. Heeft de minister een idee hoe de toekomst er verder uit ziet na de Nota Ruimte? Hoe gaat zij deze ambitieuze plannen daadwerkelijk uitvoeren?

Mede naar aanleiding van onze rondetafelgesprekken was ik op zoek naar een mooi gedicht over Zwolle, speciaal voor mijn collega van de ChristenUnie. Over de steden kom je trouwens prachtige gedichten tegen, maar over Zwolle heb ik er geen een gevonden. Toch blijft het een mooie stad.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Voorzitter. In de voorliggende nota geeft de minister aan hoe zij verder wil met de Randstad tot 2040. Ik denk dat het goed is dat de minister met zo'n stuk is gekomen, want de Randstad is natuurlijk een wezenlijk deel van dit land. Daarvoor dus mijn waardering. Toch heb ik er een aantal kanttekeningen bij, maar daar kom ik straks op. Een van de eerste principes van de nota is dat de minister eigenlijk zegt dat de Randstad zal blijven, ook in een tijd waarin het klimaat verandert en het water stijgt. De essentie is dat wij ons niet terugtrekken achter Amersfoort, om nog maar over het mooie Zwolle en de IJssel te zwijgen. De Randstad blijft dus een wezenlijke rol spelen, want je merkt overal ter wereld dat men activiteiten heeft rondom de delta. Dat betekent ook – dit zit ook in de plannen van de Deltacommissie en in het rapport-Vermeren – dat je veel zal moeten doen aan dijkversterking en kustbewaking en dat je die uitdagingen aan zal moeten gaan. Ik ben benieuwd hoe dat verder gaat. Wij zijn ons er ook van bewust dat dit geld gaat kosten en dat dit veel investeringen zal betekenen. Een ander principe in de nota betreft het Groene Hart en de groenblauwe delta. De minister wil eigenlijk een soort aaneengesloten gebied waar het gaat om de Utrechtse Heuvelrug, het Groene Hart, het IJsselmeergebied, de zuidwestelijke delta en het kustgebied. Het is me nogal wat. Op zichzelf kan ik mij er natuurlijk best wel wat bij voorstellen. Het punt is dan natuurlijk wel hoe je

daarmee omgaat. Ik kom dan bij het Groene Hart. Je ziet gewoon hoe lastig het is. Destijds is besloten om dat gebied te beschermen en om daar restrictief om te gaan met bouw en bedrijvigheid. Tegelijkertijd moet je constateren dat er in de Randstad een woningbehoefte is en dat je daar af en toe niet aan een nieuw bedrijven-terrein kunt ontkomen. Met handhaving van het bestaande restrictieve beleid en de duidelijke rol van de drie betrokken provincies, naast de vele gemeenten die er liggen, acht mijn fractie het van belang dat ook wordt aangegeven welke stukken in het Groene Hart zodanig bijzonder zijn dat daar verder niet aangekomen mag worden. Ik fiets nog wel eens door het Groene Hart. Ik heb ook wat fietsende vrienden in Noord-Holland gebeld. Die hebben het dan over heel bijzondere plekken zoals de Nieuwkoopse Plassen en het gebied rond Schoonhoven. Je kunt ook kijken naar Uithoorn, het Zijdelmeer. Je ziet dat riviertje, de Kromme Mijdrecht. Probeer die gebieden echt zuiver te houden. Verder moet je gewoon het staand beleid handhaven. Dat betekent dat je restrictief moet handelen. Je zult af en toe namelijk iets moeten doen.

Uit de stukken blijkt niet duidelijk hoe wij met de landbouw omgaan en waar wij nog iets willen toestaan. Je ziet dat er in Alphen steeds meer wordt gebouwd en ook de N11 blinkt niet uit wat de smaak betreft. Naar mijn idee zullen wij wat dat betreft meer keuzes moeten maken, want er zijn gebieden, bijvoorbeeld Weideveen, die heel bijzonder zijn.

De heer **Van Leeuwen** (SP): Ik zag op de site een bericht met de mededeling dat de VVD-fractie tijdens dit overleg een pleidooi zal houden voor de bescherming van het Groene Hart. Uit het betoog van mevrouw Neppérus maak ik echter op dat de VVD-fractie er enkele heel bijzondere gebieden uit pikt en dat zij verder het staand beleid handhaaft. Op de kaart van 1990 en die van nu is te zien wat dat betekent. Wat wil de VVD-fractie precies? Wil zij natuurmonumentjes organiseren en verder vol bouwen, of zegt zij dat het begint bij Stompwijk, dat het in een bepaald gebied eindigt en dat wij daarvan afblijven?

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Ik zal het de heer Van Leeuwen uitleggen. Het staand beleid is restrictief. Er zijn ook delen waar men nauwelijks bij mag komen, of waar dat alleen is toegestaan voor de bevolking. Dat zit al in dat beleid. Ik stel echter vast dat een en ander steeds verder opschuift. Naar mijn idee vinden wij elkaar wat dat betreft. Ik pleit ervoor om te kiezen: het handhaven van het bestaande restrictieve beleid dat door de Kamer is vastgesteld. Dat dient door de provincies te worden uitgevoerd. Wij mogen dus best af en toe zeggen dat die provincies dat inderdaad moeten doen en dat zij niet steeds moeten nagaan wat er bij kan. Maak keuzes en durf echt te zeggen dat bepaalde stukken dermate bijzonder van aard zijn dat die op slot moeten. Ik hoop dat de heer Van Leeuwen dat straks ook zal zeggen. Het is niet mogelijk om het gehele gebied op slot te doen, want dat ligt midden in de Randstad. Het staand beleid moet worden gehandhaafd, maar het is ook belangrijk om te zeggen dat bepaalde delen dicht moeten. Ik heb daarvan voorbeelden genoemd.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Laat ik de positieve kant van de bijdrage van mevrouw Neppérus benadrukken. Ik

hoorde dat zij sprak over het op slot doen van bepaalde delen van het Groene Hart. Mevrouw Neppérus zei ook dat het beleid aan de andere kant al restrictief is. Heeft zij inderdaad het idee dat wij restrictief beleid voeren voor het Groene Hart als zij over de A12 in de richting van Utrecht rijdt? Dat idee heb ik namelijk helemaal niet.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Ik noemde de snelweg N11. Mevrouw Vermeij mag van mij ook de A12 noemen. Wij hebben dat restrictieve beleid gezamenlijk vastgesteld. Ik ben het van harte met mevrouw Vermeij eens dat het voor bepaalde delen niet goed loopt. Wij zien die delen allemaal, dus ik ook. Dat moet dan ook beter. Aan de ene kant moeten wij voortdurend heel zorgvuldig nagaan wat al dan niet kan. Laat de drie betrokken provincies wat dat betreft de gemeenten aansturen. Wij moeten wat dat betreft dus restrictief handelen. Aan de andere kant is het van belang dat wij een keuze durven maken voor de delen waar wij van af willen blijven. Daar gaat het mij om en ik hoop dat mevrouw Vermeij mij daarin steunt. Het kabinet zegt ten aanzien van woningbouw, landbouw, klimaat en water dat wij moeten inspelen op een soort optimalisatie van de lange termijnopgave. Dat is uiteraard iets waarmee je geconfronteerd wordt. De discussie over water hebben wij in dit land immers eerder gevoerd. Wij weten nu toch wel dat er meer op ons af komt. Toch vind ik de notitie inhoudelijk ietwat vaag. Ik kom daarin de metropolitane parken tegen. Moet ik dan aan Hyde Park in Londen denken, aan het Central Park, of gewoon aan het Vondelpark? Hoe willen wij met bepaalde gebieden omgaan? Wij willen immers ook gebieden voor land- en tuinbouw behouden. Wij hebben nu een mooie Bollenstreek. Laat die gewoon bestaan. Wil de minister daarmee iets anders doen? Hoe ziet zij wat dat betreft de rolverdeling tussen de provincie en de gemeenten? Je kunt de woorden "metropolitane parken" veelvuldig gebruiken, maar wat wordt daarmee precies bedoeld? Wie gaat nu wat doen? Wat is de rol van het Rijk, de provincies en de gemeenten? Ik zal hier steeds zeggen "decentraal wat kan, centraal wat moet", maar je ziet nu al dat provincies met dingen bezig zijn. Hoe moet je dat invullen? Dan zijn er nog de metropolitane parken. Hoe wil je die realiseren en hoe is daarbij de rolverdeling? Dat geldt natuurlijk al helemaal voor de minister. Dat lijkt mij een lastige. Dan de internationale allure: wat sterk is, laten zien en versterken. Dat spreekt de VVD aan. In de nota staat een heleboel over Amsterdam. Ik vind Amsterdam een heel mooie en cultureel aantrekkelijke stad, maar je moet ook op de andere steden letten. Wat is de rol van Rotterdam en Den Haag? Bij Den Haag worden ook internationale organisaties genoemd. Dat kan ik mij heel goed voorstellen, maar dan moet je er ook voor zorgen dat vestiging voor internationale organisaties aantrekkelijk is. Is er bijvoorbeeld voldoende internationaal onderwijs en hoe zit het met de kinderopvang? Het blijkt dat dit de dingen zijn waar mensen van internationale organisaties vaak tegen aanlopen. Dat gaat iets verder dan het bordje van deze minister, maar ik denk wel dat zij daarop oog moet houden. Bij internationale allure hoort ook infrastructuur. Een goede infrastructuur is wezenlijk en dat staat terecht in deze notitie. Minister Eurlings heeft heel veel plannen. Wij hebben ook Randstad Urgent. Wat is het verband tussen dat programma en de structuurvisie? Moeten wij Randstad Urgent, het openbaar vervoer en wegen-

verbetering zien als een deel daarvan? De manier waarop je daarmee omgaat is van wezenlijk belang. In de structuurvisie komt ook de versterking van de greenports aan de orde. Die kunnen wij onderschrijven. De infrastructuur zal altijd goed in de omgeving moeten passen. Hoe kom je tot uitvoering van al die plannen en hoe zit het met de financiering? Komt er een investeringsagenda? Wat doet het Rijk en wat doen de bedrijven? Daar kun je zeker over praten. Hoe ga je dat aanpakken? Wil de minister met privaat-publieke samenwerking (pps) verder, of wil zij dat juist niet? Deze punten moeten binnenkort duidelijker worden. Mevrouw Vermeij vermoedde reeds dat veel over de verstedelijking zou worden gesproken. Mij lijkt dat de werkelijkheid is dat in de steden steeds meer zal worden gebouwd. Wel vraag ik mij af of het aantal woningen dat is genoemd, 80.000, reëel is. Hoogbouw neemt relatief weinig ruimte in, maar veel mensen willen in een ander soort huis wonen. Als je dat mogelijk wilt maken en meer eengezinswoningen wilt realiseren, dan wordt veel meer ruimte rondom de steden in beslag genomen. Dat levert een spanningsveld op. Wij vinden dat de notitie iets te veel is geconcentreerd op hoogbouw. Het zal nodig zijn, want wij kunnen het niet alleen met eengezinswoningen of familiewoningen doen, maar hierover moet wel verder worden nagedacht. Je alleen maar concentreren op hoogbouw gaat denk ik toch te ver.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Is mevrouw Neppérus wel een voorstander van verdichten, maar wil zij dat niet alleen realiseren door hoogbouw? Is het dan nodig om opnieuw naar de opgave te kijken of is zij sowieso niet voor hoogbouw en niet voor verdichten?

Mevrouw **Neppérus** (VVD): De notitie is ons nu te veel geconcentreerd op de hoogbouw. Ik zou het flauw vinden om te roepen dat iedereen een eengezinswoning moet hebben, want daarvoor moet je alle grond rondom de steden in beslag nemen. Het Vondelpark is een mooi voorbeeld. Dat hoort er natuurlijk wel bij. Ik heb liever geen hoogbouw, maar de realiteit is dat je hoogbouw ook nodig hebt, en dan het liefst met stukken groen ertussen.

Grond is in de Randstad een schaars goed. De Randstad zal echter een hoofdrol blijven spelen. Wij moeten dan ook eens kijken hoe wij grond wellicht af en toe meer bestemmingen kunnen geven. Kan er niet boven of rondom autowegen worden gebouwd? Voorbeelden hiervan zijn al bekend, al lijkt het qua belastbaarheid niet altijd te kunnen. Daarover wil ik graag iets meer weten. Ik noem de voorbeelden boven de A10 en bij de Utrechtse baan.

Wij moeten nog steeds kritisch bekijken of bedrijventerreinen nodig zijn. Die zijn volgens ons nog steeds nodig. Wel komt de vraag naar voren waarom bij bedrijventerreinen, vooral bij de niet-zware industrie, niet vaker gekozen wordt voor hoogbouw. Dat neemt immers minder ruimte in beslag.

De Olympische Spelen vormen een onderwerp dat mij en mijn fractie zeer aanspreekt. Het zou heel goed zijn als wij die in 2028 naar Nederland kunnen halen. Dat betekent echter heel veel ruimte voor sportaccommodaties, verblijfsruimtes, ook voor officials, het Olympisch dorp en dat soort zaken. Dat zal de ruimtelijke ordening in ons land beïnvloeden. Er kan veel gespreid worden. Zo kan er in veel gemeenten gevoetbald worden. Er zal

echter maar één roeibaan zijn. Sommige sporten zullen dus geconcentreerd worden rond de hoofdlocatie. Waar gaat het accent liggen?

De heer **Van Leeuwen** (SP): Voorzitter. Het eerste deel van mijn betoog is een soort analyse van de ideologie of de keuzes achter de structuurvisie. Ik ga niet om de zin om een reactie vragen. Ik hoop echter dat de minister hierop ingaat in haar antwoord.

Robbert Dijkgraaf stelde in de NRC van zaterdag een week geleden de retorische vraag of het procrustesbed van de financiële modellen de enige maat der dingen moet zijn. De SP heeft die vraag, zij het in een andere bewoording, vaker gesteld. Het ging dan niet om het rendement van investering in kennis, waarover Dijkgraaf spreekt, maar over het open landschap. De verleiding is groot om de maatschappelijke waarde daarvan in klinkende munt uit te drukken. Het gevaar is niet denkbeeldig dat als een andere functie overtuigender in klinkende munt is uit te drukken, het landschap het onderspit delft. Er zijn voorbeelden te over, van bungalowparken in de Ecologische Hoofdstructuur tot een snelweg door een nationaal park. Overigens heeft Dijkgraaf het historisch gelijk aan zijn kant met de stelling dat landen, culturen en bedrijven die ophouden te investeren in kennis, ook ophouden te bestaan. Het artikel viel mij ook op om een andere reden. Ik doel op de analogie met de Structuurvisie Randstad 2040. Die visie is dienstbaar aan de internationale concurrentiepositie oftewel het procrustesbed van de ruimtelijke ordening. Voordat ik het verwijt krijg een pleidooi te houden voor isolement en afhaken de volgende nuancerings. Concurrentie is een middel. Er is niets mis mee om door mededinging slimme omgang met energie te stimuleren of handige dingen uit te vinden die ons leven veraangenamen of de kwaliteit van onze leef-omgeving vergroten. Een wedstrijd dus met klandizie als beloning voor de winnaar. Concurrentie is echter geen middel meer, maar is een doel op zich geworden. De concurrentiepositie of het concurrentievermogen is heilig, gekoppeld aan een neoliberale maatschappijvisie en een dito globalisering. Het is echter een volkomen ontoereikend en een onwenselijk model om de samenleving te organiseren. Mede als gevolg van het feit dat de wereld een dorp is geworden, blijven de gevolgen van een foutje niet beperkt tot een land of een continent, maar treft die mensen over de hele wereld. Het is dus niet zo verstandig om in de financiële economie de concurrentiepositie als doel te hanteren, zeker ook niet in andere maatschappelijke sectoren. Wij zien dagelijks de voorbeelden. Milieu, looneisen, democratische zeggenschap over de inrichting van ons land: het kan allemaal een tandje minder vanwege onze concurrentiepositie. In de structuurvisie staat dat de concurrentieslag gewonnen moet worden met unieke, regionale vestigingscondities. Het vervelende is dat de hele wereld die slag met dezelfde argumenten wil winnen. Met deze oude ideologie in een nieuw jasje wordt het voorgesteld als een race naar de top. Wereldwijd is het echter een race naar de bodem. In de structuurvisie worden zo ongeveer alle wereldproblemen gezien als kans en risico voor de concurrentiepositie van de Randstad: klimaat, vergrijzing, arbeidsmigratie, bereikbaarheid en – wij hebben het immers over een wereldwijd virus – de toenemende concurrentie. De inrichting en ontwikkeling van ons land

wordt eraan afgemeten. Wat goed is voor de Randstad, is goed voor Nederland. Daar kunnen ze het bijvoorbeeld in Zwolle mee doen. Overigens was Zwolle ook de economische motor toen het nog een Hanzestad was. Het is een hautaine uitspraak. Het kabinet blijft in de op velerlei vlakken achterhaalde Randstadlijn zitten en blijft geld zetten op Ajax, Feyenoord, FC Utrecht en ADO Den Haag, terwijl een heleboel clubs uit de rest van het land het veel beter doen. Het is een selffulfilling prophecy: de grootste haven en internethub in Europa, de vierde luchthaven, tuinbouwgebieden, Amsterdam als belangrijkste troef in de internationale concurrentiestrijd en, o ja, de Hollandse landschappen. Ik was even bang dat wij onze Ruysdaels ook als munitie in de strijd gingen gooien, maar dat viel gelukkig mee.

Een andere kant van het geogeklep op de positie van de Randstad is de tweedeling in demografische zin: hier groei en elders krimp. Dat is nu al een reëel probleem in Limburg, Groningen en Zeeland. Van de regering is er nog geen begin van een antwoord hoe met deze krimp moet worden omgegaan, behalve dan de dooddoener dat het lastig is om ontwikkelingen te realiseren omdat de verkoopprijs van vastgoed daar lager ligt.

De heer **Van der Ham** (D66): De heer Van Leeuwen heeft een deel van zijn betoog opgebouwd langs de lijn van "de Randstad moet niet denken dat hij zoveel meer is dan de rest van Nederland". Nu is de rest van Nederland ook heel belangrijk. Daar worden ook heel veel banen gecreëerd, maar de heer Van Leeuwen kan toch niet ontkennen dat de Randstad alleen al in inwoneraantal, maar ook in economische slagkracht, belangrijk is? Hij kan toch niet ontkennen dat Amsterdam daarbinnen een heel belangrijke stad is, niet alleen cultureel en op het vlak van toerisme, maar ook als banenmotor? Heel veel mensen willen daar gaan wonen en niet in andere delen van het land. Ik vind het zo gek dat de heer Van Leeuwen dit bijna wil ontkennen en dat hij bijna met enige afgunst spreekt over de Randstad. Dat klinkt een beetje kleinsteds.

De heer **Van Leeuwen** (SP): Dan heeft de heer Van der Ham toch niet goed begrepen wat ik tot nu heb gezegd. Dit is geen afwijzing van de Randstad als economische motor. Overigens valt dat ook nog te bezien; er zijn andere rapporten waarin dat allemaal wat reëler wordt geschetst. Het gaat erom dat het ruimtelijke-ordeningsverhaal in Nederland, want daar hebben wij het over met de structuurvisie, geënt is op het verhaal van de concurrentiepositie. Dat is een onwezenlijk verhaal, zo vindt mijn fractie. Er horen andere standaarden te zijn om te kiezen wat je doet en hoe je je land inricht, naast het verhaal van de economische motor en de concurrentiepositie. Daar gaat het om. Of dat nu over de Randstad gaat of over gebieden elders, maakt niet uit. Ik kom daar later nog over te spreken. Mijn verhaal is geen ontkenning van het feit dat hier van alles gebeurt. Ik ben zelf Randstedeling. Er is echter wel een selffulfilling prophecy. Als je het maar vaak genoeg herhaalt, zit je straks met zowel een demografische als een ruimtelijke tweedeling. Mijn fractie vindt dat een verkeerde uitgangspositie.

De heer **Van der Ham** (D66): Uit welke rapporten blijkt dan dat het wel meevalt dat de Randstad de motor is? Volgens mij blijkt uit alle rapporten dat de Randstad van

ongelooflijk groot belang is voor de Nederlandse economie. Misschien vindt de heer Van Leeuwen wel dat een ander deel van het land het zwaartepunt mag zijn, maar mensen, bedrijven en ook buitenlandse ondernemingen hebben een vrije keuze om zich te vestigen waar zij willen. Dat doen zij al zo'n 400 jaar met name in de Randstad. Ook daarbuiten gebeurt dat natuurlijk – ik noem Wageningen of Zwolle – maar het zwaartepunt ligt voornamelijk in de Randstad en op dit moment dan vooral in de noordelijke Randstad. De heer Van Leeuwen wil dat toch niet gaan sturen?

De heer **Van Leeuwen** (SP): Nee, maar het probleem is dat het in deze structuurvisie wel gestuurd wordt. Ik vind het prima; iedereen mag zich vestigen waar hij wil. Het wordt hier echter wel gestuurd met die veronderstelling over de concurrentiepositie en het versterken daarvan. Met het wereldwijde virus, zoals ik het zonet noemde, wordt dat heel duidelijk gestuurd. Overigens heb ik de rapporten waarnaar de heer Van der Ham vroeg, niet bij mij. Uit mijn hoofd is de Randstad goed voor ongeveer 17% of 19% van het bruto nationaal product en de overige regio's bij elkaar voor de rest. Dat geeft dus wel een nuancering: het ligt allemaal niet zo scherp.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Wat betreft de laatste getallen hoop ik dat u nog eens die stukken allemaal gaat lezen, want dan zou u een en ander wat kunnen bijstellen. Dat wacht ik echter af. De werkelijkheid is toch gewoon dat de Randstad een cruciale functie heeft. Dat kunt u niet leuk vinden, maar het is wel gewoon de werkelijkheid. Ik zou daar dus verder op willen zien, in plaats van om nu te denken "we doen het allemaal naar andere hoeken van het land". Bent u het met mij eens dat dit gewoon de werkelijkheid is? Het is een feit dat in de Randstad veel werkgelegenheid is; dat lijkt me toch ook iets voor de SP. Daar moet je dan toch rekening mee houden? Wilt u daarentegen de hele wereld veranderen en het centrum verplaatsen naar Kampen?

De heer **Van Leeuwen** (SP): Waarom nu toch weer Kampen? Voor Zwolle had ik nog wel een pleidooi willen houden.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Wellicht vindt u Anna Paulowna mooier of Oss.

De heer **Van Leeuwen** (SP): Nou, met Oss is niks mis. Overigens had ik dit verhaal wel verwacht. Ik zal proberen nogmaals duidelijk te maken dat wij ons land niet op deze manier kunnen zien en inrichten. Ik kom straks nog even terug op de, overigens nogal hautaine, uitspraak "Wat goed is voor de Randstad, is goed voor de rest van Nederland". Ik wil veel meer de samenhang met de Randstadvisie zien; ik kom daar later in mijn betoog nog op terug, met betrekking tot de rapporten die nog allemaal worden opgesteld. Mijn betoog betekent geen ontkenning van de werkelijkheid dat op dit moment de Randstad een cruciale functie heeft, maar ik wil af van de zelfvullende prophecy dat omdat het nu eenmaal hier in de Randstad is, wij hier ook moeten blijven. Dat is het verhaal.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Ik stel dan vast dat u en uw

partij naar andere delen van Nederland willen. Nou, dat weten wij dan ook weer.

De heer **Van Leeuwen** (SP): Ik laat dat maar even voor wat het is.

Ik was gebleven bij "hier groei en krimp elders". Het Planbureau voor de Leefomgeving krijgt opdracht om de consequenties van bevolkingskrimp voor het nationaal ruimtelijk beleid te onderzoeken. Omdat de Randstad onderdeel is van het nationaal beleid, mevrouw Neppérus, is volgens mij de vraag relevant wat de consequenties van dat onderzoek zijn voor de Structuurvisie Randstad. Graag een reactie van de minister. Hoewel de structuurvisie over de Randstad gaat, treedt deze ook buiten de grenzen ervan, namelijk op Europees niveau voor de infrastructuur en op nationaal niveau voor grootschalige ontwikkelingen buiten de Randstad. Die gaan niet door, want die kunnen weleens afbreuk doen aan de internationale toppositie van de Randstad. Nu niet, maar ook de eerste honderd jaar niet. De regering heeft de ingewanden van de makreel gelezen: wij wijken niet uit naar hogere delen; dat is voor de komende eeuw geen reële optie. Dat wij als gevolg van de watersnoodramp van 1953 de Deltawerken hebben aangelegd, werd echter in 1909 ook niet als reële optie gezien. Met een slag om de arm vanwege het opraken van fossiele brandstoffen en beleidsrestricties, wordt een groei verwacht van Schiphol van 14 miljoen passagiersbewegingen in 2005 naar 220 miljoen in 2040. Wedden dat ruim binnen honderd jaar na nu landingsbanen op zee een heel reële optie zijn gebleken? Is de minister bereid die muur rond de Randstad af te breken? Kan zij mij nog eens uitleggen waarom bouwen in de Zuidplaspolder, op 6,5 meter onder NAP, een reëlere optie is dan het uitwijken naar hoger gelegen gedeeltes? Naast de mondiale problemen zijn er ook problemen dichterbij huis: woningschaarste, files, probleemwijken, verouderde werklocaties, slechte luchtkwaliteit en bestuurlijke drukte. Dat zijn geen selling points voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat. Mij lijken deze problemen in de eerste plaats heel vervelend voor woningzoekenden, automobilisten, bewoners van probleemwijken, werknemers, buitenspelende kinderen en misschien ook nog voor bestuurders. De aanwezigen kunnen het al raden: voor de SP-fractie is de internationale concurrentiepositie het verkeerde uitgangspunt. Mijn fractie heeft de plannen langs een andere meetlat gelet, namelijk die van menselijk, sociaal, veilig en duurzaam. Dan blijven er voldoende zaken over die aangepakt moeten worden, waarbij ik niet uitsluit dat dat een positieve uitwerking kan hebben op het vestigingsklimaat. Echter, ook wanneer dat laatste niet het geval is, moeten die zaken worden aangepakt. Graag een reactie van de minister, bijvoorbeeld op de positie van het Groene Hart. In de jaren dertig werd dit gebied vanuit de lucht zo genoemd door Albert Plesman. Sinds de jaren vijftig is het opgenomen in een stapel beleidsstukken, nota's en visies waarmee je makkelijk een bibliotheek kunt vullen. Mevrouw Vermeij heeft al enkele voorbeelden uit die bibliotheek aan laten rukken. Vanaf het prille begin was er sprake van dezelfde kwaliteiten die nu weer in de structuurvisie staan: unieke veenweidegebieden, grote cultuurhistorische waarde, Hollandse luchten en weidse vergezichten. Vanaf het prilste begin was er ook sprake van de noodzaak, die waarden te beschermen. Wie de kaarten van toen en nu

naast elkaar legt, ziet wat daarvan is terechtgekomen. Die kaarten zien er overigens wel spectaculair uit; ze geven een mooi beeld van wat economische vooruitgang en bevolkingsgroei voor ruimtelijke gevolgen hebben. Tegelijkertijd schetsten ze een ontluisterend beeld van een gebrek aan samenhang. Projectontwikkelaar Rudy Stroinck ging ook eens met een vliegtuigje de lucht in, het voorbeeld van Plesman volgend. Hij is zich naar verluidt rot geschrokken. Zijn medepassagiers overigens ook. Het landschap onder hem kon het beste gekwalificeerd worden met de woorden: wij doen maar wat. Dit dus ondanks die hele bibliotheek aan goede voorbeelden. Ook in de structuurvisie worden al die belangrijke waarden weer genoemd en aangevuld met een groeiende besef van de waarden van biodiversiteit, contrasten en unieke, regionale kenmerken. Als het kabinet echter werkelijk waar wil maken wat het schrijft over een robuust ecologisch systeem, de groenblauwe delta en verdichting, dan moet er wel wat meer gebeuren dan het voor de zoveelste keer weer eens opschrijven.

De eerste vraag die in dat geval beantwoord moet worden, is hoe het komt dat wij er tot nu toe steeds niet in zijn geslaagd om wat wij op papier allemaal willen, in de praktijk ook voor elkaar te krijgen. De twee belangrijkste oorzaken hiervoor zijn volgens mij regie en grondposities. Deze zijn de afgelopen decennia beide uit handen gegeven, met als politieke verantwoording dezelfde argumenten waarmee nu de concurrentiepositie heilig wordt verklaard. Als het de regering menens is, komt zij met voorstellen voor een goede, eenduidige en democratisch gelegitimeerde regie, die het algemeen belang hoger in het vaandel heeft staan dan de markt. Vanwege die noodzakelijke samenhang en om het gebrek aan capaciteit en deskundigheid bij gemeenten te compenseren, moet er een planologische dienst Randstad komen, die in aanvulling op de onderzoeken van planbureaus, analyses en adviezen, de werkelijke uitvoering ter hand neemt. Het zou goed zijn als daar ook al die over de departementen verspreide geldstromen samenkomen. Graag hoor ik van de minister hoe zij de regie gaat regelen en of zij iets ziet in die planologische dienst Randstad.

De tweede oorzaak betreft grondposities. Ik stel vast dat projectontwikkelaars het meeste grondeigendom in de Randstad hebben. Schiphol is zo'n projectontwikkelaar: een vastgoedbedrijf dat ook nog iets met vliegtuigen doet en ruimtelijk beleid consequent vanuit overweging van sectorale concurrentiepositie ontwikkelt. Dat doen al die andere projectontwikkelaars ook: zonder grondbezit geen ruimtelijke ordening. Als wij werkelijk een trendbreuk met het verleden willen maken – ik ga ervan uit dat de structuurvisie niet bedoeld is om de volgende aanvulling te zijn op de eerdergenoemde bibliotheek – dan moet het grondbeleid op de schop. Een publieke grondbank Randstad als voorloper van een nationale grondbank dient dan ook snel opgericht te worden. Als eerste bezit kan daar het grondeigendom van "onze" bank Fortis ingelegd worden. Ik krijg hier graag een reactie van de minister op.

Bij de verdichtingsopgave speelt hetzelfde. Het uitgangspunt van deze opgave kan de SP-fractie onderschrijven, met dien verstande dat de lat wat ons betreft wel wat hoger mag worden gelegd. Ook dit vereist echter doorpakken. Wat voor Schiphol in het groot geldt, geldt voor gemeenten in het klein. Daar speelt het vastgoed-

bedrijf echter niet met vliegtuigen, maar met treintjes: NS Vastgoed. De opgave is gigantisch, er liggen prachtige kansen om conform de Visie Architectuur en Ruimtelijk Ontwerp de cultuur van het ontwerpen nieuw leven in te blazen. Dat kan echter niet op het drijfzand van speculatie en winstmaximalisatie. Daar is steviger grond voor nodig. In het recente advies Grond voor kwaliteit, doet de VROM-raad daar een aantal interessante suggesties voor. De meest cruciale zijn heroverweging van het recht op zelfrealisatie en, geheel in lijn met het Plan van de Arbeid, een onderzoek naar de mogelijkheden van verwerving van ruwe bouwgrond tegen gebruikswaarde. Het is de SP-fractie uit het hart gegrepen. Minister, stop de speculatie! Wanneer kunnen wij een kabinetsstandpunt over deze aanbevelingen van de VROM-raad verwachten?

Ik kom nog even terug op de verdichtingsopgave. De uitwijkmogelijkheden naar goedkoper te ontwikkelen uitleggebieden moet lastiger worden gemaakt. Het beleid om de wildgroei van bedrijventerreinen aan te pakken, de lokale concurrentiepositie, dat nu schoorvoetend van de grond komt, toont dat aan. De SER-ladder zou wat ons betreft ook bij uitleglocaties ingezet moeten worden. Eerst nut en noodzaak, dan kijken of je herstructurering of verandering binnen stedelijk gebied voor elkaar kunt krijgen en pas als laatste redmiddel kiezen voor nieuwe uitleglocaties. Daarbij zou een groene heffing moeten gelden, waarvan de opbrengst wordt geïnvesteerd in stedelijke vernieuwing. Ik hoor graag hoe de minister hier tegenover staat.

Ik heb zojuist al gesproken over de regie. Het kabinet ziet er geen brood in om het dogma uit de Nota Ruimte vaarwel te zeggen. De VVD kan nog even opgelucht adem halen. De neoliberale leegte van minister Dekker blijft voortduren. En dus lees ik over de metropolitane parken, het idee uit de structuurvisie dat tot veel discussie geleid heeft, het volgende. Of ze er komen, is niet aan het Rijk, maar aan publiek-private allianties. Ze komen er dus niet, of hooguit in de vorm van riante tuinen in de groene woonmilieus voor expats, met als legitimatie dat ze bijdragen aan het behoud van de kernkwaliteit van het open landschap.

Er is niets mis met centrale sturing. Ik geef als voorbeeld het fenomeen woonboulevard. Daarvan zijn er inmiddels 76 in Nederland en twee derde ervan leidt een kwijnend bestaan. Het zou een zegen zijn voor de diversiteit van het winkelaanbod en de leefbaarheid van de steden als er weer snel een beleid voor grootschalige en perifere detailhandel geformuleerd werd. Is de minister bereid om hiervoor bij haar collega van AZ een lans te breken? Het kabinet houdt vast aan decentraal wat kan. Hoewel, elders lees ik dat het bereid is om beleid en instrumenten aan te passen om slagkracht van overheid, markt en maatschappij te vergroten. Wat heeft het kabinet in gedachten? Met andere woorden, waar ziet de minister knelpunten in de uitvoering en wat gaat zij doen om het beleid en instrumenten aan te passen?

Neem bijvoorbeeld de mobiliteit. Prima dat er inspiratie geput wordt uit Stedenbaan, RandstadRail en Zuid-tangent. Hoewel, RandstadRail ... Dat infrastructuur een structurerende discipline bij ruimtelijke ordening is, weten wij al sinds onze eerste steden zijn ontstaan aan de aloude infrastructuur van vaarwegen. Ik heb hier al vaker de internationaal erkende belabberde staat van ons openbaar vervoer genoemd. De SP heeft een mobiliteitsladder voorgesteld, waardoor er echt werk van gemaakt

kan worden om aan deze negentiende-eeuwse toestand een einde te maken. Wat er zeker moet komen, is een vervoersautoriteit, en natuurlijk voldoende geld om de inhaalslag serieus aan te pakken. Ook dit vereist doorpakken en regie. Zeker in deze economisch zware tijden is een financieel voorbehoud daarbij desastreus. Is de minister van plan om investeringen op dit gebied naar voren te halen?

De structuurvisie wemelt van allianties, overleggen, beleidsnota's van andere departementen, adviezen en ga zo maar door. Het is zo'n hoeveelheid dat je er altijd wel iets van je gading in kunt vinden. Alles is goed, dus niets is goed. De Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek beveelt uitdrukkelijk aan om de toplist nog eens te laten toetsen door de gezamenlijke planbureaus. Dat vinden wij een zeer goede aanbeveling, zeker als daarbij al die eerdergenoemde nota's en bestaand beleid in onderlinge samenhang worden meegenomen. Is de minister van plan om dit advies op te volgen?

Mevrouw **Sterk** (CDA): Voorzitter. Wij spreken vandaag uitgebreid over de Randstad. Waar die Randstad begint en eindigt, is een kwestie van smaak. Daar kom ik later op terug. In elk geval is de Randstad niet één klont met idealiter één bestuur, maar veeleer een city of a thousand places, zoals een van de sprekers tijdens de hoorzitting, in goed Amsterdam overigens, verwoordde. Dat beeld spreekt aan. Allereerst is het immers feitelijk waar, maar ook kan dit beeld de Kamer en de minister eraan helpen herinneren om de verantwoordelijkheden van de bewoners, gebruikers en bestuurders van al die plekken te respecteren, om de bestaande kwaliteiten te waarderen en om, als sluitstuk, daar waar het Rijk aan zet is, problemen op te lossen en kansen te benutten. Tot welk doel? Te vaak denken mensen bij de Randstad aan files, luchtvervuiling, Vogelaarwijken en onbetaalbare woningen voor starters en jonge gezinnen. De CDA-fractie wil de stad teruggeven aan de mensen, zoals onlangs ook in het rapport van het Wetenschappelijk Instituut is bepleit. Er bestaat geen nationale blauwdruk voor steden. Daarvoor zullen wij dus ook moeten waken in deze structuurvisie. Het moet gaan om meer kwaliteit, om kwaliteit van wonen, werken en recreëren, maar vooral om kwaliteit van leven. Met de thousand places als beeld en dit doel voor ogen las ik de nota en bevrage ik de minister. Werkt deze visie als kapstok voor dit doel? Is het een integrale benadering van een vitale Randstad voor de toekomst?

Ik stel daarbij vier vragen. Zet het kwaliteit voorop? Maakt het sterker wat sterker is of kan worden? Respecteert het de verschillende verantwoordelijkheden van mensen, organisaties en medeoverheden? Is het Rijk zelf betrouwbaar: respecteert het de visie, en de gemaakte afspraken in de Nota Ruimte en de Nota Mobiliteit? Ik wil geen thriller met spanningsboog van mijn inbreng maken, dus ik zeg het maar meteen: met alle waardering voor de ambitie en alle werk is het antwoord van de CDA-fractie kritisch. De Kamer en de minister hebben nog wat sleutelwerk te verrichten, voordat wij hiermee akkoord kunnen gaan.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Ik heb goed naar de uitgangspunten geluisterd waaraan u de structuurvisie toetst. Daar komt het woord "duurzaamheid" niet in voor. Klopt dat?

Mevrouw **Sterk** (CDA): Ik sprak over "kwaliteit". Volgens mij hoort duurzaamheid ook bij kwaliteit.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Dat is wel heel breed, maar ik heb toch goed geluisterd.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Nee, u had niet goed geluisterd, want onder kwaliteit valt voor mij ook duurzaamheid.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Dan hebt u dat nu verduidelijkt en horen wij daar straks iets over terug.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Prima.

Voorzitter. De idee van de structuurvisie is niet verkeerd. De principes worden breed maatschappelijk onderschreven: zo goed mogelijke benutting van de ruimte in de stad door herstructurering, transformatie en verdichting, door het opnemen van het Groene Hart in de grotere, samenhangende groenblauwe delta, inclusief de bijbehorende "vernatting", de grotere landschappelijke diversiteit, de toegankelijkheid vanuit de stad, de betere aansluiting op omliggende landschappen en de verbetering van de regionale bereikbaarheid in combinatie met de verstedelijking. Laat ons hierbij de opgave om de Olympische Spelen naar Nederland te halen niet vergeten. Bij de keuzen en uitwerking van die principes hebben wij echter serieuze vragen die de minister hopelijk vandaag voor het grootste deel zal beantwoorden, maar die voor een klein deel wellicht meer uitwerking, onderzoek en dus iets meer tijd na vandaag vergen.

Er past ook een kanttekening. De overheid is niet de architect van de samenleving. De maakbaarheid is maar beperkt. Dat geldt ook voor deze visie. Als je haar leest, kun je immers bijna een andere indruk krijgen.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Ik hoor mevrouw Sterk net spreken over de samenleving die niet maakbaar is. Ik kan mij daar iets bij voorstellen, maar in de kranten las ik vanochtend van alles over familiewoningen. Dat lijkt mij typisch iets waarbij je zegt: zus en zo moet het. Dat is dus geheel in tegenspraak met de opmerking van zojuist. Hoe ziet mevrouw Sterk dat?

Mevrouw **Sterk** (CDA): De VVD trekt wel erg snel een conclusie. Ik heb net drie minuten van mijn inbreng uitgesproken; ik kom later nog aan die meergeneratiewoning toe. Misschien staat u mij dus toe dat ik uw vraag later beantwoord als dat nog nodig zou zijn.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Als iemand zo duidelijk aandacht zoekt met familiewoningen en hier als een van de uitgangspunten bezigt dat de samenleving niet maakbaar is, dan verwacht ik daar nu een uitleg over.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Ik wil dat best nu al aan de orde stellen, als u daar prijs op stelt. Wij hebben een structuurvisie voor een langere termijn. Wij hebben het niet over een kabinetsperiode van vier jaar; wij hebben een verhaal over de Randstad tot 2040. Ik heb net al aangegeven, en u zult ook verder in mijn inbreng horen, dat voor ons kwaliteit daarin vooropstaat en dat wij ook moeten kijken naar de ontwikkelingen in de samenleving. Een van die ontwikkelingen is dat de bevolking gaat vergrijzen. Daardoor zullen er in 2030 ontzettend veel mensen in Nederland wonen die onze zorg nodig

hebben. Daarmee zal er meer behoefte zijn aan mantelzorg. Ik weet niet hoe het voor u is, maar voor mij, een vrouw met een drukke baan, jonge kinderen en ouders die aardig op leeftijd zijn en zorg nodig hebben, zou het een uitkomst zijn om zo'n meergeneratiewoning te kunnen hebben. Die zijn er overigens al op een heleboel plekken in Nederland. Daar zijn echter nogal wat problemen mee gemoeid, bijvoorbeeld bij het verlenen van vergunningen. Gemeenten zijn daar veel te star in. Deze woningen zouden onder een lichter vergunningsregime moeten komen. Als wij kijken naar de grote steden, naar de ruimteopgave waar wij daar voor staan, naar de cultureel zeer pluriforme samenstelling van de steden en naar het gegeven dat de families-structuur nog heel sterk is binnen bepaalde culturen – die gaat verder dan alleen maar het gezin met twee kinderen, maar behelst ook de ouders – dan moet het bij het toevoegen van kwaliteit aan de woningvoorraad in steden niet alleen gaan om ontzettend hoge flats. Wie kan die flats overigens nog bouwen? Misschien kunnen alleen de yuppen van D66 die nog betalen. Er zijn echter ook een heleboel mensen die er op een gegeven moment voor moeten kunnen kiezen om in zo'n familiewoning te gaan wonen. Nogmaals: dat leggen wij niet op. Mensen mogen in Nederland gelukkig zelf kiezen welke woning zij betrekken. Gegeven de ontwikkelingen en het groeiende beroep op zorg en mantelzorg, dan zijn meergeneratiewoningen een voorbeeld van de wijze waarop je kwaliteit kunt toevoegen aan de woningbouwvoorraad.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Die opmerking over de maakbaarheid is dan kennelijk niet gemaakt, want wat blijkt: zo meteen wordt voorgeschreven dat wij familiewoningen krijgen, en men ziet helemaal hoe het land is ingericht. Ik neem er dan maar kennis van, want is het nu het een of het ander? U wilt heel graag generatiewoningen, familiewoningen en die gaat u voorschrijven. Vier minuten geleden heeft u echter gezegd dat wij niet moeten uitgaan van een maakbare samenleving en ruimte. Maar u gaat het dus wel inrichten! Dat kunt u rustig doen en die wens kunt u hebben, maar het is of het een of het ander. Ik denk dat anderen nog wel zullen spreken over die woningen.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Als u bedoelt dat het CDA keuzes durft te maken: ja, dat doen wij inderdaad. Als wij het hebben over kwaliteit in steden, dan is een van de zaken waar je in het kader van kwaliteit in steden, zoals bij herstructurering van woningen, aan kunt denken, dat je twee woningen ook door kan breken, om ze geschikt te kunnen maken voor een meergeneratiewoning. Net als de VVD legt het CDA die zaken niet op. Wij geloven dus ook niet per se in de maakbaarheid, maar wij durven wel duidelijke keuzes te maken. Die heeft u blijkbaar vanmorgen in De Telegraaf gelezen.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Het is natuurlijk allang mogelijk volgens de "kangoeroegedachte" en dit gebeurt al redelijk vaak. Op boerderijen of waar dan ook is het mogelijk om er wat bij te bouwen, tijdelijk, zo lang het nodig is voor familie. Ik heb toch een paar vragen hierover. Heeft mevrouw Sterk onderzocht hoe groot de behoefte hieraan is? In wat voor aantallen moet ik denken als het gaat om uw voorstellen? Geldt dit ook voor huurwoningen en voor niet-familierelaties? Er zijn

immers steeds meer alleenstaanden en mensen met een latrelatie die later de behoefte hebben om in bijvoorbeeld een woongroep met elkaar te leven, en wellicht voor elkaar te zorgen. Tot slot: ik mag toch aannemen dat je niet eerst bij elkaar moet gaan wonen voordat je mantelzorg kunt ontvangen, want dit zijn een beetje oude vormen en gedachten.

De **voorzitter**: Ik vraag mevrouw Sterk, het antwoord weer richting de Structuurvisie 2040 te leiden.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Voorzitter. Ik stel de vragen niet! Mevrouw Van Gent geeft zelf al aan dat er behoefte aan is. Er wordt op dit moment al een heleboel gebouwd, alleen loopt men voornamelijk vast op het verkrijgen van vergunningen. Als je twee jaar moet wachten op een vergunning voor mantelzorg, is het misschien al te laat. Wat dat betreft, vinden wij dat er een verlichting in dat regime moet komen. Aantallen? Nee. Ik verwijt deze minister immers dat zij in dogma's van aantallen denkt. Wij willen niet in aantallen denken. Wij denken in vraag- en marktbehoefte. In het kader van de maatschappelijke ontwikkelingen verwachten wij dat de behoefte zal toenemen. Nogmaals, wij verplichten niemand om daarin te gaan wonen. Wij denken wel dat dit een onderdeel van de stedenbouw moet kunnen zijn. Natuurlijk staat dit ook open voor mensen die niet in een familiaal verband wonen en ervoor kiezen om samen te wonen. Wij willen niet vanuit Den Haag bepalen wie er wel of niet bij elkaar mogen wonen. Wij geven het alleen als een voorbeeld van de wijze waarop je moet nadenken over een visie en de wijze waarop je kwaliteit kunt toevoegen.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Ik heb dan nog een vraag. U zegt dat soms te moeilijk wordt gedaan over de vergunningen. Dit wordt natuurlijk wel afgewogen. Ik wijs op de interessante truc dat je, als je geen toestemming krijgt om ergens te bouwen, te verbouwen of iets aan te bouwen, dan zegt: dat doe ik, omdat ik bezig ben met een generatiewoning. Is dan alles op elke plek toegestaan? Die afweging wordt natuurlijk gemaakt. Immers, op heel veel plekken is het mogelijk en op een aantal plekken niet, omdat dit bijvoorbeeld ingaat tegen afspraken over de ruimtelijke ordening.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Wij constateren in elk geval dat het moeizaam gaat. Wanneer men bijvoorbeeld op een boerderij een gedeelte erbij wil bouwen of een deel van de boerderij wil bestemmen voor de ouders, loopt dit vaak vast op een vergunning. Daarover wordt vaak ontzettend moeilijk gedaan. Wij zijn niet voor het schrappen van de vergunningen daarvoor, maar pleiten voor een lichter vergunningenregime. Dit zou bovendien een mooie impuls aan de economie kunnen geven, en die hebben wij op dit moment hard nodig.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Ik vraag mij af in hoeverre wij dit concrete voorstel, dat overigens wel sympathiek is, vandaag aan de orde moeten stellen bij het debat over de Structuurvisie Randstad 2040. Ik vind dat het CDA op deze manier eigenlijk al heel erg iets invult wat een verantwoordelijkheid van gemeenten is: het op basis van gemeentelijke woonvisies goed in kaart brengen wat precies de vraag is en op welke wijze zij met het aanbod daarop in kunnen spelen. Ik zou het veel logischer vinden

als juist vanaf die kant dit soort concrete voorstellen wordt gedaan, want op dit moment werkt dat op zijn minst verwarrend.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Die verwarring zie ik niet. Wij hebben vandaag een discussie over de vraag: wat verwachten wij van de Randstad, welke maatschappelijke ontwikkelingen zijn er en waarop moeten wij anticiperen? Ik zal verderop in mijn inbreng ook aangeven dat ik vind dat er te weinig wordt geredeneerd vanuit de mensen die in de stad willen wonen en dat, zoals de collega van de SP al heeft gezegd, heel sterk wordt gedacht aan alleen maar economie. Het is alleen maar ruimtelijke ordening. Daarbij wordt ook heel sterk uitgegaan van getallen: 500.000 woningen erbij. Wij willen een discussie voeren over kwaliteit. Ik heb als voorbeeld daarvan genoemd dat meergeneratiewonen daarvan onderdeel zou kunnen uitmaken. Ik vind dat het wel op zijn plek is als voorbeeld hoe het eruit zou kunnen zien. Daarom heb ik het er ook in verwerkt.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Ik denk vanuit de verantwoordelijkheid die de Tweede Kamer heeft. Wij hebben het over een structuurvisie. Wat zou er dan vanuit Den Haag concreet moeten worden gedaan om dit voor elkaar te krijgen? Wat zou je hier moeten regelen en niet op gemeentelijk of provinciaal niveau?

Mevrouw **Sterk** (CDA): De structuurvisie is natuurlijk niet alleen een opgave voor het Rijk, maar is in bredere zin met een heleboel belanghebbenden opgesteld. Het gaat om de analyse van de toekomst. Wij zien in die toekomst een bepaalde ontwikkeling die niet voldoende is gehonoreerd in deze structuurvisie. Als ik het alleen over kwaliteit sec zou hebben, zou ik de vraag krijgen: wat bedoelt u daar dan precies mee? Ik heb een voorbeeld gegeven; vandaar dat wij het nu blijkbaar ook hebben over de meergeneratiewoningen.

De heer **Van der Ham** (D66): Als ik de uitleg van mevrouw Sterk nu zo hoor met alle voorwaarden die zij eraan stelt, is er eigenlijk niet zoveel nieuws onder de zon. Heel veel dingen kunnen al. Er wordt al generatiebewust gebouwd, ook in steden. Er wordt gekeken of er eerst studenten en daarna ouderen in kunnen wonen en of de toiletten groot genoeg zijn. Het is overigens heel zinnig dat dit gebeurt, maar het is totaal niet nieuw. Ik hoor mevrouw Sterk ook nog een beetje klappen uitdelen aan de yuppen, die het allemaal wel zelf kunnen betalen. Het uitbreiden van een woning kost ook heel veel geld en heel veel mensen kunnen dat niet betalen. Het is ook van groot belang dat wij de wensen honoreren van die ouderen die bijvoorbeeld alleen willen blijven wonen omdat zij gehecht zijn aan hun zelfstandigheid. Dat zijn er heel veel. Ook de moderne ouderen zijn zeer gehecht aan hun zelfstandigheid. Het is natuurlijk fantastisch als kinderen voor hun ouders kunnen zorgen. Ik heb dat zelf ook gedaan met mijn moeder: mantelzorg bij haar thuis. Dat is fantastisch. Maar zij vond het fantastisch om in haar eigen huis te kunnen blijven wonen en niet volledig afhankelijk te worden van haar kinderen. Het is dus leuk, maar het is geen nieuw plan. Als ik alle voorwaarden van mevrouw Sterk hoor, vraag ik mij werkelijk af of dat de voorpagina van de Telegraaf moest halen. Ik vraag mij af

wat zij nu toevoegt aan de middelen waarover het Rijk al beschikt.

Mevrouw **Sterk** (CDA): De opmerking over de voorpagina van de Telegraaf zal ik maar voor uw rekening laten. Ik heb ook helemaal niet beweerd dat het nieuw is. Ik heb dat woord niet gebruikt. Het is al langer bekend dat het CDA voor meergeneratiewoningen is. Ik heb alleen verduidelijkt wat wij bedoelen als wij het hebben over kwaliteit en over maatschappelijke ontwikkelingen. Wij kijken vandaag toch ook naar de vraag: hebben wij het over de goede ontwikkelingen, in welk perspectief staat deze structuurvisie? Dit is een van de zaken die wij zeer belangrijk vinden. Als voorbeeld daarvan hebben wij dit genoemd. Natuurlijk is het geen blauwdruk. Ook voor ouderen die zo lang mogelijk alleen willen blijven wonen, zullen wij woningen moeten houden. Ik kan mij ook voorstellen dat een heleboel mensen helemaal geen zin hebben om hun schoonouders naast zich te hebben wonen. Prima, alles is mogelijk, ook meergeneratiewoningen. Wij zullen zien dat als gevolg van de vergrijzing en de mantelzorg het beroep hierop groot zal worden. Ik voorspel u: over twintig jaar hebben wij hier meer meergeneratiewoningen dan u vandaag had durven dromen.

De heer **Van der Ham** (D66): Wat gaan wij daar vanuit het Rijk dan aan doen? Dit is lokaal beleid. Elke lokale bestuurder zal het van belang vinden om generatiebewust te bouwen; dat doen zij al. Geen enkele partij hier is daartegen. Maar wat gaan wij er vanuit het Rijk aan doen? U maakt er een enorm punt van, maar wij gaan er in deze zin helemaal niet over. Wat is uw nieuwe plan?

Mevrouw **Sterk** (CDA): Ik denk dat ik op deze vraag al genoegzaam heb geantwoord.

De heer **Van der Ham** (D66): Dat hebt u dus niet.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Ik geef misschien niet het antwoord dat u wilt horen. Ik heb net aangegeven in welk perspectief wij dit voorstel hebben gedaan, dat overigens maar een onderdeel is van onze visie op de structuurvisie. Daar wil ik het even bij laten.

De **voorzitter**: Ik stel voor dat u uw betoog vervolgt.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik had mij ook nog gemeld, niet omdat ik vond dat de Telegraaf er te veel aandacht voor heeft of dat het opgelegd zou zijn, want dat is volgens mij allemaal niet aan de orde. Ik vind het een heel zinnig concept. Terecht is al beklemtoond dat die meergeneratiewoningen al een bekend fenomeen zijn; denk aan de kangoeroewoningen. Maar ik vind het wel terecht dat mevrouw Sterk er aandacht voor vraagt dat in de praktijk nogal eens onnodige drempels worden opgeworpen door allerlei regels. Dat is wel een belangrijk punt. Wordt het niet te vaak moeilijk gemaakt? Mevrouw Sterk zegt dat het kernpunt eigenlijk zit in het vergunningensysteem. Er moet een lichter vergunningenregime komen. Heeft zij daarvoor al een nadere uitwerking? Hoe moet het er uit komen te zien?

Mevrouw **Sterk** (CDA): Nu gaan wij een discussie voeren die niet op deze plek thuishoort.

De heer **Van der Ham** (D66): Dan is het dus vrijblijvend.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Het enige wat ik daarop zou willen zeggen is het volgende. Er zijn op dit moment drie regimes voor het verstrekken van bouwvergunningen. Meergeneratiewoningen zitten in het derde en zwaarste regime. Wat ons betreft zouden die woningen in de tweede categorie kunnen komen, waardoor het eenvoudiger wordt om zo'n woning te kunnen bouwen.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Het lijkt mij wel erg mager als het alleen maar een kwestie is van een ander naampje. Het gaat er uiteindelijk natuurlijk om waarom men geen vergunning krijgt. Dat is ofwel omdat het niet past binnen een bepaalde ruimtelijke visie, ofwel omdat het om een andere reden niet spoort met de gehanteerde woonruimteverdelingsystematiek. Kan mevrouw Sterk daar inhoudelijk iets aan doen? Moet er echt meer kunnen waar nu niet gebouwd kan worden, of moet er qua woonruimteverdeling een soort voorrang komen voor dit type woning?

Mevrouw **Sterk** (CDA): Er kan bijvoorbeeld bij boerderijen ontzettend moeilijk gedaan worden over het bouwen van een extra woning op het erf. Wij hebben het ook over het terugbrengen van administratieve lasten en van een heleboel bureaucratie. Wat ons betreft kan er wel wat weg om het eenvoudiger te maken om dit soort woningen, die anticiperen op een vraag die in de samenleving gaat komen, eenvoudiger te kunnen bouwen.

Ik was begonnen met de vraag: wat is precies de Randstad? De structuurvisie zoemt bij allerlei thema's in op de G4 en Almere. Dat mag, maar slechts 19% van het bbp wordt in de G4 verdiend, en minder dan de helft van het bbp van de Randstad. Het bbp van de Randstad is op zijn beurt minder dan de helft van het gehele bbp dat Nederland oplevert. Ook qua populatie mis je veel als je alleen op de grote steden mikt. In de Randstadprovincies wonen zo'n 7 miljoen mensen, waarvan nog geen derde, 2,2 miljoen, in de G4 en Almere wonen. Vanwaar dan toch de keuze voor het centraal stellen van de grote steden? Dat blijkt ook nog eens uit de samenstelling van het trekkende bestuurlijke trio dat de minister vormt met wethouders van Den Haag en Amsterdam. Waarom heeft de minister juist met dit bestuurlijke trio deze visie heeft opgesteld? Kortom, voor een structuurvisie G4 is deze visie prima geslaagd, maar voor het hele gebied is het wat mager. Graag een reactie van de minister.

In opdracht van de minister heeft Berenschot vijf buitenlandse cases vergeleken met de Randstad. Een opvallende les daarin luidde: "De ontwikkeling van de Randstad is ook een zaak van Rijswijk, Noordwijk aan Zee en Schiedam. Kleine gemeenten die zich geen eigenaar van het concept Randstad 2040 voelen, zullen zich ook niet inzetten voor de verwezenlijking ervan. Alleen door ook successen voor dergelijke gemeenten te definiëren en zelfs te orkestreren kan de visie op de Randstad succesvol worden omgezet in de praktijk." Erkent de minister het belang hiervan en zo ja, waaruit blijkt dat dan in de structuurvisie? Mijn eigen contacten en de geluiden bij de hoorzitting van de Kamer stelden mij op dit punt niet gerust. En spreken wij nu over één Randstad of over twee vleugels, noord en zuid? Als wij dat heel scherp doorvoeren zouden wij dit overleg dan eigenlijk moeten splitsen. Net zoals de plaatjes in de

nota, die tot onze verbazing allemaal in twee delen uiteenvallen. Omdat het UPR niet uit twee delen bestaat, moet deze visie dat ook niet doen. En was het niet juist de constatering van de OESO dat het slecht is dat de ruimtelijke synergie tussen steden in de Randstad ontbreekt? Waarom is op het gebied van bijvoorbeeld mobiliteit dan weer gekozen voor de vleugelaanpak, en waarom laat de minister zich afleiden door bestaande bestuurlijke constructies als de uitdaging van een ander schaalniveau is?

De visie onderkent dat er meer behoefte is aan groen wonen en aan centrumstedelijk wonen; aan echte, authentieke steden en echte, kleinere gemeenten. Dat is winst, maar gaan wij dus meer ruimte bieden aan groen wonen? Nee, de visie dwingt mensen tot grijs wonen en biedt ter compensatie groen recreëren aan in metropolitane parken. Dat is jammer. Leidt de nadruk op verdichting er dan tenminste toe dat mensen centrumstedelijker komen te wonen, zoals zij willen? Nee, nog krappere naoorlogse wijken zijn niet als zodanig te kwalificeren, want zij zijn te monofunctioneel en vaak te ver verwijderd van het centrum om voor centrumstedelijk door te gaan.

Deze visie ademt een groot pleidooi voor hoogbouw. De CDA-fractie vindt dat getallen geen dogma's mogen worden, zoals de 500.000 in de visie geplande woningen in de Randstad. Het moet niet in de eerste plaats gaan om kwantiteit, kwaliteit hoort centraal te staan. Als wij namelijk niet oppassen krijgt de redacteur van het FD gelijk, die over dit plan schreef: over 30 jaar hebben wij vreselijk spijt dat wij als kistkalveren zijn gaan wonen. Terecht wordt de grote ruimtedruk als probleem opgevoerd, maar die wordt tot onze verrassing nog verder opgevoerd door nog meer druk op binnenstedelijk bouwen te gaan leggen, omdat open gebieden nog openner moeten worden en er niet meer mag worden gebouwd buiten de Randstad voor de overloop van dit volle gebied. Dit is vreemd. Migratiesaldo nul, verstedelijkingsafspraken, het Rijk bemoeit zich stevig met woningbouwlocatiebeleid. Het lijkt er bijna op dat het motto van de Nota Ruimte hier omgekeerd wordt: centraal wat kan, decentraal wat moet. Hebben kleine en middelgrote gemeenten, waar de menselijke maat soms beter is geborgd dan in uitgestrekte wijken van grote steden, daardoor wel voldoende bewegingsruimte?

De heer **Van Leeuwen** (SP): Voor een groot deel eens met uw inbreng, maar wat is de keuze van het CDA als het gaat om verdichting versus uitleglocaties? Het is een beetje dubbel: geen verdichting, geen ophokken, geen dingen waar wij later spijt van krijgen, en toch de groene ruimte open houden. Is dit een pleidooi om het hogerop te zoeken?

Mevrouw **Sterk** (CDA): Wij zijn helemaal niet tegen verdichting, u hebt mij dat niet horen zeggen. Sterker nog: wij vinden dat er in de steden moet worden bijgebouwd, maar dat moet wel op een slimme manier gebeuren die kwaliteit toevoegt. De Kop van Zuid is heel interessant, maar niet voor iedereen weggelegd. Mensen met kinderen zullen daar niet snel gaan wonen, zodat je daar anders moet gaan bouwen. Het concept van de compacte stad is prima, maar is niet een-op-een verbonden met hoogbouw. Je zult voor een deel de woningbouw in de stad kunnen realiseren, maar je zult voor een deel ook op andere plaatsen moeten kijken hoe

je daar op een organische manier kunt bouwen. Wij missen in de nota het vraagstuk van de krimp. Wij hebben nu nog te maken met krimp in Zuid-Limburg en Overijssel, maar je ziet dat de woningmarkt onder Rotterdam ontspannen is. Een ontspannen woningmarkt kan een voorbode zijn van krimp. Hoe kun je binnen die ontspannen woningmarkt toch op een slimme manier bijbouwen, zodat niet alles niet in de grote stad plaatsvindt? Rotterdam stelt dat het 100% kan bouwen in de stad, tenzij. Wij zijn bang dat wij dan over een aantal jaren moeten constateren dat er zoveel is gebouwd in de stad, overigens ook heel duur, dat mensen die graag een huis met een tuintje willen daar niet meer gaan wonen. Daarmee verdwijnt de middenklasse uit de stad en hebben wij uiteindelijk een verarming van de stad, wat wij en u waarschijnlijk ook niet willen.

De heer **Van der Ham** (D66): Maar het kan niet allebei. U wilt meer kwaliteit in de stad, zodat de middenklasse daar blijft, wat overigens in alle grote steden een probleem is. Om dat te bereiken moet er wel enige druk op worden gezet. Als het een stad heel makkelijk wordt gemaakt maar weer een Vinex-locatie buiten de stad te realiseren, wordt er niet echt geïnvesteerd in kwaliteit binnen de bestaande stadsgrenzen. Dat is ook slecht voor het openbaar vervoer. Ik vind het heel slim dat Rotterdam niet meer gaat uitbreiden. Je moet dus wel hard durven te zijn over het ruimtegebruik om steden te prikkelen tot kwalitatief bouwen.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Volgens mij zeggen wij het niet heel veel anders. Wij zijn ook niet voor het bouwen van Vinex-locaties. Wel denken wij aan de kleinere gemeentes, waar ook kan worden gebouwd. Wij willen niet perse de hoogte in. Voor een deel zal dat moeten, maar wij moeten geen stad ontwikkelen waar mensen niet meer willen wonen. Bovendien is de woningbouwopgave niet op te vangen door alleen maar naar de steden te kijken. Adri Duivesteijn gaf in de hoorzitting aan dat deels buiten de grote steden moet worden gebouwd. Daar kom ik straks op terug bij het vraagstuk van de krimp.

De heer **Van der Ham** (D66): Mevrouw Sterk zegt dat het niet in de grote steden moet gebeuren, maar in andere plaatsen. Veel dorpen en kleine steden in de Randstad zullen dan allemaal wijpjes gaan bijbouwen. Dat wordt niet groot en Vinex-achtig, maar er wordt wel allemaal groen weggeknabbeld. Je zult zien dat mensen die daar wonen met de auto naar hun werk gaan, want goed ov is net niet rendabel omdat het niet dicht genoeg bebouwd is. Dat levert congestieproblemen op. Dat mevrouw Sterk alles toestaat en duizend bloemen laat bloeien, heeft dus tot gevolg dat er meer congestieproblemen ontstaan. Daar moet op een gegeven moment toch een grens voor worden getrokken? Wil mevrouw Sterk die woningen in de kleine steden en middelgrote dorpen concentreren of wil zij al die gemeenten vrij laten bouwen, zoals in het regeerakkoord staat?

Mevrouw **Sterk** (CDA): Wij moeten ons in eerste instantie op de grote steden concentreren. Je moet daar slim bouwen door kwaliteit toe te voegen en niet alleen op kwantiteit te gaan zitten. Wij moeten echter ook reëel zijn en durven zeggen dat wij het uiteindelijk niet redden door alleen in de G4 te bouwen. Er zijn ook andere plekken nodig waar ruimte moet zijn om te bouwen. Dat

wil niet zeggen dat wij voor allerlei nieuwe uitleglocaties en Vinex-locaties zijn. Daarom zeggen wij ook dat het krimpvraagstuk hierbij onvoldoende betrokken is. Als je in staat bent om bepaalde flessenhalzen in de Randstad te verbreden, zul je zien dat een deel van de woningbouwbehoefte niet alleen in de grote steden opgevangen kan worden, maar ook op andere plekken. Daar zijn op dit moment bovendien economische groeikernen. Ik denk aan de Food Valley in de Gelderse Vallei en aan Eindhoven. Zelfs in Zwolle is er op dit moment een economische groei zichtbaar. Als je in New York een uur met de metro reist, zit je in Brooklyn en ben je nog steeds in New York. Als je vanuit Amsterdam een uur met de trein reist, zit je in Zwolle.

De heer **Van der Ham** (D66): U moet eens naar New York gaan. Je bent daar in ongeveer twee minuten in Brooklyn.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Nee, dat bestrijd ik echt. Als je van Central Park naar Brooklyn gaat, ben je bijna een uur bezig. Het is nog steeds New York.

De heer **Van der Ham** (D66): Laten wij er samen eens heen gaan dan.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Ik word door de CDA-fractie voortdurend op het verkeerde been gezet. In haar spreektekst gaat mevrouw Sterk er hard in. Ze spreekt over kwaliteit. In antwoord op mijn eerste vraag heeft zij gezegd dat dit gelijk staat aan duurzaamheid. Ik heb nu begrepen dat duurzaamheid gelijk staat aan vergunningsvrij generatiewoningen bouwen en aan bouwen in het groen. Ik heb een iets andere voorstelling bij duurzaamheid. In haar antwoorden komt zij steeds terug op de teksten die in de structuurvisie staan. Zij zegt dat wij ons moeten concentreren op de grote steden, die zij in haar bijdrage net heeft afgekamd. Zij zegt dat ze niet voor nieuwe uitleglocaties is, maar in haar tekst zegt zij dat ze in het groen wil bouwen. Ik ken het CDA als een partij die goed kan kiezen. Wat kiest zij nu? U kiest helemaal niet, mevrouw Sterk! Dat heeft de brij opgeleverd waar wij nu al jarenlang in zitten. Wat gaat u nu doen?

Mevrouw **Sterk** (CDA): Dat is grappig. Net werd me verweten dat ik koos door voor meer generatiewoningen te kiezen. Nu wordt mij verweten dat ik niet kies. Ik heb niet gezegd dat wij in het groen gaan bouwen.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Dat hebt u wel gezegd. Het was uw letterlijke tekst. U kunt dat zo uit uw spreektekst naar voren halen. Ik ben niet doof of zo.

Mevrouw **Sterk** (CDA): U moet mij maar eens aanwijzen waar ik gezegd heb dat wij in het groen gaan bouwen. Ik heb dat niet gezegd. Ik heb het over groen wonen gehad. Dat is iets totaal anders. Dat betekent gewoon dat er in de stad groen moet blijven. Er moeten in de stad open ruimten zijn waar mensen kunnen recreëren, zodat men niet op de fiets naar de randen van de stad hoeft om een groter gebied te ontmoeten. Juist daarvoor moet in de stad plek blijven.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Dan wil ik concluderen dat de CDA-fractie de structuurvisie steunt, waarin gezegd wordt dat wij goede milieus in de stad moeten weten te

creëren met groen en grondgebonden dichtheden. Deze structuurvisie spreekt natuurlijk niet louter van hoogbouw. Dat is eenzelfde clichébeeld. Ik constateer dus dat mevrouw Sterk daarin een heel eind kan meegaan met de structuurvisie.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Ik begrijp niet zo goed wat mevrouw Vermeij mij nu precies verwijt. Ik probeer een scherpe discussie te voeren over een heel belangrijk stuk voor de komende tijd. Ik geef aan dat ik letterlijk gezegd heb dat de compacte stad en het bouwen in de stad voor ons niet een-op-een verbonden is met hoogbouw, maar met een bredere visie waarin het vooral gaat om het toevoegen van kwaliteit. Ik zeg daarmee dus ook dat de hier genoemde woningbouwopgave niet mag verworpen tot een dogma. Wij vragen ons af of die 500.000 woningen in de Randstad gebouwd kunnen worden zoals het wordt voorgesteld. Laten wij het dan nog niet eens hebben over de gevolgen van de financiële crisis voor de bouw van de woningen in de komende tijd. Daarnaast kan het zo zijn dat als je bepaalde flessenhalzen zou kunnen weghalen richting het oosten – wij hebben al een voorstel gedaan om een onderzoek te plegen naar de HSL-Oost – er meer ruimte komt in de Randstad. Niet iedereen wil in de Randstad wonen. Laten wij daar ook eerlijk over zijn. Dat kunt u zich misschien niet voorstellen maar mevrouw Wiegman vast wel.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Ik vind het steeds verwarren worden. Wij spreken over de notitie Randstad 2040, die, naar ik aanneem, namens het kabinet door de minister aan ons is gezonden. Luisterend naar mevrouw Sterk, hoor ik dat er wat betreft de steden niet zo erg gefocust moet worden op de hoogbouw en dat er iets moet gebeuren aan het aantal mensen dat in de Randstad moet wonen. Vindt mevrouw Sterk het nu van belang dat er een accent blijft liggen op de Randstad of trekt zij liever naar Brabant en Overijssel? Als je in de Randstad wel wilt bouwen, wil je natuurlijk allemaal kwaliteit. Als je dat niet in de hoogte wilt doen, als je dat ook niet allemaal in de steden wilt en als je ook nog genoeg groen wilt hebben, is mijn vraag waar mevrouw Sterk dan wil bouwen. Is dat dan alleen in de andere provincies of toch ook in de Randstad? Ik denk dat je gewoon keuzes moet maken en ik denk dat het CDA dat ook wil.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Enig dualisme moet toch zeker de VVD niet vreemd zijn. De VVD is toch de partij die zich altijd erg dualistisch durft op te stellen.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Ik wil graag nu de CDA-opvatting horen. Daar pogen wij nu al een half uur achter te komen. Dus graag antwoord op mijn vraag.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Ik probeer aan te geven dat de Randstad groter is dan alleen de G4. Wat ons betreft kunnen de 500.000 woningen niet sec gebouwd worden in de grote steden. Wij willen verder kijken dan alleen de Randstad. Wij vinden dat de Randstad in de voorliggende visie te eng is benoemd. Je bent in een uur met de trein van Amsterdam naar Zwolle. In een heleboel plekken in de rest van de wereld betreft dat nog steeds de omvang van een metropool. De druk die er op de stad ligt en die ook een druk geeft op de leefbaarheid, zou je onzes inziens ook kunnen bekijken vanuit een ander

perspectief: de Randstad die ook aansluit op andere provincies.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Destijds steunde het CDA de motie om beter naar de Randstad te kijken. Als u ervan uitgaat dat je geen 500.000 woningen per se in de Randstad zou behoeven te bouwen, dan is mijn vraag hoeveel woningen daar dan wel gerealiseerd zouden moeten worden en waar.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Waar ik de minister verwijt dat zij de verdenking op zich laadt dat zij vanuit dogma's van getallen praat, ga ik nu uiteraard geen getallen noemen. Anders laad ik dezelfde verdenking op mij. Dat er een woningbouwopgave ligt, lijkt mij helder. Dat hebben wij ook in het kader van de Nota Ruimte gezegd. Ook is helder dat die opgave voor een deel in de Randstad gerealiseerd moet worden, aangezien zich daar een aantal belangrijke economische clusters bevindt. Er zal daar dus gebouwd moeten worden, maar de vraag is, als wij het over kwaliteit hebben, of wij het alleen maar kunnen opvangen op de manier zoals het in deze structuurvisie is verwoord.

Voorzitter. Hoe kijkt de minister aan tegen de volgende redenering? Nadruk op veel bouwen in de steden resulteert in hoge kosten voor deze woningen. Dat leidt tot veel subsidie van de overheid en verdichting die resulteert in hoogbouw. Dat betekent weer minder ruimte voor groen in de steden en leidt daarmee tot het wegtrekken van middengroepen, met als gevolg verdere ruimtelijke segregatie. Dat geld zou ook aan andere zaken besteed kunnen worden, zoals het inpassen van woningbouw in het groen en nieuwe infrastructuur ook buiten de steden. Graag een reactie van de minister op deze redenering.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Ik heb nu weer gehoord: bouwen in het groen. Er wordt nu heel simpel gesteld dat het binnenstedelijk bouwen alleen maar duur is en leidt tot dure woningen of hoogbouw. Dus, zo zegt het CDA, moet er uitgebreid gaan worden. Maar durft het CDA ook de uitdaging aan om op zoek te gaan naar andere financieringsvormen? Ik zal in mijn bijdrage ook verwijzen naar een boekwerkje dat is verschenen over grond voor kwaliteit, waarin wordt voorgesteld om op een andere manier te werken met het beheersen van de kosten door bijvoorbeeld meer verplichtende vormen van verevening.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Voor verplichte verevening kunt u niet bij het CDA aan de deur kloppen. Die discussie hebben wij natuurlijk ook al gevoerd rond de corporaties en de Vogelaarwijken. Wij geloven veel meer in het doen van een beroep op verantwoordelijkheden van mensen en het aanspreken van die personen daarop. Dat is overigens ook het uitgangspunt van deze structuurvisie. Wij hebben met veel mensen gesproken en willen uiteindelijk met elkaar die klus klaren. Daarop zijn ook die uitvoeringsallianties gebaseerd. Als u dat bedoelt, ben ik het daarmee eens.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Ik bedoel nadrukkelijk niet de vergelijking met de woningcorporaties. Het gaat hier om meer verplichtende vormen van regionale verevening, dus dat

dat mogelijk wordt. Het gaat erom dat provincies in staat worden gesteld om locaties aan te wijzen die vanuit een regionaal grondbedrijf worden aangestuurd en om een andere manier van financieren.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Het lijkt mij op zichzelf interessant om dat mee te nemen, maar mij wordt steeds gezegd dat ik blijkbaar niet in de grote steden wil bouwen. Dat heb ik niet gezegd. Ik zeg nogmaals dat ik van mening ben dat wij uiteraard in eerste instantie naar die steden moeten kijken. Mijn fractie wil echter realistisch zijn en niet dat die steden dusdanig vol worden gebouwd dat over een aantal jaren moet worden geconstateerd dat er toch sprake blijkt van een te grote opgave. Mijn fractie wil ook kijken naar plaatsen waar op dit moment sprake is van een krimp en naar locaties waar die later aan de orde zal zijn. Ik noemde de ontspannen woningbouwmarkt onder Rotterdam als voorbeeld. Het is echter ook mogelijk om een brug te maken in de richting van Zeeland. Dat staat overigens al in de plannen van het kabinet. Daar kan Amersfoort wel twee keer worden gebouwd. Op dat soort opties wordt in de structuurvisie naar ons oordeel te weinig ingegaan. Die opties zijn echter wel relevant om na te gaan in welke mate er de komende tijden druk op de Randstad zal worden uitgeoefend. Wij willen een leefbare Randstad: steden waar mensen met plezier wonen. Daarop hebben wij een eigen visie.

De **voorzitter**: De heer Van Leeuwen. Dit is uw laatste interruptie.

De heer **Van Leeuwen** (SP): Nou, die gok moet ik dan maar nemen. Ik wil toch duidelijkheid. In het land van ruimtelijke ordening is sprake van een aaneenschakeling van planologische nederlagen als het de Randstad betreft. Wij gaan maar door, terwijl er geen sprake is van een visie en evenmin van samenhang. Iedereen ergert zich daaraan, dus wij moeten een keer iets doen. Wat is het gevolg van het steeds uit de weg gaan van de keuze van de CDA-fractie voor het Groene Hart in de Randstad? Zij zegt dat zij geen verdichting wil en spreekt over kwaliteit, maar zij wil ook niet in het Groene Hart bouwen. Wat dan? Zitten wij hier over twintig jaar weer met een kaart van Nederland voor ons en trekken wij dan opnieuw de conclusie dat alles zonder samenhang is volgeplempt? Duidelijkheid over de keuze lijkt mij van groot belang om deze discussie serieus te kunnen voeren.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Ik heb de indruk dat ik in herhaling moet vallen. Wij willen verdichten in de stad, maar die verdichting moet wel kwaliteit aan de stad toevoegen. Ik hoor nu dat de heer Van Leeuwen het met mij eens is. Dan begrijp ik niet waarom hij mij daarop voortdurend aanspreekt. Wij stellen echter wel dat de opgave, zoals die in deze structuurvisie wordt geformuleerd, waarschijnlijk alleen gerealiseerd kan worden door in te breiden, te verdichten, op een slimme manier aan herstructurering te doen en kwaliteit aan de stad toe te voegen.

De heer **Van Leeuwen** (SP): 500.000 woningen in het regeerakkoord.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Die 500.000 woningen staan niet

in het regeerakkoord. Wij willen realistisch zijn en nu al nadenken over hoe wij dat op een verantwoorde en organische manier kunnen doen. Dat is mijn pleidooi vandaag en ik hoop dat ik alle vragen nu voldoende duidelijk heb beantwoord.

De **voorzitter**: Ik stel voor dat wij over dit punt geen discussie meer voeren, althans niet naar aanleiding van de recente bijdrage van mevrouw Sterk.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Ik ben nog maar op pagina 4. Ik zal nagaan of het mogelijk is om enkele punten over te slaan. Een aantal zaken heb ik inmiddels tot in den treuren aan de orde gesteld.

De middenklasse is nodig in de stad. Die vervult immers een rol in het schoolbestuur, of in de sportclub. Vaak ontvlucht zij de stad, omdat het daar ontbreekt aan geschikte huisvesting. Juist daarom is het pleidooi voor groen, speelruimte en grondgebonden woningen in de stad van groot belang. Dat is de kwaliteit die wij willen toevoegen. Wij richten onze focus dus niet op hoogbouw. De compacte stad is als concept prima, maar die moet niet één op één verbonden zijn met meer hoogbouw in de steden. Graag de markt vraag serieus nemen en geen tweede keuze bouwen.

Ik zal niet opnieuw over de nieuwe generatiewoningen beginnen.

De minister heeft vooral gekeken hoe de Randstad het doet in de internationale context, maar heeft weinig oog voor de aansluiting bij hetgeen in de rest van de provincie gebeurt. Een betere aansluiting naar het oosten kan de woningdruk die nu op de Randstad wordt gelegd, verlichten en overigens ook een congestieprobleem oplossen. Er zijn geluiden die erop duiden dat daarmee de helft van de 500.000 woningen kan worden opgevangen. De minister moet maar aangeven of dat reëel is. Wij hebben in ieder geval mede daarom in een ander overleg om een onderzoek gevraagd naar de HSL-Oost. Veel processen in de Randstad worden als autonoom beschouwd. Dat is onterecht, want de aandacht voor bedrijventerreinen in de Randstad heeft er bijvoorbeeld voor gezorgd dat daar veel werkgelegenheid terecht is gekomen. Publieke investeringen in Amsterdam gedurende de laatste anderhalve eeuw hebben Amsterdam mede groot gemaakt. Dat is dus het gevolg van keuzes en die keuzevrijheid hebben wij ook nu. Anders dan in andere stedelijke regio's zijn in de Randstad de laatste decennia steden en dorpen steeds meer op elkaar gaan lijken, zo schrijft de minister. Ook de kwaliteit van het groen is afgenomen. Over de oorzaken daarvan, namelijk grootschalige monofunctionele uitleglocaties, het afremmen van organische groei en het ontmoedigen van particulier opdrachtgeverschap, wordt niet gesproken. Is de minister bereid om de problemen én oplossingen in deze visie te benoemen om deze fouten te herstellen en te voorkomen? Ik noem nu even vooral het collectief particulier opdrachtgeverschap, dat gemeenschappen versterkt en organische groei tegenover grootschalige nieuwbouw aan stadsranden en grootschalige herstructurering in steden stelt. Er is nog een probleem dat sterk samenhangt met het gebrek aan kwaliteit. Ervaren inwoners voormalige groeikernen als aantrekkelijk? Vaak is dat niet het geval. Er zijn weinig steden die na de oorlog groot zijn gegroeid, die toeristisch aantrekkelijk zijn en een aantrekkelijk centrum-stedelijk aanbod kennen. Dat is een

uitdaging van jewelste, vooral voor ontspannen regio's zoals Rotterdam. Wat is de visie van de minister daarop? Overigens moet de overgang van de randen van de stad naar het platteland beter. Stadsranden worden in goede stedenbouw afgehecht met een goede verbinding naar de open ruimte. Dat betekent geen voortwoekerende woningbouw en geen hoogbouw aan de rand.

Dit brengt mij op de ladder die in de visie wordt gepresenteerd. Als nieuwe bouwlocaties nodig blijken, dan wordt voorgesteld om eerst binnen bestaand bebouwd gebied te zoeken, dan bij de aansluiting op de steden in de Randstad en pas dan verder weg. Klopt het dat dit betekent dat altijd eerst bij de grote steden moet worden gebouwd en pas dan in kleinere gemeenten? Wij zijn daar niet voor. Ik ben benieuwd hoe zich dit naar de mening van de minister verhoudt tot de Nota Ruimte. Ik ga hierop zo meteen uitgebreid in. Zo'n beleid zet de delen van het landelijk gebied die met krimp te maken hebben, nog verder onder druk. Ook lijkt zo'n beleid op zeer gespannen voet te staan met de kwalitatieve vraag op de woningmarkt.

In de nota missen wij het vraagstuk van de krimp. Mijn collega Van Bochove zei tijdens de afgelopen behandeling van de begroting voor WWI het volgende.

Bestuurders, ambtelijke diensten, adviesbureaus, vooral nog bestaande uit maakbaarheidsdenkers, gaan er nog steeds als vanzelfsprekend van uit dat zij ieder te ontwikkelen of te herstructureren gebied zo kunnen aankleden dat er meer mensen komen wonen. Slechts op enkele plaatsen merkt men nu al de verstreckende gevolgen van krimp. Ik denk daarbij aan Zuid-Limburg. Jarenlang heeft de rijksoverheid de groei gefaciliteerd. Daarnaast is er veel aandacht voor de problemen in de zogenaamde krachtwijken. Naar de mening van de CDA-fractie is het nu ook tijd om gebieden te steunen die te maken hebben met krimp. In de landelijke regio's klaagt men steen en been dat men moet bijdragen aan het oplossen van de problematiek van de steden, terwijl de leefbaarheid in de kleine kernen mede als gevolg van krimp totaal geen aandacht krijgt. De middelen van de corporaties verdwijnen naar de krachtwijken en stedengroei gaat ten koste van het platteland.

De Rijnmondregio krimpt licht. In bepaalde delen en aan de randen van de Randstad krimpt de bevolking ook, maar in de structuurvisie blijft dapper staan dat de krimp slechts een probleem is voor Oost-Groningen en Zuid-Limburg. Dat is bezijden de waarheid. Kan de minister uitgebreid aangeven hoe zij krimp alsnog in overleg met haar collega Van der Laan in deze visie zal verwerken? Wellicht is de minister bereid om hiernaar een onderzoek te doen.

Keuzes voor woningbouwlocaties hebben invloed op de verdere groei en krimp van gebieden straks. De minister schrijft nu dat het kabinet grootschalig bouwen in gebieden die grenzen aan de buitenkant van de Randstad, zoals de Gelderse Vallei, in beginsel afwijst met het oog op de grote verplaatsingsafstanden en negatieve milieueffecten. Hiermee zijn wij het niet eens. Bij de opmerking over verplaatsingsafstanden wordt ervan uitgegaan dat de nieuwe bewoners aan de rand van de Randstad allemaal in de Randstad werken. Werkgelegenheidsgroei is de laatste jaren echter vooral in de richting van het oosten gerealiseerd. Met die verplaatsingsafstanden valt het dus mee. Bij de Gelderse Vallei kan ook worden gedacht aan het daar ontwikkelen van een food valley. Een analyse van woningprijzen is

nodig. Naar verwachting zal deze uitwijzen dat het opheffen van infrastructurele flessenhalzen de druk op steden in de Randstad verlicht ten gunste van regio's met een meer ontspannen woningmarkt zoals de Alblasserwaard, de Deltapoort, de Zuid-Hollandse eilanden, Noord-Holland boven Amsterdam en het Groene Hart.

De metropolitane parken hebben veel aandacht gekregen in de reacties op de visie. Vergelijkingen met Hyde Park en Central Park roepen mooie beelden op, maar lijken volkomen misplaatst als wij kijken naar de Randstad. Ik heb nog nooit een koe in een van deze parken gezien. In de flats daaromheen kunnen wij met onze gevulde portemonnee niet eens wonen. In de Randstad is behoefte aan metropolitane parken. In het Groene Hart denkt men daar anders over, zo blijkt uit onderzoek. Daarom willen wij af van de term "metropolitane parken". Wij willen ook geen Hoge Veluwe in het Groene Hart. De CDA-fractie wil het Groene Hart niet "verparken", maar ruimte houden voor landbouw, recreatie, bedrijvigheid en wonen. Juist die mix moet maken dat het voor boeren, burgers en buitenlui goed toeven is in de groenblauwe delta.

De heer **Van der Ham** (D66): Ik besteed mijn laatste interruptie graag aan de inbreng van de CDA. Opnieuw kiest mevrouw Sterk niet. Volgens haar kan de bedrijvigheid ook naar de Alblasserwaard en het Groene Hart. Ik hoop dat zij begrijpt dat dit overleg gaat over keuzes. Waar kiezen wij voor wonen op zijn best en waar voor bedrijvigheid op haar best? Er zijn veel debatten over bedrijventerreinen die overal opduiken. Mevrouw Sterk kiest echter niet. Zij wil iedereen tevreden houden, met als resultaat dat het Groene Hart op de mooie plekken wordt volgebouwd en dat dorpjes steeds meer op halve steden gaan lijken. Daar kiest mevrouw Sterk voor. Realiseert zij zich dat?

Mevrouw **Sterk** (CDA): Ik stel opnieuw vast dat wij wel kiezen, maar blijkbaar niet de keuzes maken die D66 maakt. De heer Van der Ham kan mij dus niet verwijten dat ik niet kies. Mijn keuze bevalt hem niet. Dat is zijn goed recht. Daarom zijn er ook verschillende partijen in het parlement.

De heer **Van der Ham** (D66): Dit is een doodoener. Mevrouw Sterk kiest niet. Zij wil aan binnenstedelijk bouwen doen en zij vindt dat er moet worden geïnvesteerd. Vervolgens houdt zij een verhaal over de grote problematiek van bepaalde dorpen en dat mensen buiten de Randstad trekken. Mevrouw Sterk kiest absoluut niet en zorgt ervoor dat de bestaande situatie blijft voortbestaan. Dat betekent steeds meer bedrijventerreinen, steeds meer kleine dorpjes die groter worden en steeds meer beknibbelen op het groen. Bij die situatie legt mevrouw Sterk zich neer. Sterker nog, zij zet daar een dikke streep onder en wil vooral op die weg doorgaan. Dat is kiezen voor het CDA!

Mevrouw **Sterk** (CDA): Dit is een herhaling van zetten. Wij kiezen wel, maar maken blijkbaar niet de keuzen die de heer Van der Ham wil maken. Wij kiezen voor leefbare grote steden waaraan kwaliteit is toegevoegd. Als wij kiezen voor leefbaarheid, moeten wij echter ook verder kijken dan naar de grote steden alleen. Ook op andere plaatsen in Nederland vindt economische groei plaats. Ik

heb aangegeven wat er in de Randstad wordt verdiend. De SP-woordvoerder is daar ook op ingegaan. Dat is, afgezet tegen de rest van Nederland, een beperkt bedrag. Ik heb zo-even gezegd dat 19% van het bbp in de G4 en Almere wordt verdiend en minder dan de helft van het bbp in de Randstad. Er zijn dus ook andere plaatsen in Nederland waarnaar gekeken moet worden. Ik spreek over andere plaatsen in Nederland omdat ik tegenwicht wil geven aan de structuurvisie. Daardoor lijkt het wellicht alsof het CDA alleen in de rest van Nederland wil bouwen. Dat is niet het geval. De monomane visie van de structuurvisie, met alle pijlen op de grote steden, vinden wij goed, maar dan alleen als het gaat om de kwaliteit. Dat moet niet koste wat het kost gebeuren en ook niet één op één.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Ik wil graag een concreet antwoord op de volgende vraag. Wij zien dat aan de randen van het Groene Hart en ook aan het gebied zelf geknabbeld wordt. Je kunt zeggen dat als het tij niet wordt gekeerd, het Groene Hart opgevreten wordt. Dan hebben boeren, burgers en buitenlui er helemaal niks meer aan. Wat wil mevrouw Sterk hieraan doen? Als zij de visie hanteert dat duizend bloemen moeten bloeien, kiest zij er toch niet voor om daar asfalt en beton over te gooien? Ik ben benieuwd naar haar plannen voor het Groene Hart. Volgens haar moet er heel veel kunnen. Waar liggen echter de grenzen?

Mevrouw **Sterk** (CDA): Laat ik vooropstellen dat ook wij kiezen voor een migratiesaldo nul. Als wij daar gaan bouwen, moet er op een andere plek iets tegenover staan. Wij zijn ook niet tegen het VVD-verhaal om gebieden van bijzondere culturele waarde te beschermen. Wij keren ons tegen het verhaal dat gemeengoed lijkt, namelijk dat het Groene Hart in agrarische zin geen potentie meer heeft. Pas is uit onderzoek gebleken dat er best nog toekomst is voor die sector in het Groene Hart. Wij willen dat op een slimme manier vormgeven, zodat er voor iedereen plaats is. Daarbij moet zuinig omgesprongen worden met wat er is. Ook moet er organisch gebouwd worden, dus geen uitleglocaties à la de Vinex-wijken.

De **voorzitter**: Mevrouw Sterk, u mag uw verhaal proberen in een paar minuten tijd af te ronden.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Voorzitter, dat gaat lukken. Het is mijn fractie opgevallen dat wordt verwezen naar de Mobiliteitsaanpak. Die blijkt echter slechts tot 2020 te lopen, dus er is een aanvulling nodig voor het gat tussen 2020 en 2040. Greenports blijven voor mijn fractie motoren van de welvaart.

Door de motie-Van Geel en in het MIRT zijn er terecht gelden vrijgemaakt voor projecten ten behoeve van de bereikbaarheid. Wij maken in deze economisch roerige tijden mee dat de dienstensector net zoals andere sectoren kwetsbaar is. Het is daarom goed dat wij in Nederland een sterke tuinbouw, landbouw en industrie hebben. Die sectoren komen er qua aandacht bekaaid af. Industrie en inbreiding verhouden zich slecht. Landbouw, tuinbouw en metropolitane parken hebben de schijn om niet samen te kunnen gaan. Wat de CDA-fractie betreft, moet er voldoende ruimte blijven voor deze economisch belangrijke sectoren. Hoewel de visie pretendeert om vanuit clusters te denken, is er in de nota een sterke

focus op de afzonderlijke steden, in plaats van op de economische clusters. Wij willen kiezen voor clusters en niet alleen voor de steden. In onder andere het OESO-rapport wordt erop gewezen dat wij vooral vanuit economische potenties moeten denken.

Al met al blijft de visie een ruimtelijke-orderingsstuk. Een collega zei het nog scherper: een bouwplan voor 500.000 woningen, hoewel het pretendeert meer te zijn. Ik denk dat dit niet helemaal recht doet aan de structuurvisie, maar het zijn wel de gevoelens van mensen in het land. De ambities voor een sterke economie zijn fraai, maar nog niet geïnstrumenteerd, omdat het ministerie van EZ blijkbaar niet aan de visie heeft meegedaan. Het ministerie van Verkeer en Waterstaat laat – ik zei het zonet al – in de visie verwijzen naar de Mobiliteitsaanpak, maar de periode 2020-2040 is met een half A4'tje wel slecht bedeed. Er is een groot aantal adviezen gegeven, maar een gedegen sociaal advies over sociale cohesie, buurten en burgerschap in grote steden ontbreekt, terwijl de omgang met de ander toch echt de eerste grote zorg is van Randstedelingen.

Ik begon mijn betoog met het formuleren van een viertal vragen op basis waarvan de CDA-fractie de visie beoordeelt. Zet zij kwaliteit voorop? Het mag helder zijn dat wij daarbij, in ieder geval inzake het bouwen, nog wel wat vraagtekens zetten. Wat ons betreft, schrappen wij gewoon het getal van 500.000 en zetten wij vooral in op kwaliteit. Daarmee zeggen wij niet dat er geen bouwopgave ligt, maar plaatsen wij die in een ander licht. Tegelijkertijd missen wij ook een fundamentele visie op de relaties tussen mogelijke krimp in en om de Randstad en een onderzoek naar flessenhalzen en mogelijke groei die dat ten gevolge kan hebben. Maakt zij sterker wat sterk is of kan worden? De nadruk op Amsterdam wordt gebaseerd op analyses van de huidige bestaande situatie. Juist voor een langetermijnvisie is de analyse van het bestaande veel te beperkt. Er moet ook naar de toekomst worden gekeken en daarom moet er aandacht zijn voor aanwezige potenties in de steden van de Randstad en de aangrenzende gebieden. Ook daarbij zou er dus meer over economische clusters moeten worden gesproken. Respecteert zij de verschillende verantwoordelijkheden van mensen, organisaties en medeoverheden? Deze visie heeft een brede inspraakronde gehad. Dat is heel positief en wij waarderen dat. Tegelijkertijd is het ook weer een manco, want er zijn zo veel mensen bij betrokken dat de visie een bepaalde focus mist op juist de zwakke plekken in de Randstad. Met name op het punt van leefbaarheid missen wij een duidelijke visie. Ten slotte stelde ik de vraag of het Rijk zelf betrouwbaar is. De visie respecteert in onze ogen deze afspraak, maar laat ook nog veel ruis op de lijn. Ik gaf net al het voorbeeld van de Mobiliteitsaanpak. Wij verwachten dat deze visie naadloos zal aansluiten bij andere nota's, zoals de luchtvaartnota. Praten over vergezichten is belangrijk. Dat maakt soms dat je net een stap verder wilt springen dan je van nature gewend bent te doen. Of je je doel bereikt, hangt vaak af van de vraag of je de drempels onderweg kunt overbruggen. Deze visie staat of valt met de bestuurskracht en de financiële mogelijkheden. Met de eerste landelijke structuurvisie op basis van de nieuwe wet heeft het kabinet een uitgelezen kans om aan te tonen dat het nog altijd staat voor het motto "decentraal wat kan, centraal wat moet". Daarover is op dit moment op grond van deze visie nog onvoldoende te zeggen. Zij heeft wel veel

potentie. Als de visie een vergezicht moet worden dat ons verder doet springen, is het wat ons betreft nog niet zover en zullen wij op een aantal punten nog verheldering of verandering willen.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Voorzitter. De GroenLinks-fractie heeft een aantal uitgangspunten voor de Randstad in 2040. Ik zal mij vandaag niet afzetten tegen de Randstad of deze juist omhelzen. Wij hebben het vandaag over de Randstad. Het lijkt mij goed om het tot dat perspectief te beperken, zodat wij een aantal concrete suggesties kunnen doen aan de minister. Het is van groot belang om zuinig om te gaan met de ruimte, zodat het open landschap behouden blijft. Wij zien het als een soort rentmeesterschap dat wij niet het halve land en straks het hele land gaan asfalteren en met beton overgieten. Er moet steeds weer een stukje bij. Dit uitgangspunt zouden we niet moeten hebben. Ons land is klein. In dat kleine land moet veel gebeuren. Dit noodzaakt ons tot het maken van heldere keuzes. Een ander uitgangspunt is het voorkomen van onnodige mobiliteit. Je zou eigenlijk fantastisch openbaar vervoer moeten hebben, waarmee mensen zich willen verplaatsen. Wij willen ook fijne steden om in te wonen en mooie natuur om van te genieten. Dit kan heel goed samengaan, maar dit vergt wel keuzes. Ook hoogbouw is mogelijk met goede buitenruimten, particulier of collectief. Je moet de zaak binnen op orde hebben. Dat geldt natuurlijk ook voor de buitenboel. Wij zitten er niet op te wachten dat elke particulier zijn eigen groene postzegel krijgt, een klein tuintje waaromheen de GAMMA-schermen getimmerd worden. Je zou kunnen streven naar collectieve groene paradijzen, zonder auto's op straat en met kinderspeelvoorzieningen, parken en parkjes. Daar kun je grondgebonden wonen met collectief groen combineren. Grondgebonden hoeft niet te betekenen dat iedereen zijn eigen tuintje heeft. Ook bij hoogbouw wil ik pleiten voor goede dakterrassen en ruime balkons, zodat mensen naar buiten kunnen als zij dit willen.

Als wij deze uitgangspunten naast de keuzes van het kabinet leggen, zijn wij tamelijk tevreden over de ruimtelijke keuzes, maar wel erg bezorgd over de ontwikkelingen van het verkeer. Hoewel dit min of meer inherent is aan een structuurvisie, is de uitwerking in onze ogen toch nog te vaag. Je zou ook kunnen zeggen: tamelijk vaag. Hoe gaan wij invulling geven aan die uitgangspunten, vraag ik de minister. Wie doet precies wat? Wie gaat het betalen? Dat is altijd een heel chagrijnige, maar wel heel relevante vraag. Wij zijn hartstikke voor compact bouwen in de stad. Terecht zet het kabinet daarop in. Je ontziet daarmee de open ruimte, je vermindert het woon-werkverkeer en verbetert het draagvlak voor openbaar vervoer. Wij zien de uitbreiding van Almere als een testcase. Wij vinden het een goed scenario om met Almere de lucht in te gaan. Of bewandelen we in Almere toch weer de makkelijke weg met ruimteslurpende eengezinswoningen met elk een tuintje? Dan krijg je particuliere groene postzegels met twee auto's voor de deur. Wij kunnen dit niet aan iedereen leveren. Het is ook maar de vraag of iedereen dat wil.

De ambitie voor bouwen binnen de stad moet in onze ogen omhoog. Dat stelt ook het College van Rijksadviseurs. Volgens de Nota Ruimte moet zo'n 40% van de 500.000 nieuwe woningen tot 2040 in de stad worden

gebouwd. Het College van Rijksadviseurs zegt dat 80% haalbaar is. De GroenLinks-fractie is het daarmee eens. Wij moeten creatiever zijn en bouwen op oude bedrijfs-terreinen. We moeten de lucht in. We moeten in oude kantoren en boven winkels bouwen en woningen splitsen. Wij vinden dit een heel essentieel punt. Wij vinden het advies van de Rijksadviseurs heel goed. Ik ben benieuwd naar de reactie van het kabinet op het advies.

Voorwaarden voor compact bouwen zijn een openruimte-heffing om de financiële kloof met bouwen in de stad te verkleinen. De G4 vraagt om geld om tot 2020 90.000 woningen in de stad te kunnen bouwen. De G4 wil boter bij de vis. Gaat het kabinet dit leveren? Voor asfalt is het geld er, dus moet dat er voor huizen ook komen. Dat lijkt mij volstrekt logisch. Het geld moet ook snel komen. Dat is goed om de recessie te bestrijden. Zorg ook voor fantastisch openbaar vervoer. Wij moeten voorkomen dat mensen allemaal hun auto in de stad meeslepen. Daar is gewoon geen plek voor. We moeten ervoor zorgen dat het openbaar vervoer zich ontwikkelt met de verdichting van de steden. Om te beginnen vraagt dat, naast investeringen, om de reparatie van een grote fout uit het coalitieakkoord, namelijk de bezuinigingen van ruim 100 mln. per jaar op de zogenaamde BDU-gelden. Dat is een gebundelde doeluitkering voor exploitatie en investeringen in het stads- en streekvervoer. Gaat de minister haar best doen om dat te herstellen?

Qua woningbouw vindt de GroenLinks-fractie de tendens van de structuurvisie nog wat te veel het bewandelen van de gemakkelijke weg. Als er vraag is naar wonen in groen, dan komen wij daaraan tegemoet. Je moet echter ook onder ogen zien dat aanbod vraag schept. Dat weet de minister toch als geen ander. Als wij knabbelen aan de randen van het Groene Hart, wat volop gebeurt, zullen mensen daar best willen wonen. Je mag best de ambitie hebben om de woningbehoefte van mensen te beïnvloeden door het creëren van een mooi aanbod van aantrekkelijke woningen in de stad. Enkele voorbeelden daarbij zijn de Kop van Zuid in Rotterdam en de noordelijke IJ-oever in Amsterdam. Je zou kunnen zeggen dat deze locaties hartstikke hip en gewild zijn, gewoon omdat het heel goede plekken zijn geworden. Als wij bouwen in binnenstedelijke gebieden, moeten wij dus niet over een soort ophokplicht praten – dat is volstrekt onzin, want er zijn heel goede voorbeelden – maar je moet je wel heel heftig inspannen om er iets moois van te maken.

Wij moeten juist zorgen dat ook mensen met jonge kinderen graag in de stad gaan wonen, door voor hen daar aantrekkelijke woningen te bouwen. Dat kan best en dat hoeven helemaal geen traditionele Vinex-woningen te zijn. Er zijn prachtige voorbeelden van compacte wijken met een hoge woningdichtheid, waar het hartstikke leuk en veilig is voor kinderen. Wonen in hoge dichtheden vergroot het draagvlak voor collectieve voorzieningen, zoals horeca, speelplaatsen, parken, winkels, kinderopvang, openbaar vervoer en pleinen. De grap is dat juist de aanwezigheid van dergelijke voorzieningen dichtbevolkte wijken aantrekkelijker maakt en het bezit van veel auto's per huishouden overbodig maakt. Niet voor niets klagen bewoners van het landelijk gebied, met recht en reden, over het ontbreken van dergelijke voorzieningen in de buurt. Het daar ontbrekende draagvlak bestaat juist in de stad. Er helpt geen generatiewoning tegen om dat allemaal op te lossen.

Juist in binnenstedelijke gebieden kun je hartstikke veel bieden aan mensen met gezinnen.

Ik zei het al: zo'n structuurvisie is nog weinig concreet. Vandaag wil ik echter toch een poging doen om het wel wat concreter te maken, zodat wij misschien ook een beetje kortetermijnzaken kunnen doen. De GroenLinks-fractie vindt dat een compacte stad leefbaar moet blijven. Mensen vinden genoeg groen in de buurt daarbij zeer belangrijk. Tegelijkertijd hebben wij te kampen met een klimaatcrisis die vraagt om energiebesparing en om de opvang van overtollig water. Het GroenLinks-plan "Groen kan het dak op!" komt aan deze drie punten tegemoet. Ik zou dit plan vandaag aan de minister willen presenteren. Door daken te beplanten met gras, mos, vetplantjes of zelfs daktuintjes ziet de stad er mooier uit, worden de huizen beter geïsoleerd en kan veel regenwater worden opgevangen en opgeslagen. CO₂-uitstoot wordt opgeslagen in de planten en de lucht wordt schoner omdat planten fijnstof afvangen. Groningen, Amsterdam en Rotterdam subsidiëren dergelijke daken al, wat natuurlijk te prijzen valt; binnen en buiten de Randstad, zou je kunnen zeggen. Den Haag en Tilburg spelen met het idee. Via de VAMIL-regeling kunnen bedrijven die investeringen van de belastingen aftrekken; de kosten bedragen dan zo'n € 50 per vierkante meter. Duitsland installeert 10 miljoen vierkante meter groen dak per jaar. De GroenLinks-fractie bepleit de ontwikkeling van een groen dakenplan voor de Randstad; natuurlijk kan het ook daarbuiten worden gebruikt. Laten wij om te beginnen alle 90.000 woningen die in de stad bijgebouwd worden, waar mogelijk van een mooi groen dak voorzien. Achterop een bierviltje, maar het is nog wel iets serieuzer dan dat, heb ik uitgerekend dat die woningen samen zo'n 2 miljoen vierkante meter dak hebben. Je zou het ook nog wat aantrekkelijker kunnen presenteren: zo'n 300 voetbalvelden die tot 2012 op daken worden aangelegd. Als het Rijk naast de investering voor nieuwe woningen nu € 10 per vierkante meter bijlegt voor bestaande woningen, moeten wij toch zo'n 100 voetbalvelden per jaar kunnen realiseren? Dat is ook een serieus voorstel: het brengt werkgelegenheid, het is duurzaam, het bevordert de leefbaarheid in steden en het zou in de crisisachtige sfeer waarin wij de laatste tijd verkeren, een soort van groen lichtpuntje kunnen zijn. Ik zal de minister zo meteen het plan overhandigen. Ik heb begrepen dat dit soort tuintjes op ieder dak kunnen, zelfs op een heel schuin dak. Voor de grap heb ik daarom op de foto het dak van het Torentje alvast groen gemaakt, ter verdere inspiratie. Er zijn uiteraard nog talloze andere prachtige voorbeelden denkbaar.

Het kabinet kiest voor een sterkere verknoping van het autosysteem en het openbaarvervoersysteem. Hoe reëel is het echter om te veronderstellen dat mensen hun auto onderweg zullen verruilen voor het openbaar vervoer, als overal in de Randstad snelwegen worden aangelegd, tot op het niveau van een American highway, die toch vooral uitnodigen om in de auto plaats te nemen? Ik vraag heel indringend waarom het kabinet niet onomwonden inzet op het openbaar vervoer. In New York pakt toch ook geen hond de auto om op het werk te komen? Waarom blijft de auto in deze structuurvisie de norm tussen stedelijke gebieden?

De **voorzitter**: Tot slot.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Terwijl de tientallen

miljarden voor nieuw asfalt al lang en breed besteed zijn, wordt het openbaar vervoer stiefmoederlijk behandeld en blijft het bij mooie woorden. Wij hebben het vandaag over de structuurvisie. Ik wil heel helder van de minister weten wat er aan visie ligt over het openbaar vervoer. De plannen zoals beschreven in de structuurvisie vindt mijn fractie helemaal niet zo slecht, maar het komt aan op de uitwerking en die is in onze ogen nog te veel gericht op asfalt en beton.

Ik wil graag nog een opmerking maken over het Groene Hart en het schuiven met dozen, als u mij het toestaat, voorzitter.

De **voorzitter**: Als u dat in een halve minuut kunt, mag het.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Ik doe heel erg mijn best, zoals u weet.

Ronduit kritisch is GroenLinks over het uitgangspunt: wat internationaal sterk is, moeten wij sterker maken. Daarbij wordt dan vooral gedoeld op lucht- en zeehavens. Alle mooie woorden over die mainports ten spijt, zijn het vooral grote bronnen van vervuiling en bepaald niet de kruk waarop de natie steunt. Van het schuiven met dozen worden wij nu al niet rijk, worden wij dat in de toekomst dan wel? GroenLinks staat gelukkig niet alleen met dit standpunt. Wie zei namelijk het volgende in Vrij Nederland in april 2004? "Kijk uit met de mainports. Investeren in Schiphol en de Maasvlakte leiden bijna altijd tot 'meer' en bijna nooit tot 'slimmer'. Nederland is een dozenschuifland en van nog meer ruimte om nog meer dozen te kunnen schuiven, worden wij niet zoveel beter." Het was uw politiek leider en inspiratiebron, Wouter Bos, die dit gezegd heeft, minister! Ik onderschrijf deze woorden van harte.

De **voorzitter**: Dat is een mooie afsluiting.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Dit wordt echt mijn laatste zijn, voorzitter. De minister krijgt bij GroenLinks de handjes niet op elkaar voor bouwen bij het IJmeer, het Markermeer of buitendijks. Ik wil van haar horen of zij ook vindt dat er niet op deze toer moet worden gegaan. Ik zou dat heel slecht vinden, zeker in een toekomstvisie. Uiteraard willen wij harde grenzen stellen aan het Groene Hart, maar dat heb ik al glashelder gemaakt in een aantal interrupties. Als u mij toestaat, voorzitter, zou ik nu graag mijn plan aan de minister willen overhandigen.

De **voorzitter**: Dat doet u via mij. U kunt het aan mij overhandigen.

Mevrouw Van Gent overhandigt het plan van GroenLinks aan de voorzitter en de minister van VROM.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Voorzitter. Wat is de Randstad? Het gaat allang niet meer om een paar steden rondom het Groene Hart, maar om een stedelijk netwerk met een invloedsfeer die het hele land en zelfs daarbuiten raakt. Wat is echter de betekenis van de Randstad voor de rest van Nederland, niet alleen economisch maar ook ruimtelijk? Wij moeten de sterke kanten van de Randstad benutten, maar niet alles hoeft per se in de Randstad te gebeuren. Ik denk bijvoorbeeld aan de noodzakelijke versterking

van provincies als Flevoland en Zeeland. In de Structuurvisie Randstad 2040 staat de toekomstige ruimtelijke structuur van de Randstad centraal met een focus op duurzaamheid. Toch wordt in geen van de alternatieven het gewenste niveau van duurzaamheid gehaald. Juist voor een langetermijnvisie is dit voor de ChristenUnie van belang. Duurzaamheid zou het "unique selling point" van de Randstad kunnen worden. Bij alle aandacht voor ruimtelijke items mogen wij ondertussen ook de sociale aspecten van zo'n toekomstbeeld voor de Randstad niet uit het oog verliezen. Ik heb mijn bijdrage opgebouwd vanuit de drie belangrijkste ruimtelijke opgaven volgens het Planbureau voor de Leefomgeving, namelijk metropoolvorming, regionaal openbaar vervoer en de bescherming van open ruimten. Metropoolvorming is beperkt te sturen, maar wij kunnen wel grenzen markeren en de gewenste ontwikkeling stimuleren. Met name infrastructuur heeft invloed op de lange termijn. Eveneens krijg ik ten aanzien van allianties en de start van mogelijke nieuwe sleutelprojecten van de minister graag een toelichting op de kabinetskeuzes voor verstedelijking in relatie tot de scenario's uit de ontwerp-ateliers en de conclusies in het plan-MER.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Begrijp ik dat u ons pleidooi steunt om verder te kijken dan alleen de Randstad sec, zoals in de structuurvisie staat, door ook Zeeland en Flevoland te noemen?

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Wij spreken over de Randstad, maar niet alles hoeft per se in de Randstad te gebeuren. Neem de provincie Flevoland. Als bijvoorbeeld wordt besloten dat Almere kan groeien, dan moet goed worden nagedacht over de vraag welke voorzieningen vanuit de Randstad daarheen kunnen mee verhuizen, bijvoorbeeld hoger onderwijs. Bij Zeeland denk ik aan wat er in de afgelopen tijd is gebeurd. Verschillende rijksdiensten zijn weggegaan of er wordt gekozen om bepaalde rijksdiensten in de Randstad te vestigen, terwijl de druk daar al zo hoog is. Moeten wij bepaalde voorzieningen niet heel bewust juist in een bepaalde provincie behouden, bijvoorbeeld ook als middel om daar krimp tegen te gaan?

Mevrouw **Sterk** (CDA): Dan stel ik vast dat ik niet alleen sta in mijn standpunt om ook buiten de Randstad te kijken naar de potentie.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Ik ga nog met heel veel verrassende opmerkingen komen, mevrouw Sterk. Voorzitter. Ik maak mij zorgen over de ontwikkeling van de Zuidvleugel, waar de woningmarkt slechter is en er veel minder wordt verdicht. Ik sluit mij aan bij de vraag van mevrouw Vermeij over wat de visie betekent voor de landbouw in de Randstad. De commissie-Vriesman concludeert dat er geen samenhangend ruimtelijk beleid is voor de Noordvleugel in relatie tot Schiphol. Er wordt veel gesproken over het belang van de luchthaven, maar elke overheid is vooral bezig met zijn eigen plannen. Het mainportconcept is versleten en er zijn vragen te stellen bij de impact van ruimtelijke reserveringen voor de luchthaven. Over al deze ruimtelijke aspecten lees ik niets in Randstad 2040. In de structuurvisie staan wel scenario's met 220 miljoen passagiersbewegingen op Schiphol in 2040. Dit is wel

erg visionair en gaat veel verder dan de afspraken die recent zijn gemaakt aan de Alderstafel. De verdichtingsambitie is wat betreft de fractie van de ChristenUnie te laag. Het College van reisadviseurs adviseert een binnenstedelijke verdichtingsopgave van 80% en veel steden streven ook een hogere ambitie na dan in Randstad 2040 staat. Er zijn echter ook regio's die veel minder ambitieus zijn. Ziet de minister mogelijkheden om koploperregio's te belonen, bijvoorbeeld door er een sleutelproject van te maken? Inbreidingsprojecten zijn complexer en hebben vaak een onrendabele top. Daar staan echter hogere maatschappelijke baten tegenover, terwijl het bij uitleglocaties precies andersom is. Ik roep de minister ertoe op om te zoeken naar instrumenten die de spanning van het neerslaan van kosten en baten bij verschillende partijen verkleinen. Ik wil graag ook een reactie op het advies van de VROM-raad om regionale verevening meer verplichtend te maken. Daarbij doel ik op de studie Grond voor kwaliteit. Wij moeten bezien hoe wij schaarste kunnen inzetten als sturingsinstrument. Ik kom te spreken over de open ruimte. Wat is een metropool zonder groen park? Het concept van de metropolitane parken is visionair, maar ook nog erg algemeen geformuleerd. De uitwerking ligt vooral bij de steden. Die spelen natuurlijk een belangrijke rol, maar hierbij dreigt wel versnippering. Er wordt ook gesproken over metropolitane landschappen, waarbij er meer regie van het Rijk is. Hoe verhouden beide concepten zich tot elkaar? Wij hebben immers ook al bufferzones en nationale landschappen. Wij moeten oppassen met nieuwe concepten. Ik wil graag een reactie op het advies van TNO dat meer integrale verantwoordelijkheid nodig is voor de ruimtelijke hoofdstructuur op het gebied van water, natuur en landschap. De ChristenUnie-fractie geeft de voorkeur aan een krachtig groen concept voor de Randstad. Het ligt daarbij het meest voor de hand om te kiezen voor het Groene Hart. Mijn fractie steunt de visie van een schaa sprong van het Groene Hart en het verbinden met de omgeving. Het gebied kent inderdaad een grote verscheidenheid. Voor het behoud ervan is het echter van belang om het als vitale, ruimtelijke, ecologische en economische eenheid en essentieel onderdeel van de Randstad te zien, waarvoor het Rijk een bijzondere verantwoordelijkheid heeft. De andere concepten kunnen daaraan bijdragen. De provincies werken niet voor niets aan een structuurvisie. Kernen moeten voor hun eigen bevolking kunnen bouwen, maar migratiesaldo nul moet geen doel op zich worden. Het is nu vooral een kwantitatief instrument. De ChristenUnie-fractie heeft behoefte aan een meer kwalitatief instrument, waarbij meer gekeken wordt naar gebiedsgerichte uitwerking en leefbaarheid van kleine kernen. Wij moeten de ruimte voor woningbouw in bepaalde gebieden ook neerwaarts durven bijstellen bij een afnemende bevolkingsgroei. Vorige week spraken wij in het kader van de Nota Ruimte over groeiprognoses. Het Transatlantic-Marketmodel dient als randvoorwaarde te gelden bij de planning van nieuwe bedrijventerreinen. Het verbaast de ChristenUnie dat in de Structuurvisie Randstad 2040 een hoger groeimodel wordt gehanteerd. Graag hoor ik daarop een reactie. Voor een duurzame Randstad liggen nog veel kansen in het ov. De adviesraden spreken over een hiërarchisch

netwerk met drie lagen voor het “daily urban system”. Wat betekent dit voor het ov in de Randstad? Op internationale en nationale schaal wordt een aantal vervoersassen genoemd. Ik mis hierin de zuidwestas Utrecht-Breda – waar veel kansen liggen – voor Spoor- en Brabantstad als schakel tussen de Randstad, Eindhoven en het Ruhrgebied. Ook het noorden moeten wij niet uitvlakken. Op regionale schaal wordt vooral binnen de regio’s gekeken. Hier moeten wij echter doorpakken naar de Randstadschaal. De OESO geeft ook de urgentie ervan aan. Daarbij wijs ik ook op de aangenomen motie-Cramer c.s. waarin wordt verzocht om een visie op regionaal ov te ontwikkelen. Laat de minister bij inspiratie en identiteit ook kijken naar de drie kernopgaven: het Deltaplan gecombineerd met verdichting, de versterking van de groene kwaliteiten van de Randstad en een sterk verbeterd ov. Dit zie ik graag terug in de selectie van sleutelprojecten.

Als het gaat om de uitvoering, sluit ik mij aan bij de vragen over de relatie met het MIRT. De uitvoeringsallianties lijken een goed instrument, maar hoe wil de minister het geheel van gewenste ontwikkelingen in de Structuurvisie Randstad 2040 sturen en waarborgen dat de doelen worden bereikt? Wat heeft daarbij de hoogste prioriteit? Wie heeft, bijvoorbeeld bij landschap, de regie en op welke thema’s? Hoe is de financiering verzekerd? Hoe gaan wij handen en voeten geven aan de sturende werking bij water, natuur en landschap?

TNO adviseert de benchmark voor de Randstad vaker uit te voeren. Dat lijkt mij een goede zaak. Wel is daarbij een verdere verdieping nodig, bijvoorbeeld van de vragen met welke regio’s wij willen concurreren en op welke gebieden wij daarbij willen excelleren. Van Portland kunnen wij leren dat het van belang is om het centrale concept actief te onderhouden. Hoe ziet de minister dit voor deze Randstadnota, ook wat betreft de doorwerking naar een toetsing van individuele projecten?

Met de Structuurvisie Randstad 2040 wordt beoogd de identiteit van de Randstad als duurzame en economische topregio te vergroten. De kracht daarvan ligt niet alleen op internationaal-economisch belangrijke zaken, maar ook in een lokale identiteit, op het niveau van de woonomgeving.

Op verzoek eindig ik daarom met Zwolle, want deze stad behoort qua reistijd zeker tot de invloedssfeer van de Randstad. Mevrouw Vermeij vroeg mij om een gedicht over deze mooie stad, omdat zij dat zelf niet had kunnen vinden. Als je heel even googelt, valt er echter genoeg te vinden. Onlangs mocht ik ook een voorwoord schrijven bij een bundel met 37 gedichten over Zwolle met de titel “Licht op Zwolle”. Misschien is die niet verkrijgbaar bij de boekhandels in de Randstad, maar zeker wel in Zwolle. Ik heb de gedichten niet bij de hand, maar mijn beleidsmedewerker heeft een heel mooi gedicht gevonden van onze stadsdichter. Daar zou ik graag mee willen afsluiten. Het heet: Vertrekken om op vakantie te gaan.

Akkoord, je staat onder dak min of meer veilig, overkoepeld, zelfs bij windkracht tien; er gaan en komen tot in de nacht treinen en je kunt naar Delft, naar Vermeer, naar Schiphol je land verlaten, de pracht van piramides kan lokken, je mag neerzien vanuit een luchtballon, maar wacht niet op heimwee, neem een retour en keer terug naar binnenschepen bij stadsmuren,

kajuit voor het bestaan; met moederarmen, vaderschouders, verankerd, een rustplek voor ons schippers, voor de vissers een stek, in de stroom van de tijd. Rondom nestwarmte, Zwolle, met eeuwen en uren als burens. Dank u wel, voorzitter.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Voorzitter. Ik vrees dat ik het bij wat proza moet houden. Ik wil graag beginnen met het kabinet te bedanken voor het feit dat wij vandaag kunnen spreken over een structuurvisie. Het is een goede zaak dat wij vooruitkijken en met plannen en idealen voor de langere termijn komen, al heb ik er wel een aantal kritische vragen en opmerkingen bij. Eerst wil ik nog iets zeggen over de bindende betekenis en de juridische status ervan. Het is duidelijk dat het een structuurvisie is op grond van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening. Het kabinet geeft aan dat het vanuit de Wet ruimtelijke ordening bevoegdheden wil inzetten om keuzen uit deze visie kracht bij te zetten. Er wordt gemeld dat is gekozen voor een krachtige titel. Ik neem aan dat bedoeld wordt op de krachtige juridische titel “structuurvisie”.

Maar hoe dwingend is het voorliggende stuk eigenlijk? Wat is de precieze doorwerking? Waar zeggen wij nu precies “ja” tegen? Waar zou je moeten amenderen als je een andere kant op wilt? Als je bijvoorbeeld onverkort akkoord gaat met het aantal huizen, betekent dit dan dat je daarmee die doorwerking kunt krijgen en dat je die ook kracht kunt bijzetten? Of is dat minder verreichend? Ik wil daar graag meer helderheid over. Ik vraag dit ook, omdat wij op allerlei gebieden ook nog nadere uitwerkingen voorgeschoteld krijgen. Ook in dat licht stel ik de vraag over de bindende werking van hetgeen nu voorligt. Grootse plannen en idealen worden voor de Randstad beschreven. De ontwikkeling tot een duurzame en concurrerende Europese topregio staat centraal. Ik heb een aantal kritische vragen daarbij. Zal de Randstad buiten ons land ook als topregio worden erkend? Het Ruhrgebied is een bekende topregio, maar wie kent de Vlaamse Ruit? De steden Brussel en Antwerpen hebben op zichzelf meer faam. Geldt dit laatste ook niet voor de Randstad? Het blijft een nogal kunstmatig, bestuurlijk concept dat zich in feite in de loop der tijd internationaal gezien niet als merknaam heeft laten gelden. Zou er niet meer gewerkt kunnen worden met de verdeling die wordt voorgesteld door de Raad voor het Landelijk Gebied, de VROM-raad en de Raad voor Verkeer en Waterstaat, namelijk dat je wat nadrukkelijker vanuit de netwerkbenadering een internationale, een boven-regionale en een regionale laag in het Randstedelijke netwerk onderscheidt? Amsterdam is een internationaal topmerk en dat moet zo blijven. Utrecht is boven-regionaal van grote betekenis, maar de stad zal niet op dezelfde manier die internationale topmerkstatus hoeven te krijgen.

Willen de inwoners van de Randstad eigenlijk wel in een Europese topregio wonen? Dit is niet vaak de leidende gedachte, ook van de mensen zelf, die een aantrekkelijk woonmilieu, passende werkgelegenheid, goed bereikbare bedrijven en voorzieningen willen. Op deze vraag kom ik bijvoorbeeld vanuit de gemaakte woonkeuzes. Er is nu sprake van een sterke inzet op verdichting, ook op hoogbouw, en op heel grote aantallen woningen die moeten worden gerealiseerd in de Randstad. Het is voor de SGP-fractie de vraag of dit een realistische keuze is. In

hoeverre botsen de voorgestelde keuzen? Zij zijn op zichzelf genomen begrijpelijk, ook gezien het grote aantallen mensen dat in de Randstad leeft, terwijl je ook het groen wilt ontzien en dergelijke. Maar bijvoorbeeld de keuze voor hoogbouw spoort nu al vaak niet met wensen van burgers. Ga je dan op een gegeven moment niet juist richten op iets waarin onvoldoende perspectief zit?

De structuurvisie begint met de woorden: "Er komt heel wat op ons af in de Randstad. Waar elders al tekenen van krimp te zien zijn, blijft de Randstad de komende decennia groeien. In mensen en nog meer huizen voor steeds kleinere huishoudens. Maar ook in de werkgelegenheid en de bereikbaarheid die daarbij hoort." Vervolgens wordt aangegeven dat het kabinet daarom een impuls wil geven aan de Randstad en dat een langetermijnvisie noodzakelijk is. Wordt de economische ontwikkeling van de Randstad niet boven alles gezet, waardoor de Randstad groeit? Het lijkt nu aan de ene kant een soort "het is zo en daarom moeten wij erop inzetten", maar aan de andere kant: is het ook geen gevolg van een sterke keuze die wordt gemaakt voor de economische ontwikkeling van de Randstad boven alles? In dat kader miste ik de aandacht en de afstemming met de niet-Randstadregio's, de potenties van andere regionale economische hotspots: de regio Arnhem-Nijmegen, Groningen-Delfzijl, Terneuzen-Vlissingen. Loop je niet het zekere risico dat je met deze ontwikkeling, met het eerst en vooral inzetten op de Randstad, een soort braindrain richting de Randstad krijgt?

Wij missen in de structuurvisie een visie op de duurzame en concurrerende landbouwsector. De landbouw is nog steeds de belangrijkste grondgebruiker in de Randstad. Bovendien is deze sector de voedselproducent en een belangrijke economische drager van de streek. Daarom vinden wij het jammer dat zo weinig over de landbouw wordt gesproken, maar enkel wordt gekoppeld aan natuurlandschapsbeheer, waterberging, recreatie en metropolitane parken, een begrip dat wat ons betreft mag worden geschrapt. Als dan ook nog wordt gesproken over een transitie van de landbouw, vraag ik mij af wat er van een duurzame en concurrerende landbouw zal overblijven. Ook de VROM-raad, de Raad voor het Landelijk Gebied en enkele planbureaus hebben gewezen op het ontbreken van een toekomstvisie op de rol van de landbouwsector in de Randstad. Hoe gaat het kabinet vorm geven aan de uitspraken van de minister van Landbouw, die gezegd heeft dat boeren in het Groene Hart en elders in de Randstad ondernemers moeten kunnen blijven die kunnen concurreren met de rest van Nederland? Waar krijgen voedselproductie en schaalvergroting nu de ruimte en waar ligt het accent op verbrede landbouw met recreatie en landschapsbeheer? Graag krijg ik meer helderheid daarover.

Belangrijk voor een structuurvisie is ook een investeringsagenda, alsmede de vraag welke bestuurlijke vormgeving erbij hoort. In de investeringsagenda zitten nog wel wat lacunes. Het is onduidelijk voor welke fasering wordt gekozen. Wat is de nadere uitwerking die daarbij wordt voorzien? Ook is onduidelijk wat de consequenties kunnen zijn van de economische crisis. Er is opgeschreven dat het de bedoeling is dat deze visie ook in tijden van economische teruggang houdbaar is. Maar als wij nu kijken naar de ernst van deze recessie, is dat dan inderdaad zo? Hoe toekomstvast is datgene wat

is voorgelegd? Wat is in het licht van de bestuurlijke vormgeving de status van de Noord- en Zuidvleugel? Het ecologische venster op de Randstad gaat wat ons betreft onvoldoende in op de consequenties van alle ambities voor de leefomgeving. Enorme woningbouw-opgaven, nieuwe infrastructuur, doorgroeien van Schiphol, nieuwe bedrijvigheid; welke consequenties heeft dat voor luchtkwaliteit, filedruk en het landschap? Zijn hier wel voldoende keuzes in gemaakt?

De heer **Van der Ham** (D66): Voorzitter. Toen Voltaire naar Nederland kwam en hier rondartelde, keek hij zijn ogen uit. Hij schreef het volgende over de Randstad, Holland. Het is een aards paradijs van Den Haag tot Amsterdam. Met veel ontzag heb ik naar de laatste stad gekeken. Het is een pakhuis van de hele wereld. Een Randstad waar de wereld bijeenkomt, waar handel wordt bedreven en waar het qua vrijheden, logistiek, welvaart, duurzaamheid en innovatie goed toeven is; dat is een Randstad naar het hart van D66. Het is goed dat dit thema op de agenda staat, niet alleen door onder anderen mevrouw Vermeij, maar ook door een motie van mijn D66-collega Schouw in de Eerste Kamer. Het is ook prima dat er een Olympische ambitie ligt. Hoe staat het daarmee?

Wij voelen overigens in dit huis wel vaker wat "Randstadnijd" en vooral "Amsterdamnijd". Bijna mag je niet erkennen dat Amsterdam een heel belangrijke factor is in de Nederlandse economie en de Nederlandse cultuur. Dat is toch werkelijk zo, gezien de cijfers. De naam "Amsterdam" is veel bekender dan "Randstad", ook internationaal. Dat mag ook wel eens erkend worden. Is het kabinet van plan om specifiek beleid te richten op de integrale vraagstukken die rondom de stad Amsterdam spelen zoals toerisme, infrastructuur en ruimtelijke inbedding? Die stad is immers internationaal zo ongelooflijk bekend. Het zou het in ieder geval waard zijn om er eens apart aandacht aan te besteden. Maar goed, wij hebben het nu over de Randstad, want die is natuurlijk groter dan alleen maar Amsterdam. Het kabinet laat een aantal dingen liggen. Het doet niks aan bijvoorbeeld de bestuurlijke drukte en de slagkracht van de Randstad. Hoe staat de minister tegenover een herschikking van het provincielandschap? Ook wat de investering in kennis betreft die zou moeten neerslaan in de Randstad, komt het kabinet tekort. Californië doet het wat dat betreft beter. In andere regio's wordt veel meer samengewerkt, ook op het gebied van kennis. Dat laten wij in Nederland, in de Randstad liggen.

Het is misschien wat ongebruikelijk dat D66 aandacht vraagt voor de landbouw, maar ook in de Randstad is er wel degelijk een toekomst voor te vinden. Wij zijn voor het uitplaatsen van delen van de kassen, maar het is van groot belang om ook dichtbij steden voedsel te maken, juist om transport te voorkomen. Een duurzame glas-tuinbouw vinden wij van groot belang voor de toekomst van de Randstad. Ook daarop krijg ik wat meer reflectie, niet alleen defensief, van het kabinet.

Bijna iedereen stelt dat er een tekort is aan geld en aan concrete uitwerkingsplannen. Hoe gaat dat nu precies? Wat kunnen wij precies van deze minister tijdens deze kabinetsperiode verwachten? Hoe hard, hoe dwingend is het?

Bij de infrastructuur hebben wij vooral te maken met de minister van Verkeer en Waterstaat, maar ook daarop moet meer samenhangend beleid worden gevoerd.

Binnenkort hebben wij weer een spoeddebatje over de Noord-Zuidlijn. Het wordt alleen maar als een Amsterdams probleem gezien, maar uiteindelijk moet de Noord-Zuidlijn ook zijn weerslag hebben in Purmerend. Misschien gaat die uiteindelijk ook naar Uithoorn. Misschien worden oude spoorlijnen wel gebruikt om de Noord-Zuidlijn op de langere termijn verder uit te breiden. De Zuidas is niet alleen van Amsterdams belang, maar ook van Europees belang en dus zeker van Randstedelijk belang. Schiphol komt eigenlijk niet echt voor in de structuurvisie, in die zin dat wordt bekeken hoe wij er over enkele tientallen jaren mee verder willen. Er is in het verleden veel gediscussieerd over een luchthaven in zee. Die suggestie komt helemaal niet meer terug in deze nota, terwijl hij het waard is om nog eens onder de loep genomen te worden als wij spreken over ruimtegebruik. Het kan namelijk best zo zijn dat de optie op langere termijn toch weer bovenwater moet komen, om te bekijken of er zaken mee op te lossen zijn. Ik wil hier zeker iets zeggen over de manier waarop wij met andere landsdelen omgaan. In Gelderland heeft men gezegd dat er heel veel infrastructuur door Gelderland richting bijvoorbeeld het Ruhrgebied zal komen, als de economische drukte in de Randstad toeneemt. Hoe wil de minister de provincie meer betrekken bij de verdere uitwerking van deze plannen? Hetzelfde geldt voor het noorden. D66 is geen voorstander van de Zuiderzeelijn, maar hij is voor ons wel bespreekbaar als noordelijke landen zoals de Scandinavische landen en Duitsland, die lijn toch willen doortrekken. Blijft de minister in overleg met die landen om te bezien of zij daaraan behoefte gaan hebben? Wij hebben van de provinciale staten van Groningen begrepen dat er weer discussies zijn met de oostelijke staten, en dat daar meer interesse bestaat dan minister Eurlings de afgelopen jaren heeft gezegd. Wij vinden dat erg interessant, juist ook voor de verdere ontwikkeling van de Randstad. Het heeft natuurlijk ook uitwerking op de noordelijke provincies. Mijn volgende punt betreft de binnenstedelijke verdichting en de fijnmazige binnenstedelijke ov-netwerken. Die zijn van groot belang. De nota spreekt van verdichting van 25% tot 40%, maar het College van Rijksadviseurs acht verdichting van 80% mogelijk. Wij zijn een groot voorstander van binnenstedelijk bouwen. Je kunt dat op een mooie manier doen, zolang je steden ertoe verplicht, en hen niet alle ruimte geeft om overal maar in de open natuur te bouwen. Wij staan daarmee haaks op het CDA, dat eigenlijk alles maar een beetje bij hetzelfde wil houden. Ook voor mobiliteit, infrastructuur en openbaar vervoer is het van groot belang om meer in te zetten op binnenstedelijk bouwen. Een instrument als verevening kan gebruikt worden om gemeenten er extra toe te dwingen; wij hebben dat al eerder bepleit. Dan de natuur. Central Park kan natuurlijk niet vergeleken worden met het Groene Hart. Central Park is aangelegd. Het is heel divers qua landschap, maar het is ook een heel klein park vergeleken met het Groene Hart. Natuurbeleid moet een integraal onderdeel zijn van de Randstad. Of wij nu grote stadsparken aanleggen of ecobuffers, het moet helder zijn wie verantwoordelijk is voor verwerving, beheer en bescherming. Wie kunnen wij aanspreken wanneer er niet voldoende middelen zijn? De gemeente, de provincie, het Rijk? Het Groene Hart moet duidelijk gedefinieerd worden. Nieuwe woningbouw kan dan voortvarend worden opgepakt en groen kan duurzaam worden beschermd. Ook het College van

Rijksadviseurs wil harde grenzen aan het Groene Hart. Ik heb dat ook vaak bepleit. Hoe wil de minister dat borgen?

Wij omarmen de heldere visie van Natuurmonumenten over een combinatie van meerdere functies zoals recreatie, waterberging, natuurbeleving, stadslandbouw en zorgfuncties met een agrarisch landschap, zodat dit aansluit bij de bescherming van het Groene Hart en de leefbaarheid in de grote steden. Een langetermijnvisie op natuur en verdeling van middelen en verantwoordelijkheden daarvoor is echter onduidelijk, vooral voor het Groene Hart. De realisatie van de EHS blijft traag en de doelen zullen niet gehaald worden. Ziet de minister kans om binnen het investeringsbudget dat nu in het kabinet wordt uitgedacht in het kader van de kredietcrisis, projecten naar voren te halen voor de verwerving en de inrichting?

Wij hebben heel mooie cultuurlandschappen in het Groene Hart. Die moeten ook beschermd worden; daar moet je niet zo veel aan doen. Er zijn echter ook heel veel plekken die niet zo heel waardevol zijn. In de notities wordt gesproken over een eenzijdig soort groen. Ik denk dat wij daar meer mee kunnen. In het verleden, in een andere crisisperiode waaraan nu veel wordt gerefereerd, ging het over het Amsterdamse Bos en het Kralingse Bos. Ik laat het graag aan de deskundigen over of die vorm nu altijd moet worden opgepakt. Ik vind echter dat soms te weinig wordt ingezet, ook door natuurorganisaties, op het mooier en bijzonderder maken van huidige groen. Ik heb het over echte parken. Het Amsterdamse Bos is daarvan een mooi voorbeeld, maar ook het Vondelpark in Amsterdam. Dat was eerst een uithoek van de stad, en nu is het omcirkeld door de stad. De groene buffer is echter behouden gebleven. Ik vind dat het meer offensief verdedigen van het groen door er echt iets meer mee te doen, te weinig gebeurt door natuurorganisaties, en ook in de nota. Ik hoop in de eerste termijn van de minister een nadere beschouwing te krijgen op deze manier van groen ondernemen in de Randstad.

De vergadering wordt van 12.58 uur tot 13.30 uur geschorst.

Minister **Cramer**: Voorzitter. Dank aan de Kamerleden voor hun inbreng in eerste termijn. Ik proefde in de reacties op de structuurvisie dat vele Kamerleden de hoofdlijn van het verhaal wel degelijk onderschrijven, iets waarmee ik blij ben. Immers, het is van belang dat een structuurvisie zoals deze breed in de samenleving en binnen deze Kamer wordt gedeeld.

In deze structuurvisie hebben wij inderdaad keuzes gemaakt. Dat is nodig, want doe je dat niet, dan gaan ontwikkelingen een weg die wij niet willen. Wij moeten durven kiezen. De essentie van deze structuurvisie is dat wij hebben gekozen voor een verhaal waarin een paar hoofdzaken vooropstaan. De Randstad is niet het enige, maar wel een belangrijk deel van ons land, de Randstad is een belangrijke economische motor, ook internationaal gezien, de Randstad is een heel prettige plek om te leven en te recreëren en de Randstad is – dat verbaast velen elders in de wereld – een plek waar wij ver onder de zeespiegel leven, maar waar wij toch altijd in staat zijn het water de baas te blijven. Wij leven hier nog steeds waterbestendig. Ook in de toekomst willen wij dat garanderen.

De essentie van dit verhaal is dat wij een inspirerende toekomstvisie willen neerzetten, waarin wij aan de ene kant de steden zoals zij zich nu ontwikkelen willen versterken door te versterken wat al sterk is – kleine en grote steden, maar de grote zijn de belangrijkste economische motoren – maar waarin wij aan de andere kant de steden qua leefbaarheid nog aantrekkelijker willen maken. Dat bereiken wij door verdichting, maar dan wel zo dat het daar plezierig wonen blijft. Dat is een enorme uitdaging en een heel mooie inspiratiebron. Het gaat er niet om, allerlei voorbeelden te noemen die ons niet aanspreken, wij moeten juist kijken naar voorbeelden die ons wel aanspreken. Er is verwezen naar Stadshavens en naar de IJ-oeveren. Dat zijn voorbeelden van verdichte wijken, maar wel zo dat het heel aantrekkelijk is voor allerlei bevolkingsgroepen om er te wonen. Sociale woningbouw, particuliere woningbouw, gezinnen, alleenstaanden en ouderen die willen blijven wonen in de stad, in welke vorm dan ook. Dat is heel belangrijk voor de toekomst.

Waarom willen wij dit? Omdat wij de steden niet alleen plaatsen willen laten zijn waar de economie bloeit, maar waar ook de mensen bloeien, waar mensen het fijn vinden om te wonen. Dat is de eerste uitdaging. De volgende uitdaging is dat in de visie heel nadrukkelijk staat dat wij ervoor zullen moeten zorgen dat in de Randstad open ruimtes behouden blijven, zowel voor de natuur als voor de recreatie, de landbouw en mogelijk andere zaken. Maar de plekken rondom en tussen de steden moeten open blijven, zij het niet helemaal, om zo de stedeling nog voldoende ruimte te geven voor recreatie en anderszins. Voor de mensen die in de open ruimten wonen, moeten wij het leefbaar houden. Dat is natuurlijk een enorm spanningsveld, maar daarom kiezen wij juist. Wij kiezen voor bundeling van steden en het openlaten van ruimten rondom en tussen steden. Dit is een belangrijk uitgangspunt. Daarbij komt de enorme uitdaging om nog waterbestendiger en klimaatbestendiger in deze delta te leven. Gezien onze ruime ervaring met de strijd tegen het water vind ik het een uitdaging hoe wij dat kunnen doen en hoe wij een voorbeeld kunnen zijn voor de rest van de wereld waar dit ook veelvuldig zal moeten gebeuren.

Deze visie is niet alleen maar tot stand gekomen door de minister van VROM met een ruimtelijke-ordeningspet op. Verschillende woordvoerders suggereerden dat. Deze visie is tot stand gekomen in nauwe samenspraak met alle betrokken ministeries, uiteraard inclusief de ministers en staatssecretarissen. EZ en LNV waren zeer nauw betrokken. Verder waren V en W, WWI, BZK en Financiën betrokken. Eigenlijk was een heel groot deel van het kabinet hierbij intensief betrokken. Het kabinet heeft deze visie unaniem onderschreven als de keuzes die wij voor de toekomst van de Randstad moeten maken.

De heer **Van Leeuwen** (SP): Het belangrijkste onderdeel dat bij de visie aan de orde is, is die gemaakte keuzes. De minister zegt heel stellig dat wij moeten durven kiezen en dat zij daarom juist kiest. Zij zegt dat zij kiest omdat het over de open ruimten gaat waar wij landbouw en recreatie willen, die open moet blijven, maar ook weer niet helemaal, en dat er ook nog andere zaken moeten komen. Maar wat wordt er nu gekozen? Met het verstedelijkingsverhaal is iedereen het eens; dat staat er dus los van. Wat is het verschil tussen hoe wij de

afgelopen 50 jaar met die open ruimten zijn omgegaan en wat er nu ligt? Waar ligt de breuk precies?

Minister **Cramer**: De breuk ligt in de keuze om de steden te versterken en te verdichten op een kwalitatieve en duurzame manier en om de open ruimten dusdanig te ontwikkelen dat die wel leefbaar blijven, ook voor de mensen die daarin wonen, maar dat ze ook de uitstraling houden van open ruimten waar recreatie, natuurontwikkeling en landbouwonwikkeling mogelijk zijn. Binnen dat hele palet maken wij voor verschillende delen van de Randstad, verschillende typen keuzes, mede afhankelijk van het type gebied. In het noordelijk deel van de Randstad is het bijvoorbeeld minder gemakkelijk om de landbouw op de huidige schaal voort te zetten, dan in het zuidelijk deel waar meer mogelijkheden zijn. De invulling die wij daar verder aan geven, zullen wij in samenspraak met de betrokkenen uitzetten. De hoofdlijn staat nu op papier. Ik ga nog niet over detaillering spreken, want die is nu nog niet aan de orde.

Mevrouw **Sterk** (CDA): De minister zegt heel stellig dat alle ministeries erbij betrokken zijn, maar het is vooral de vraag in welke mate zij betrokken zijn. Ik twijfel er niet aan dat het hele kabinet de visie heeft goedgekeurd en dat een ambtenaar van een ministerie zich erover gebogen zal hebben, maar het valt mij op dat het in de eerste plaats een ruimtelijke-ordeningsstuk is. Er mist bijvoorbeeld een deel bij de Mobiliteitsaanpak. Kan de minister daar eens op reageren?

Minister **Cramer**: Ik ben het totaal niet met mevrouw Sterk eens. Alle ontwikkelingen die in dit verhaal staan, zijn afgestemd met alle nota's die ook in voorbereiding waren of net uitgekomen zijn. Dat geldt ook voor de Mobiliteitsaanpak, Pieken in de Delta en de Agenda Landschap. Dat is juist de kracht van dit verhaal. Als kabinet slaan wij de handen ineen en zorgen wij voor een gezamenlijke visie. Als wij in 2040 werkelijk voor elkaar willen krijgen wat er op papier staat, zullen wij juist krachten moeten bundelen. Wij zullen moeten zorgen dat er niet langs elkaar heen wordt gewerkt en dat wij budgetten met elkaar combineren. De infrastructuur zit heel duidelijk in het verhaal. Het bundelen van de krachten in de steden biedt ook meer mogelijkheden om infrastructuur te bundelen. Ontwikkeling van steden en infrastructuur hangen namelijk heel sterk samen. De openbaarvervoersfunctie kan beter vervuld worden als wij wat meer verdichten en wij de mensen de gelegenheid geven om het openbaar vervoer vlak bij hun eigen huis te gebruiken. Juist die combinatie hebben wij als kabinet aangebracht. De hoofdlijnen van deze visie staan nu op papier. Wat voorligt is een structuurvisie. Dat betekent dat de hoofdkeuzes die daarin worden gemaakt, leidend zijn voor alle zaken die wij verder in het kader van sectorbeleidsontwikkeling aanpassen. In die zin is het sturend voor de keuzes die ook sectorgewijs gemaakt gaan worden.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Ik waardeer de strijdbaarheid van de minister en het feit dat zij zo opkomt voor haar structuurvisie. Dat staat haar ook goed. Alleen, ik gaf zo-even al aan dat de Mobiliteitsvisie ophoudt in 2020 en wij dus een stuk missen tussen 2020 en 2040. En daar heeft de minister nog niet op gereageerd.

Minister **Cramer**: Ik moet dit toch bestrijden, want de Mobiliteitsvisie loopt tot 2028 met een doorkijkje naar 2040. Dat doorkijkje is precies waarop wij hier ook aansluiten. Het bundelen van ov-stromen betreft met name het regionaal vervoer. Ik heb het dan niet over een schaal van puur Rotterdam maar juist over een uitwaai-ring naar Den Haag en Gouda met een uitstapje naar Leiden. Dat is een circuit waarbinnen veel mensen zich verplaatsen. Hetzelfde geldt voor de noordelijke Randstad waar het gaat om de schaa sprong: Amsterdam, Almere en alles wat daaromheen zit. Dat is ook een heel belangrijk ov-cluster. Zoals bekend, zijn wij al bezig met de invulling van de visie op regionaal vervoer.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Ik zal hierop terugkomen als wij het specifiek over mobiliteit hebben.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): De strijdbaarheid van de minister doet mij goed want die is ook echt nodig, want wij hebben te maken met een gevecht om de ruimte, zeker als het gaat om de toekomst. De minister geeft aan dat dit alles integraal is afgestemd. Ik ben dan wel benieuwd naar wat dit dan betekent voor het Groene Hart en voor het IJmeer. Ik begrijp dat het een lange-termijnvisie is, maar ook op de korte termijn zullen een aantal keuzes moeten worden gemaakt.

Minister **Cramer**: Ik kom straks nog terug op specifieke vragen over onder andere de ontwikkeling van Almere. Het gaat erom dat de langetermijnvisie wordt verbonden met de korte- en middellangetermijnontwikkelingen. Dat betekent dat ook bij woningbouwontwikkeling wel degelijk keuzes worden gemaakt. Almere is een van de weinige plekken in de Randstad waar wij op grotere schaal nieuwe woningen kunnen plaatsen, namelijk 60.000 tot 2030. Dat moet dan een woonmilieu worden waar iedereen graag wil wonen. Dat is natuurlijk een enorme opgave. De invulling ervan komt later nog, maar het zijn wel sturende zaken. Datzelfde geldt voor de groenblauwe delta. Het wordt nog een enorme opgave om het Groene Hart op een economisch, sociaal en ecologisch goede manier te "verblauwen". Daar zit heel veel spanning in, wat de Kamer wel kan begrijpen. Je kunt immers niet zo maar een deel van het Groene Hart onder water zetten met alle consequenties van dien. Wij moeten een en ander dus nog uitwerken en aangeven hoe wij dat precies gaan doen. Wij hebben alleen gezegd dat wij, gezien de fysieke gesteldheid van de delen van het Groene Hart, eerder moeten vernatten in het noordelijke deel – dat wil zeggen, meer water toelaten – dan in het zuidelijke.

De **voorzitter**: Ik wil alle leden in deze termijn vier interrupties toestaan.

Minister **Cramer**: Ik voeg daaraan toe dat dit niet alleen in goede samenwerking is gebeurd met de leden van het kabinet en de ministeries, maar dat wij er een interactief proces met allerlei betrokkenen van hebben gemaakt. Wij hebben een dialoog gevoerd met de samenleving. Wij lieten burgers participeren door middel van het invullen van enquêtes. 13.000 personen hebben daarop gericht gereageerd. Er is ook een chatsessie gehouden. Daaraan heb ik ook meegedaan. Het was heel boeiend om te zien hoe op interactieve wijze werd geprobeerd om mensen keuzes te laten maken. Daar gaat het eigenlijk om. Uit de

dialoog met de samenleving viel mij op dat er sprake was van één dominant beeld. Dat houdt in dat, als iedereen in deze Randstad gezond, duurzaam en veilig moet kunnen leven, wij die niet helemaal vol moeten bouwen. Er moeten open ruimtes zijn waar mensen niet alleen kunnen wonen. Zij moeten ook kunnen recreëren en van de natuur kunnen genieten. Water moet een belangrijk aspect daarvan blijven. Als tweede kwam heel duidelijk naar voren dat de steden moeten worden versterkt. De door mij zojuist geschetste hoofdlijn, wordt dus breed onderschreven. Ik kan de Kamer alle gegevens daarover aanleveren. Dat sterkte mij in het maken van deze keuze, hoe lastig het ook is om die te maken. Het zal immers een enorme opgave zijn om op kwalitatief hoogwaardige, duurzame en veilige wijze te verdichten. Dat wordt dus nog een hele tour.

Wij hebben ook de vakwereld erbij betrokken. Die lieten wij visies opstellen. Wij hebben daarmee wel degelijk rekening gehouden. Daarnaast hebben wij de markt geconsulteerd en allerlei allianties gelegd om de uitwerking voor te bereiden. Ik kan nog meer noemen, maar in het rapport staan alle interessante, experimentele zaken die wij op gang hebben gebracht – ik doel ook op ontwerpateliers – om die toekomst niet alleen op papier te verbeelden maar ook door middel van toekomstvisies. Het gaat erom hoe wij die Randstad eruit willen laten zien.

Het was een intensief proces dat in korte tijd moest worden afgehandeld. Wij hebben het met elkaar binnen een jaar voor elkaar gekregen. Dit is wat mij betreft een breed gedragen verhaal.

Natuurlijk zijn er op onderdelen allerlei discussies mogelijk. Daarop zal ik zo meteen ingaan. Het varieert van hoogbouw tot natuurontwikkeling enz. Ik zal alle vragen beantwoorden. Deze woorden heb ik gesproken ter illustratie van hoe het proces is opgezet. De hoofdlijnen liggen nu vast. Die vormen de basis voor het kabinetsbeleid voor specifieke sectorale ontwikkelingen, zoals de luchtvaart, het water, het landschap en de verstedelijking. Wij gaan er nu natuurlijk voor zorgen dat dit gedachtegoed, waar dat nog nodig is, geborgd wordt in de AMvB Ruimte. Wij zullen zowel in de eerste als in de tweede tranche "voorbereiding AMvB Ruimte" de hoofdlijnen zo veel mogelijk betrekken. Zodoende zal ons nationale beleid ook daarin goed verankerd zijn. Daarop kom ik zeker terug.

Wij hebben een vervolgtraject waar het gaat om het formuleren van sleutelprojecten. Het moet dan echt gaan om grote projecten die in de Randstad van nationaal belang zijn. Daarop willen wij bij de verdere uitwerking vooral de aandacht richten. Wij willen er ook voor zorgen dat projecten die op een regionaal niveau een rol spelen, worden meegenomen in het MIRT-proces. Alles wat wij aan ontwikkelingen in gang zetten, wordt dan geborgd in de processen.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): De minister stelt dat hetgeen wij in deze visie vastleggen, doorwerkt naar andere sectoren. Ik refereer hierbij ook aan de vragen van de heer Van der Staaij. Laten wij maar even stellen dat hetgeen LNV en EZ doen, een doorwerking heeft. De doorwerking naar provinciaal en lokaal beleid wordt vastgelegd in de AMvB Ruimte. Dat is immers in de nieuwe Wet ruimtelijke ordening het geëigende instrument. Dan is het relevant dat de Kamer weet wat

daarvan in de eerste en de tweede tranche wordt vastgelegd in de AMvB Ruimte. Ik ga ervan uit dat de sleutelprojecten, voor zover zij niet in het MIRT staan, in het MIRT terechtkomen. Dat zal echt moeten.

Minister **Cramer**: De sleutelprojecten zijn vanzelfsprekend een onderdeel van het MIRT-proces. De hoofdlijn van de sectorale ontwikkeling wordt bepaald door deze structuurvisie. De heer Van der Staaij vroeg waar dat nou ophoudt. Daar kan ik natuurlijk niet even een meetlatje bij leggen, maar hij mag van mij aannemen dat de hoofdkeuzen worden bepaald door de keuzes die wij in deze structuurvisie hebben gedaan. Wij moeten bekijken in hoeverre er bij de uitwerking ruimte is voor interpretatie, maar de hoofdlijnen liggen vast. Om alles wat wij nationaal ruimtelijk van belang vinden goed te borgen, hebben wij de AMvB Ruimte. De eerste tranche zal vooral een vertaling zijn van hetgeen al in de Nota Ruimte vastligt. In de tweede tranche van de AMvB Ruimte zullen wij additioneel een aantal elementen uit de Structuurvisie Randstad opnemen die van nationaal belang zijn. Die moeten wij dus borgen. Daarbij gaat het onder andere over vraagstukken rond de klimaatbestendigheid. Waarschijnlijk moeten wij daarover iets meer vastleggen dan nu. Daar kom ik graag later op terug. Anders loop ik vooruit op de gesprekken die ik met de provincies en gemeenten wil voeren over de vraag wat des Rijks is en wat door provincies in verordeningen wordt geregeld.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Dat klinkt allemaal heel interessant, voor het deel van de hoofdkeuzen, de sleutelprojecten et cetera. Ik blijf mij wel het volgende afvragen. Voor het realiseren van een fijnmazig en goed ov-systeem in en buiten de steden zijn miljarden nodig. De NS heeft bijvoorbeeld aangegeven minimaal 8 mld. nodig te hebben. Zo'n 4,5 mld. is beschikbaar. Dat past binnen die hoofdkeuzen. Je kunt echter geen hoofdkeuzen maken met een lege portemonnee. Ik wil graag van de minister weten hoe het nou zit met de financiële afwegingen die hierbij worden gemaakt. Op welk moment krijgt de Kamer daarin inzicht? Ook de collega's van de minister moeten natuurlijk de portemonnee gaan trekken.

Minister **Cramer**: Er is een Mobiliteitsaanpak. De hoofdlijn die daarin staat, strekt zich uit over jaren en is duidelijk afgestemd op dit verhaal. Wij zullen ervoor moeten zorgen dat hetgeen op papier staat, in de praktijk wordt gerealiseerd. Het geld dat daarvoor nodig is moet beschikbaar komen. In de eerste tranche hebben wij vergeleken met vorige kabinetten al een ongekend hoog bedrag opzij gelegd voor het stimuleren van het openbaar vervoer in de Randstad. Me dunkt! Wij zetten daar sterk op in. Wij zullen ervoor zorgen dat alle krachten en financiën zoveel mogelijk worden gebundeld opdat het geld wordt besteed aan de keuzen waaraan prioriteit is gegeven.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Ik kan heel ver met de minister meegaan, maar met peptalk alleen worden die lijnen niet aangelegd. Op het stads- en streekvervoer wordt 100 mln. per jaar bezuinigd. Ik gaf het voorbeeld van de NS, die 8 mld. nodig heeft en in totaal 4,5 mld. beschikbaar heeft. Dat zijn serieuze punten die je met

peptalk niet wegneemt. Mijn vraag blijft dus hoe de minister deze mooie plannen gaat financieren, ook met de hulp van haar collega's.

Minister **Cramer**: Ik kan in detail ingaan op alle verschillende budgetten, maar dit lijkt mij niet de geëigende plek om dat te doen. Ik verzeker mevrouw Van Gent dat er al een heleboel geld voor deze keuzen is gereserveerd. In het totaal van de financiële tabellen in het MIRT 2009 staan bedragen in de orde van grootte van 15,5 mld. voor het spoor en 23 mld. voor de weg. Me dunkt dat wij al een heleboel in de pijplijn hebben om de keuzen die wij maken te realiseren. Dat het belangrijk is dat er voor regionaal ov ook geld ter beschikking is gesteld, ben ik helemaal met mevrouw Van Gent eens. Het belangrijkste van deze structuurvisie is dat wij keuzen maken, dat wij gebundeld zorgen voor het ontwikkelen van die keuzen en dat wij niet langs elkaar heen werken, maar ervoor zorgen dat alles wat wij doen past in dit kader.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Dat betekent dan ook dat er nu geen stappen worden gezet die in tegenspraak zijn met de hoofdkeuzen die zijn vastgelegd. Dat lijkt mij ook essentieel. Collega's zeggen dat tijdens de verbouwing de winkel openblijft en dat het asfalteren en het betonstorten door kunnen gaan. Dat lijkt mij dan toch ook niet de bedoeling.

Minister **Cramer**: Het antwoord is ja. Dat wat hier staat, is leidend voor hetgeen wij nu in de Randstad gaan ontwikkelen. Dat heb ik al een paar keer gezegd.

De heer **Van Leeuwen** (SP): Ik offer daar mijn tweede interruptie aan op, voorzitter. Het gaat daar natuurlijk wel om. De structuurvisie die er nu ligt, is zelfbindend, dus heeft alleen waarde binnen het rijksapparaat en niet voor andere overheden. Dat moet straks nog in allerlei AMvB's gestalte krijgen. Ik vind dat de minister daar een te grote slag om de arm houdt, want daarmee staat of valt het hele verhaal. Zij zegt dat bestaande dingen gewoon doorgaan en dat later in overleg met provincies wordt bekeken wat nog verder moet worden aangescherpt. Het is essentieel voor de keuzen die zij steeds maakt, dat die keuzen structuur krijgen en zwart op wit staan. Welke zaken uit de structuurvisie moeten volgens de minister in ieder geval terugkomen in de tweede tranche AMvB?

Minister **Cramer**: Deze structuurvisie is leidend voor hetgeen het Rijk doet, maar ook voor de andere overheden. Met de andere overheden maken wij namelijk afspraken die passen in dit totaalbeeld. Het zou natuurlijk een rare figuur zijn als wij hier iets doen wat geen gevolgen heeft voor andere overheden. Zoals ik al zei, houdt de AMvB Ruimte goed vast wat wij wettelijk willen verankeren, zodat wat wij hier in hoofdlijnen afspreken, daadwerkelijk de lijn wordt die wij vasthouden. Ik kan nu nog niet zeggen wat naar voren zal komen in de tweede tranche AMvB, want dat moeten wij nader bekijken. De hoofdlijn zal toch wel zijn dat punten van verdichting die in de eerste tranche onvoldoende zijn vastgelegd, naar voren komen, net zoals een aantal zaken over klimaatbestendigheid. Laat ik daar niet op vooruitlopen, want het zal echt nog even tijd vergen voordat wij dat helemaal scherp hebben.

De heer **Van Leeuwen** (SP): De minister zegt dat als er op rijksniveau een structuurvisie wordt vastgesteld, die automatisch betekenis heeft voor de andere overheden, omdat het een rare figuur zou zijn als wij hier iets doen en men er daar geen rekening mee houdt. Ik wens dat te betwijfelen. Als wij de structuurvisie niet omzetten in iets met een wettelijke basis, een algemene maatregel van bestuur, is geen enkele andere overheid verplicht om zich te houden aan wat wij hier allemaal afspreken. Als de provincie een structuurvisie maakt en die niet in een provinciale ordening giet, kan de gemeente er alle kanten mee op. structuurvisies zijn zelfbindend, zoals dat heet. Als wij de keuzes waarop de minister steeds zo hamert, werkelijk willen laten doorklinken, moeten wij verder gaan dan de structuurvisie. Dan redden wij het hier niet mee. De vraag blijft wat wij daarin nu al zeker gaan regelen.

Minister **Cramer**: Ik val in herhaling. Ik heb heel duidelijk gezegd dat de structuurvisie leidend is voor het Rijk en dat de doorwerking daarvan in nauwe samenspraak met provincies en gemeenten plaatsvindt. Wat wij van nationaal belang achten en wat eventueel moet doorwerken in provinciale belangen, borgen wij in AMvB's. Wat in de tweede tranche precies wordt vastgelegd vergt een nadere uitwerking. Ik zei al dat het gaat over een bundelings- en verdichtingsopgave. Ook gaat het over de wijze waarop we met klimaatbestendigheid en de waterhuishouding omgaan. Het gaat over metropolitane parken en over groencompensatie bij nieuwe verstedelijking. Een aantal van die zaken zal terugkomen. De Kamer hoort daar nog meer over. Wij doen dit niet alleen omdat de Rijksoverheid het wil. Het land wil het. Gemeenten en provincies weten dit heel goed. Dit verhaal is niet alleen maar door het Rijk opgesteld, maar ook door verschillende vertegenwoordigers uit diverse delen van de Randstad. Daarvoor is het zogenaamde kwintet in het leven geroepen. Twee wethouders uit de grote steden en twee vertegenwoordigers van de provincies waren erbij betrokken. Zij hielden goed in de gaten of ook de kleinere gemeenten aan bod kwamen. De samenstelling was dus heel evenwichtig. Ik vertegenwoordigde het Rijk. De vertegenwoordigers communiceerden allemaal heel goed met elkaar. Dit proces werd dus goed gedragen. Wij hebben niet even in ons eentje iets gedaan. Ik zei ook al: de burgers zijn erbij betrokken en andere overheden zijn erbij betrokken. De lijst van betrokkenen is lang. Er was gelukkig een zeer eenduidige lijn. Het hoofdverhaal werd onderschreven.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Wij hopen ook dat het proces gedragen wordt. Maar je kunt bij onwillige provincies of gemeenten iets pas juridisch afdwingen als het ook in een AMvB is vastgelegd. Is dat gebeurd?

Minister **Cramer**: Het is natuurlijk en-en. Wij moeten zaken vastleggen en we moeten ervoor zorgen dat we nakomen wat we met ons allen hebben afgesproken. Er is een vraag gesteld over de Olympische Spelen, die mogelijk wel in 2028 in Nederland gehouden wordt. Wij hebben met opzet actief meegewerkt aan het schrijven van een ruimtelijke visie, omdat je een groot evenement als de Olympische Spelen goed kunt gebruiken om de ambitie van de Randstad te ontwikkelen. Je moet proberen dit zo goed mogelijk te combineren. Dat is de inzet heel duidelijk geweest. Wij werken nu met het

NOC*NSF aan een verdere uitwerking. Het kabinet komt in mei met een standpunt over de verdere voortgang hiervan. Een groot evenement kan enorm helpen bij de ontwikkeling van infrastructuur voor openbaar vervoer. Wij hebben dus met NOC*NSF een goede samenwerking en een brede coalitie gesloten.

Er werd nog een ander belangrijk punt naar voren gebracht, door onder andere de leden Sterk, Van Leeuwen en, naar ik meen, Wiegman. De Kamerleden vroegen of wij alleen maar met de Randstad bezig zijn. Ik wil dat beeld onmiddellijk corrigeren. Wij kijken niet alleen maar naar de Randstad. In de eerste plaats hebben wij deze visie opgesteld, niet alleen omdat daaraan heel nadrukkelijk behoefte was vanuit beide Kamers, maar ook omdat wij, onder andere aangemoedigd door de OESO, heel duidelijk wilden werken aan een versterking van de Randstad als economische motor voor internationaal verkeer en om de Randstad leefbaar te houden. Dat laat onverlet dat wij in die Randstadvisie al heel duidelijk de uitlopers hebben aangegeven naar zowel het oostelijk als het zuidelijk deel van Nederland. Wij zetten dus niet ergens een hek omheen, zo van "dit is de Randstad en de rest bestaat niet". Die conclusie wil ik meteen verwerpen. Wij laten juist al die verbindingen zien. De Kamer kan dat ook afleiden uit de illustraties, waar wij verbindingen maken met Eindhoven en met Arnhem-Nijmegen.

Ten tweede zijn wij nu al bezig om met andere delen van het land – te denken valt aan Brabantstad, het cluster Arnhem-Nijmegen en Groningen-Assen – te kijken naar eenzelfde soort visie van stedelijke netwerken, teneinde ook daar te bezien hoe wij de ruimtelijke visie kunnen versterken, opdat dat een onderlegger wordt van alle activiteiten aldaar. Wij hechten daar veel waarde aan. Bezien moet worden of dat landelijke structuurvisies worden, want wij moeten niet alles wat op regionale en provinciale schaal speelt tot nationaal beleid willen verheffen. Wij willen echter wel gezamenlijk zaken vastleggen, juist om die ruimtelijke ontwikkeling van heel Nederland goed te positioneren, mede in het licht van wat in de Nota Ruimte al is vastgesteld. Wij zijn daarover niet alleen in gesprek met maar ook al bezig met acties in die andere delen van het land, teneinde te bezien wat wij al dan niet daar als landelijke structuurvisie gaan neerzetten. Ik kom graag een andere keer op dit onderwerp terug, maar ik wil heel duidelijk stellen dat dit kabinet helemaal geen Randstadkabinet is. Wij houden ons niet alleen maar bezig met de Randstad. De rest van het land is net zo belangrijk. Wij zullen ook zorgen dat dit voldoende aandacht blijft krijgen.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink**

(ChristenUnie): Het is goed om dit nog eens bevestigd te krijgen. Ik vermoedde eigenlijk al niet anders. Ik heb met mijn vragen zeker niet het tegendeel willen beweren. Het is ook goed dat een en ander ruimtelijk verder wordt uitgewerkt.

Gaat het denken over het verder versterken van wat sterk is in die Randstad gepaard met voldoende aandacht voor de vraag of in de Randstad voldoende zaken zijn die er eigenlijk niet hoeven te zijn en die heel goed in andere provincies zouden kunnen passen? Wanneer wij ons met die uitlopers meer richten op het oosten of het noorden of het zuiden des lands, gaat dat dan ook gepaard met het verschuiven van bepaalde voorzieningen, zoals het hoger onderwijs?

Minister **Cramer**: In zijn algemeenheid hebben wij natuurlijk wel van de geschiedenis geleerd dat wij niet zomaar activiteiten kunnen overhevelen naar een andere plek. Zo werkt het niet. In die zin is de maakbaarheid beperkt, omdat je heel goed moet afwegen waar de kracht van een regio ligt. Ik ben dus eerder van plan om het omgekeerde te doen, namelijk om eerst met die regio's te kijken naar hun ruimtelijke toekomstvisie en om daarna op dezelfde manier te bepalen wat hun kracht nu is en wat kan worden versterkt teneinde die regio nog verder tot ontwikkeling te brengen. Dat is dan wel een ontwikkeling in brede, dus economische, sociale en ecologische, zin. Je moet niet alles proberen te dupliceren op alle plaatsen. Dat leren ook verschillende deskundigen op dit gebied ons. Een regio moet juist de identiteit en kracht in zichzelf zoeken, met die zaken die historisch al sterk waren en die door extra impulsen nog verder ontwikkeld kunnen worden.

Met dit antwoord heb ik ook geantwoord op een vraag over de sociale kant. Het beleidsterrein WWI is heel duidelijk bij dit verhaal betrokken. Het is natuurlijk niet alleen maar een verhaal over stenen en groen; alles wat wij aan ruimtelijke ontwikkeling doen, heeft wel degelijk ook met mensen te maken en met toekomstvisies op hoe mensen willen leven. Ik kom hier nog uitgebreid op terug, want het is een heikel punt. Ook ministers Donner en Plasterk hebben aan dit verhaal actief bijgedragen, ik vergat hun ministeries te noemen in mijn opsomming. Minister Plasterk heeft heel nadrukkelijk de kennisinfrastructuur benadrukt om te zorgen dat niet alleen de economie, maar ook de kennis en innovatie worden bevorderd en de kracht in de verschillende regio's kan worden ondersteund.

De heer **Van der Ham** (D66): Dan is het wel aardig om dit voorbeeld er eens bij te nemen, als wij het erover hebben hoe hard het allemaal is. Ik kan mij heel goed voorstellen dat als je een visie aan het opstellen bent, iedereen, voor een deel heel erg vrijblijvend, van alles op tafel legt. Dat is ook heel mooi, want het kan heel leidend zijn. Ik zie dat al gebeuren met die kenniscomponent. Een paar weken geleden, anderen hebben er ook al over gesproken, zei de heer Dijkgraaf dat er eigenlijk niet voldoende wordt geïnvesteerd, terwijl dat wel nodig is om de kennisambities van de Randstad en heel Nederland waar te maken. Ik maak mij dus zorgen, want het gaat over heel hard geld. Maar ik maak mij ook zorgen over het openbaar vervoer waar mevrouw Van Gent het al over had. En wat gaat minister Verburg precies doen op LNV? Geeft zij op een aantal punten niet veel meer de voorkeur aan landbouw boven natuur? Het is allemaal een beetje nattevingerwerk.

Minister **Cramer**: Dat ben ik niet eens met de heer Van der Ham. Het belangrijkste is natuurlijk dat het Rijk keuzes maakt. Hij zei het vandaag zelf al. Belangrijk is dat wij zorgen dat juist door het bundelen van de krachten de financiën zo gericht mogelijk worden ingezet. Als je eenmaal helder hebt wat je wilt – dat staat nu in hoofdlijnen op papier – kun je het uitwerken en op grond daarvan de financiën verdelen. Helaas is het zeker in deze tijden niet mogelijk om alles wat wij willen te financieren. Het helder maken van keuzes en daarvoor staan, is echter wel het uitgangspunt om te zorgen dat je op zijn minst het geld dat je hebt zo effectief mogelijk gebruikt.

De heer **Van der Ham** (D66): Kan de minister begrijpen dat de mensen nu een beetje argwanend zijn als zij terugkijken naar alle afspraken die de afgelopen twintig, dertig jaar rond ruimtelijke ordening zijn gemaakt? Ik ben dat wel en dat geldt voor meer fracties. Het staat allemaal wel leuk op papier, maar papier is geduldig. Uiteindelijk zal de praktijk wel weer heel anders uitvallen, want echt scherpe tanden zitten niet in deze nota. Sterker nog, als het niet in AMvB's terugkomt, gaan gemeenten er toch overheen en wordt het allemaal weer gedoogd. Kan de minister vanuit dat perspectief begrijpen dat ik, net zoals vertegenwoordigers van andere fracties, argwanend ben over de afspraken die er nu zijn gemaakt en die niet echt hard zijn? Hoe kan zij die argwaan wegnemen?

Minister **Cramer**: Natuurlijk kan ik de argwaan begrijpen als je de geschiedenis ziet, maar ik wil deze niet accepteren. Als wij iedere keer met zo'n cynische blik naar alles kijken, schieten wij geen meter op. Ik zeg dat het kabinet er gezamenlijk "ja" op heeft gezegd. Wij werken ook met ons allen aan de uitwerking ervan. Alle sectorale plannen zijn hierop afgestemd. Dat is al een enorme stap voorwaarts vergeleken met wat ooit in het verleden is gebeurd. Ik hoop dat u dát met mij eens bent. Dat is stap één.

Als wij dat dan in hoofdlijnen vastleggen en provincies de taak geven om in verordeningen de hoofdlijn van hun beleid vast te leggen, kunnen wij wel degelijk de zaak zo regisseren dat het kader op hoofdlijnen vaststaat. Als wij in staat zijn om dat met ons allen te doen, zijn wij al twee stappen verder.

De derde stap die dan gezet moet worden, is om de visie die wij nu hebben niet bij een volgend kabinet overboord te gooien omdat dat denkt dat het weer wat nieuws moet verzinnen, omdat het vorige kabinet een andere kleur had. Dat moet je eens volhouden en zeggen: dit is goed; wij gaan dit gewoon uitvoeren; gewoon doen! Volhouden, niet elke keer veranderen. En daar kan de Kamer natuurlijk ook op letten.

Mevrouw **Sterk** (CDA): U zei zojuist twee dingen. Ten eerste dat sommige dingen nu eenmaal lopen zoals ze lopen en dat soms de keuzevrijheid beperkt is. Ten tweede dat u ernaar hebt gekeken of u wat historisch al sterk is, nog verder kunt ontwikkelen als het gaat om de vraag waar je accenten legt in de Randstad. Je kunt ook door andere keuzes te maken bepaalde ontwikkelingen beïnvloeden. Die zijn niet altijd autonoom. Ze hebben ook een gevolg voor ontwikkelingen uit het verleden. Onze kritiek is een beetje dat wij in het verhaal te weinig zien van potenties die op dit moment in de kiem aanwezig zijn, die nog geen historie hebben, maar die wel een enorme kans kunnen krijgen in de Randstad. Wellicht kan die kritiek weerlegd worden. Ik gaf zojuist het voorbeeld van de Food Valley. In de structuurvisie staat dat de Gelderse Vallei niet wordt aangetast. Ik zeg even voor de duidelijkheid tegen mijn collega's dat wij de Gelderse Vallei ook niet willen volbouwen. Wij willen echter wel bezien hoe je bepaalde economische clusters kunt versterken. Kunt u aangeven of u in de structuurvisie ook vanuit dat oogpunt hebt gekeken? Waar kunnen wij dat uit afleiden? Hoe denkt u over de Gelderse Vallei in dat licht?

Minister **Cramer**: Het verhaal is geschreven op basis van de kracht van steden en de potentie van steden.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Het is heel interessant wat u nu zegt: van steden. Deze visie gaat veel te veel uit van steden. U zou veel meer vanuit economische clusters moeten denken.

Minister **Cramer**: Steden en economische clusters zijn aan elkaar gekoppeld. Zeker in de Randstad zie je heel duidelijk dat de kracht zit in de combinatie van economische activiteiten en stedelijke ontwikkeling. U kunt het anders noemen, maar wij verschillen wat mij betreft niet van mening. De economische clusters die wij hebben geïdentificeerd, staan allemaal in het verhaal en zijn door Economische Zaken keurig aangeleverd, voortvloeiend uit Pieken in de Delta, maar ook uit nieuwe ontwikkelingen. Op dat punt hebben wij een heel duidelijk verhaal. Dat de Food Valley zich bevindt in een ander deel van het land, is juist prima, want het is een kracht van Wageningen en omgeving om die economische cluster daar verder uit te breiden. Als wij met Arnhem/Nijmegen spreken over hun ruimtelijke visie op de toekomst, neemt de Food Valley daarin absoluut een belangrijke plaats in, naast een medisch cluster dat zij daar ook hebben en dat ook economisch een motor voor die regio kan zijn.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Dat vind ik toch wat te gemakkelijk. Ik onderstreep dat de minister blijkbaar steden gelijk stelt aan economische clusters. De kennisinfrastructuur is juist verspreid over een heleboel verschillende plaatsen in het land en zit niet sec in één stad. Waarom hebt u de grens zo strak gelegd bij Amsterdam? De Food Valley ligt relatief dicht bij Utrecht. Ik woon daar. Binnen 25 minuten ben je er met de auto. Waarom is de grens zo strak getrokken en zijn de potenties op andere plekken dicht bij de Randstad niet betrokken bij het hele verhaal van de Randstad?

Minister **Cramer**: Die potenties van de rest van het land komen wel degelijk in het verhaal naar voren. Dat kunt u ook zien aan alle plaatjes.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Er staat een plaatje met een pijl een bepaalde kant uit en dat betekent dan dat wij blijkbaar die kant uit gaan ontwikkelen?

Minister **Cramer**: Dit verhaal betreft de Randstad. De Randstad staat centraal. Wij spreken hier niet over heel Nederland, mevrouw Sterk. Als wij spreken over ontwikkelingen die ik nog in gang ga zetten, komt die Food Valley heel erg goed uit de verf wanneer wij daarover met Arnhem/Nijmegen in gesprek gaan. Uiteindelijk wil ik het in 2010, 2011 zo voor u hebben verhelderd dat een duidelijke ruimtelijke visie ten grondslag ligt aan de toekomstige inrichting van alle belangrijke economische centra ons land.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Ik wijs er nogmaals op dat de Kamer een motie heeft aangenomen waarin wordt verzocht om een structuurvisie voor de Randstad. Daar was het CDA ook een ontzettend groot voorstander van. Mevrouw Sterk vroeg om een appel en nu het een appel is, wil zij een peer. Dat is echt te eenvoudig. Bovendien vragen wij om een ruimtelijke-ordeningsvisie. Ook die is gegeven. Vervolgens zegt zij: het is alleen maar een

ruimtelijke-ordeningsvisie. Dat is dus een kindje dat nooit genoeg heeft.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Het wordt nu een discussie met de PvdA. Ik snap best dat u uw minister wilt verdedigen.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Als u goed luistert, hoort u dat ik de structuurvisie verdedig zoals die hier ligt. Nu polariseert u namelijk. Als u dat wilt doen, heel graag en dat is ook allemaal gemakkelijk, maar wij hebben vanochtend net iets te veel gemakkelijke argumenten gehoord, juist van het CDA.

De **voorzitter**: Dames, ik hoor graag een korte reactie van mevrouw Sterk en dan gaat de minister verder met haar betoeg.

Mevrouw **Sterk** (CDA): De vraag die ik net stelde, is de volgende.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): U wilt een debat, u krijgt een debat.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Daar loop ik zeker niet voor weg. Dat is ook heel belangrijk. Deze visie legt ons voor een heel lange termijn vast. Daarom is het goed dat wij daar op dit moment een goed debat over voeren. Mijn vraag is echter waar de Randstad precies ophoudt en waar die begint. Daarom vraag ik mij af waarom bepaalde clusters om de Randstad heen er wel of niet bij betrokken zijn. Dat vroeg ik aan de minister. Zij heeft net aangegeven dat de Food Valley hoort bij de ontwikkeling van Arnhem en Nijmegen. Dat is daarmee dan gezegd, maar dat was mijn vraag. Ik vind dat die zeker hoort bij deze structuurvisie. Daarbij gaat het niet om een kindje dat snel genoeg heeft.

De **voorzitter**: Daarmee ronden wij dit interruptiedebatje af. Ik zie dat mevrouw Van Gent een vraag heeft over een nieuw punt.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Ik ben wel benieuwd naar dit gekissebis. Ik vind het als lid van een oppositiepartij altijd interessant om zo iets aan te horen. Laat mij echter de vraag aan de minister stellen. Zij zegt dat zij dit in het kabinet heeft afgestemd. Ik mag aannemen dat er grote overeenstemming was met haar CDA-collega's in het kabinet, die zeiden: applaus voor dit stuk; daar staan wij achter; het moet over de Randstad gaan en die pijlen leiden echt nog wel tot iets, maar niet in deze nota. Dat wil ik even weten, want dan hebben wij dit gehad. Ik ben het namelijk een beetje zat.

Minister **Cramer**: Mevrouw Van Gent, het kabinet was zeer eensgezind.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Echt waar?

Minister **Cramer**: Ik heb ook breed applaus gekregen.

De heer **Van der Ham** (D66): Heeft u daar geluidsbanden van?

Minister **Cramer**: Mijn CDA-collega's ...

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): stonden te juichen.

Minister **Cramer**: ... stonden daar pal achter. Voorzitter. Ik heb twee hoofdblokken. Er zijn aan de ene kant veel vragen gesteld over de steden en alles wat daarmee te maken heeft. Aan de andere kant waren er veel vragen over de open ruimte, met name over natuurontwikkeling, agrarische ontwikkeling, en alles wat daarmee samenhangt, en klimaatbestendig leven. Ik deel het dus in twee hoofdblokken in. Verder heb ik nog een paar vragen te beantwoorden die ik daar niet helemaal in kwijt kon.

Mevrouw Vermeij vroeg hoe het zit met de uitstraling van Amsterdam. Hoe profiteren andere gebieden mee van de kracht van Amsterdam? Er komen nog meer vragen over Amsterdam en over de focus daarop. Daar kom ik zo op terug. De Randstad wordt heel nadrukkelijk bepaald door een aantal belangrijke activiteiten inzake economie en stedelijke ontwikkeling. Die hebben wij benoemd. Wij hebben heel duidelijk in het verhaal aangegeven dat Amsterdam een speciale positie inneemt, omdat die stad heel veel verschillende activiteiten op een hoogwaardig niveau weet te ontplooiën. Dat laat onverlet dat andere steden ook gigantisch belangrijk zijn voor de Randstad, maar dan om andere redenen. Dan noem ik in de eerste plaats natuurlijk Rotterdam. De motor van Rotterdam is vooral de haven, de chemische industrie en andere industriële activiteiten op en rond de Maasvlakte. Natuurlijk is dat alles ook heel belangrijk. Datzelfde geldt voor Den Haag en alle andere steden die wij bij naam hebben genoemd, zoals Utrecht.

De kracht van Amsterdam heeft inderdaad een uitstralings-effect op de rest van de Randstad, maar dat is ook andersom: activiteiten in sommige steden hebben een uitstralings-effect op Amsterdam en andere steden. Mijn verhaal is dus niet dat Amsterdam het centrum van de wereld is en dat de rest nauwelijks bestaat. Het is een en-en-verhaal. Ik wil dus ook af van de vraag: wie is de beste? De kern van deze structuurvisie is juist dat door bundeling van krachten en het respecteren van elkaars sterke punten, niet alleen de onderdelen worden versterkt, maar de krachten van de gehele Randstad. Dat ligt ook aan dit verhaal ten grondslag. Je kunt dan denken aan uitstraling op het gebied van cultuur en congressen, maar ik denk ook aan de toeristen, die niet alleen naar Amsterdam komen, maar ook elders naartoe gaan. Je kunt ook denken aan allerlei zaken in het kader van de bereikbaarheid. Het is mogelijk om Schiphol te verbinden met de rest van de Randstad. Juist die combinatie maakt dat wij elkaar kunnen versterken. Hiermee heb ik direct de vraag van mevrouw Vermeij beantwoord of ik niet te veel op Amsterdam alleen focus. Misschien is dit zo in de publiciteit gekomen, maar het is in het verhaal echt veel meer in balans dan de media ervan maken. Ik benadruk dit nog even heel goed, maar het laat onverlet dat de Amsterdamse regio een speciale rol vervult.

De heer **Van der Ham** (D66): Natuurlijk gaat het over veel meer dan alleen Amsterdam en de Randstad, maar Amsterdam is wel belangrijk. Laat D66 dan maar de partij zijn die dat af en toe gewoon zegt. Amsterdam en de regio Amsterdam zijn in ieder geval internationaal van groot belang. Dit is ook gebleken uit onderzoeken. De begrippen "Holland" en "de Randstad" zijn niet zo bekend, maar "Amsterdam" wel. In het buitenland profileert Noordwijk zich met zijn congressen als

"Amsterdam Beach". Wij vinden dat absurd, maar voor het buitenland is het dan begrijpelijk waar het ongeveer ligt. Los van deze nota, die puur over ruimtelijke ordening gaat, heb ik over de gehele samenballing van economische en toeristische activiteiten gezegd: kabinet, kijk naar de kracht van Amsterdam, groot-Amsterdam en alles wat ermee te maken heeft, inclusief Almere, en bekijk op welke manier dat internationaal op de kaart kan worden gezet. Wat kan de minister op dat punt toezeggen?

Minister **Cramer**: Ik onderschrijf wat de heer Van der Ham zegt. Ik heb ook gezegd: Amsterdam neemt een speciale positie in, juist door het multifunctionele pakket van activiteiten, de nabijheid van Schiphol, het internationale karakter en de aantrekkingskracht van de stad. Ik wil het in zoverre relativeren dat wij, als wij het hebben over de Randstad en de kracht die wij gezamenlijk moeten ontwikkelen of verder moeten versterken, niet meer in termen van "Amsterdam is het beste en de andere zijn er niet meer" moeten spreken. Ik wil dan juist dat iedereen die kracht heeft, deze versterkt en optimaliseert.

De heer **Van der Ham** (D66): Dit is precies wat ik zeg. Een stad als Almere of een badplaats als Noordwijk aan Zee is geen Amsterdam, maar heeft wel het grote voordeel van het imago en de bekendheid van Amsterdam, onder meer als zij zich in het buitenland wil neerzetten. Ik heb veel debatten gevoerd over toerisme en cultuur – dat is het voordeel van een kleine fractie – waarin die rol van Amsterdam door vele fracties in de Kamer soms werd ontkend, met name door de CDA-fractie. Ik vind dat ten onrechte. Daarmee doen wij onszelf tekort, want "Amsterdam" is een fantastische merknaam in de wereld. Ik heb daarom gevraagd of het kabinet de gehele samenballing van zowel de ruimtelijke-orderingsproblematiek, het toerisme, de cultuur als het logistieke centrum, extra in het zonnetje wil zetten en verder uit te nutten.

Minister **Cramer**: Ik heb al gezegd dat ik in grote lijnen het verhaal van de heer Van der Ham onderschrijf. Amsterdam zal zich op die manier ook internationaal gezien blijven profileren, maar dat zullen andere delen ook doen. Nogmaals, Amsterdam heeft wel meer functies die internationaal uitstraling hebben dan sommige andere steden. Dat is in de communicatie naar buiten vertaald als: Amsterdam, daar gaat het om – dat hoorde ik ook in sommige vragen – en de rest is maar een afgeleide daarvan. Zo zou ik het niet willen zeggen. Andere steden hebben ook hun kracht. Mevrouw Wiegman spreekt zorg uit over de Zuidvleugel. Ik praat liever niet over Zuid- en Noordvleugel, want dan maken wij weer een onderscheid. Wij hebben het jargon af en toe nog wel gebruikt, maar het gaat erom dat wij de kracht van de Randstad naar voren brengen. Mevrouw Wiegman zei dat daar minder verdichting en minder groei was. De zuidelijke Randstad ontwikkelt zich ongeveer langs het landelijke gemiddelde, dus daarin zit het verschil niet. In die zin hoeft zij niet zo bezorgd te zijn. De Zuidvleugel zou natuurlijk ook zijn krachten kunnen versterken. Het betreft versterking van zowel de economische kracht als de sociale binding in de stad, maar dat geldt ook voor andere steden. Den Haag ontwikkelt zich echt als een stad van internationaal recht

en van internationale conferenties. Die allure "wij kunnen hier een plek worden waar zaken worden geregeld die van internationaal belang zijn" begint Den Haag steeds meer te krijgen. Als wij maar datgene wat hier staat ook versterken, dus als wij inderdaad verder werken aan de kracht van Rotterdam, Den Haag, Leiden, Gouda en Utrecht, kun je er veel meer mee doen. Wij zullen in het kader van de nieuwe uitvoeringsallianties wel degelijk ook aandacht besteden aan de economische structuurversterking van Rotterdam.

Mevrouw Neppérus constateerde dat er toch een spanningsveld was tussen de verstedelijking, de verdichting waar zij wel achter stond en de leefbaarheid van de steden. Ik vind het belangrijk dat wij de uitdaging aangaan om de steden te verdichten, maar wel met kwaliteit, met duurzaamheid en met groen, op de daken en tussen de daken wat mij betreft. Wij kunnen zoveel meer. Wij hebben fantastische architecten in het land die ook in het buitenland hun enorme sporen hebben verdiend. Die architecten hebben vreselijk mooie wijken gemaakt waar de huizen veel dichter op elkaar staan, maar zo dat je het niet ervaart als een enorme verdichting en waar het groen is. Ik heb zelf een fotoboek van Rudy Uytenhaak gezien. Ik weet niet of dat u bekend is, maar je wordt er heel enthousiast van. Dan denk je: dit kan dus wel. In bestaande wijken is dit al gerealiseerd, bijvoorbeeld het nieuwe gebied in Amsterdam rond het IJ, waar een ongekend hoge verdichtingsopgave is gerealiseerd. Iedereen die daar woont heeft helemaal niet het gevoel dat je er opgesloten zit en dat het er onaangenaam wonen is. Dat is een heel belangrijk punt. Velen van u haalden de hoogbouw eruit. Er is een enorm misverstand over de wijze waarop wij aankijken tegen hoogbouw in het kader van deze structuurvisie. Ik zal een zin op bladzijde 96 van de structuurvisie voorlezen om u meteen uit de droom te helpen over datgene wat wij daarover hebben gezegd: "Hoogbouw kan een inspirerende invulling geven aan stedelijke verdichting, herstructurering en transformatie. Het kan plekken markeren waar hoge dichtheden van wonen en werken en knopen van infrastructuur samenkomen, zoals bijvoorbeeld de stationsomgeving van Den Haag Centraal en Amsterdam Amstel." Rotterdam staat er niet bij, maar ook daar zie je verdichtingsopgaven in de vorm van hoogbouw waarvan iedereen zegt: dat is mooi, daar willen mensen wonen. Dan kijk je uit op de Maas. Dan kijk je uit op het IJ. Ik noem maar wat. Aan dat soort gebieden zie je dat het wel degelijk mogelijk is. Hoogbouw is absoluut geen dogma in dit verhaal. Laat dat echt uit de wereld geholpen zijn, nu ik dit gezegd heb. Daar waar het kan en waar het meerwaarde biedt in termen van leefkwaliteit, moeten wij het echter wel aandurven. Dat is het enige wat ik daarover wil zeggen. Wij hebben ook de Rijksbouwmeester gevraagd om ons verder te assisteren bij visies op hoogbouw, want wij moeten niet overall maar hoogbouw gaan plegen om te verdichten. Er zijn zo veel meer mogelijkheden. Laten wij de creativiteit nu juist gebruiken om er echt iets moois van te maken, wat past bij de toekomst. Ik grijp hierbij meteen het punt van mevrouw Sterk aan. Voor de toekomst hebben wij het over vergrijzing: veel mensen die ouder zijn dan 60 jaar en die allemaal hopelijk nog in goede staat zijn, of die in wat mindere staat zijn maar wel goed alleen kunnen wonen of in een aanleunwoning. Al die nieuwe typen leefvormen moeten wij in de toekomst aandacht geven. Daarover is iedereen

het hier eens, neem ik aan. Wij zullen dat gaan doen en het is aan de gemeenten om daarvan iets te maken wat inderdaad toekomstgericht is. Overall waar ik kom is het eerste wat de gemeenten tegen mij zeggen: wij moeten naar andere woonvormen, wij moeten rekening houden met de vergrijzing, wij moeten rekening houden met meer alleenstaanden et cetera. Wij zijn er helemaal niet op uit om "Bijlmers" te maken. Dat wordt meteen geassocieerd met hoogbouw en met verdichting. De Bijlmer was destijds trouwens een van de juwelen waarnaar wij toe wilden. Laten wij wel wezen. Leer daarvan. Wees creatief. Zeg niet: dat moeten wij allemaal niet. Denk na, om met inspirerende voorbeelden te komen van manieren waarop wij in deze maatschappij in steden aangenaam, veilig en duurzaam kunnen wonen. Dat hebben ze in Amsterdam, in Rotterdam en elders gedaan. Daarop wil ik uitkomen.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Ik ben blij dat de minister duidelijk zegt dat hoogbouw geen dogma is. Het zal wel iets zijn wat je af en toe nodig hebt. Je ziet hoe verwarrend het kan zijn. In de folders over de Bijlmer stond destijds iets over een nachtegaal die je daar kon horen. Uit ons gesprek met de Rijksbouwmeester kwam volgens mij echter duidelijk en nadrukkelijk het idee naar voren van hoogbouw. Ik wil de kwaliteit ervan dus wel in het oog houden. Ik vind het een essentieel aspect om erg te blijven volgen. Er staat "kan", dat geef ik de minister graag toe, maar het beeld is toch ontstaan. Wat de minister nu schetst stelt mij meer tevreden, maar ik zou dat dan verder uitgedragen willen zien.

Minister **Cramer**: Ik kan mevrouw Neppérus geruststellen, want de Rijksbouwmeester zal met een visie komen waarin onder andere hoogbouw voorkomt, maar waarin juist ook de verdichtingsopgave naar voren komt. Ik noemde al een van de ontwerpers, Rudy Uytenhaak, maar er zijn er meer die het gaan visualiseren. Je moet kunnen verbeelden en kunnen zien dat het anders kan. Dan kunnen wij er over praten hoe wij in de steden op een eenentwintigste-eeuwse manier aangenaam kunnen wonen. Dat is waar ik op uit ben. Hiermee heb ik de vraag van mevrouw Neppérus over hoogbouw mijns inziens beantwoord.

Mevrouw Van Gent vroeg naar buitendijks bouwen in Almere. Die vraag komt een beetje te vroeg. Het is een uitdaging en een bron van inspiratie om 60.000 woningen te plaatsen in Almere en het gebied rondom Almere. Daar komen wij tegemoet aan een aantal wensen, namelijk dat het woningbouw moet zijn voor verschillende sociale klassen, terwijl sprake moet zijn van verschillende bouwtypes. Het moet een aangename omgeving zijn, zowel qua veiligheid en duurzaamheid als qua bereikbaarheid. Wij moeten ervoor zorgen dat dat onze nieuwe parel wordt in de woningbouw. Daar wordt hard aan gewerkt. In dit stadium hebben wij verschillende hoofdscenario's waar wij naar toe willen groeien. Maar er zijn nog geen keuzes gemaakt, dat loopt nog. Wij willen heel nadrukkelijk de samenleving en zeker de regio bij het proces van keuzes maken betrekken, want het is heel belangrijk dat wij het al in een vroeg stadium eens zijn over een aantal uitgangspunten. Als wij achteraf nog gaan bediscussiëren of er wel 60.000 woningen moeten komen of minder, hebben wij al een startprobleem. Over een aantal keuzes die wij aan het begin van het proces maken moeten wij het eens

worden, zodat wij vervolgens kunnen kijken hoe wij dat zo doen dat het inderdaad de parel wordt waarop wij over twintig jaar allemaal heel trots kunnen zijn. Ik wil nu nog niet praten over hoe dat eruit moet zien, want in dat proces zitten wij nog. De scenario's moeten de basis zijn voor discussies met de regio over de invulling en weging. Daarbij betrekken wij ontwerpers: Mc Donough met Cradle to Cradle, Adriaan Geuze en Winny Maas. Wij moeten ervoor zorgen dat wij hiervan een opgave maken die de moeite waard is.

Mevrouw Vermeij vroeg wat het verband is tussen de Rotterdamse haven en de stedelijke omgeving. Er is een zeer sterke samenhang, die nog verder moet worden versterkt. Niet voor niets hebben wij daarom zo ingezet op Stadshavens. De stedelijke omgeving willen wij meer betrekken bij de havenontwikkeling, en Rotterdam willen wij weer de allure van de wereldhavenstad geven. Natuurlijk ligt de Maasvlakte wat verder weg, maar dat is in sommige opzichten maar goed ook, want wij willen de chemische industrie niet dichterbij brengen. Die industrie is niet voor niets daar gelokaliseerd.

De heer Van Leeuwen stelde een vraag over vervoer en stedelijke ontwikkeling. Hij hield een pleidooi voor een vervoersautoriteit en het gezien de crisis naar voren halen van investeringen voor het ov. Wij investeren in vele miljarden in het ov. De ambitie staat nog steeds overeind om op het spoor jaarlijks 5% groei te realiseren. In de Mobiliteitsaanpak is aangegeven dat wij 4,7 mld. extra in het spoor investeren. In het rijksprogramma Randstad Urgent op dit punt zit het project ov-autoriteit, waarmee wordt beoogd de samenhang en de aansluitingen tussen de verschillende ov-modaliteiten te verbeteren. Over de maatregelen in het kader van de kredietcrisis kan ik nog niets zeggen, omdat daarover nog wordt gediscussieerd.

Mevrouw Vermeij zei nog vernieuwende onderwerpen te missen op het gebied van verkeer en vervoer. Alleen bij Almere wordt hierover volgens haar nagedacht. Wat wordt verder opgepakt? Het meest zichtbaar zijn inderdaad de SAAL-activiteiten rondom Almere en Amsterdam, welke activiteiten worden doorgezet, ook in het licht van de woningopgave van 60.000. Verder is van belang dat wij ook vernieuwende onderwerpen aanpakken in de hele Randstad. Enkele maanden geleden heeft het kabinet de Mobiliteitsaanpak uitgebracht, waarin duidelijk nieuwe accenten worden gezet voor verkeer en vervoer. Daarbij gaat het om tien concepten voor een robuust mobiliteitssysteem in 2028, onder meer inhoudende een meer robuust netwerk en hoogfrequent spoorvervoer in de Randstad. Er gaan minimaal zes intercity's en mogelijk zes sprinters per uur rijden. In deze aanpak staat, net als in het MIRT, dat er behalve in Almere ook zal worden geïnvesteerd in Rotterdam en in ov en een weg bij Utrecht. De goede internationale vervoersverbindingen uit de Structuurvisie Randstad 2040 staan ook in de Mobiliteitsaanpak. Zoals ik al zei, is dat gezwaluwstaart als wij doorkijken naar 2040. Het betreft onder andere de internationale trein Amsterdam-Eindhoven-Luik en Amsterdam-Utrecht-Keulen. De Kamer heeft dat laatste ook in een motie opgenomen. Er wordt hard aan gewerkt.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Ik zou eigenlijk willen dat deze minister de minister van het vernieuwende openbaar vervoer wordt. Juist met deze visie zou dat moeten. Het gaat om verdichten en ervoor zorgen dat iedereen in de

buurt komt te wonen van een snelbus, iets elektrisch of het spoor. Juist tal van deze ideeën zouden in deze visie thuishoren. Is de minister dat met mij eens? Wij weten dat de minister van V en W nog allerlei leuke snelwegplannen heeft. Recentelijk hebben wij over de plannen rondom Utrecht gesproken. Dat waren akelige plannen, want ze gingen dwars door allerlei natuurgebieden heen. Wij weten ook dat de minister van V en W plannen heeft voor nieuwe verbindingen rondom Den Haag. Dat past niet in deze visie. Is de minister dat met mij eens?

Minister **Cramer**: Als minister van VROM vind ik het natuurlijk heel belangrijk om ervoor te zorgen dat wat er aan vernieuwende concepten en vervoerssystemen mogelijk is uiteindelijk in dit verhaal zijn weerslag krijgt. Dit verhaal is nu nog globaal, maar wij zijn bezig om in het kader van de klimaataanpak het elektrisch vervoer te stimuleren. Wij doen dat nu vooral in en rond de stad, omdat er nog geen landelijk netwerk kan zijn. Daar wordt aan gewerkt. Wij werken eraan om allerlei vormen van lightrailontwikkelingen te bevorderen. Dat heeft de snelheid van een soort trein en is een soort sneltram. Wij doen dit juist in het kader van de structuurvisie. De minister van VROM is aan zet om dat voortdurend naar voren te brengen. Ik vind daarvoor ook een gewillig oor bij mijn collega Eurlings. Wat betreft de wegen zullen wij ons moeten houden aan wat wij met elkaar afspreken. Dat moet hier conform aan zijn.

Mevrouw Van Gent vindt dat deze Randstadvisie te veel asfalt en beton uitstraalt. De minister van Financiën heeft dat ook gezegd. De woordvoerders moeten dat in wat bredere zin zien. Wij hebben wel degelijk baat bij een haven en bij Schiphol, maar goederen moeten niet meteen doorvervoerd worden naar het achterland zonder dat er daar iets mee gebeurt. Wij willen er juist voor zorgen dat de bedrijvigheid die met deze economische activiteiten gecreëerd kan worden, versterkt wordt en dat wij niet alleen de doorschuivers naar het achterland zijn. Dat werd onder andere bedoeld. Daarnaast ben ik het helemaal niet met mevrouw Van Gent eens dat deze structuurvisie asfalt en beton uitstraalt. Er staan allerlei verhalen in over het ov en nieuwe ontwikkelingen op het gebied van vervoer.

De heer Van der Staaij vroeg of er voldoende keuzes worden gemaakt ten aanzien van de filedruk. De Randstadvisie gaat natuurlijk over de langere termijn. Op de kortere termijn nemen wij al maatregelen in de sfeer van kilometerbeprijzing om de filedruk te verminderen. Op de langere termijn zijn er mogelijkheden om het autosysteem veel meer als een collectief vervoerssysteem te gaan zien. Dat zijn nog Rudolf Das-scenario's. Auto's worden aan elkaar geklikt en zo gaan wij ons als een soort treintje vervoeren. Dat zijn dus nog toekomstplannen, maar die worden wel degelijk nu al in gang gezet. De filedruk kunnen wij niet zo snel als men zou willen verminderen, want het is een weerbarstig probleem.

De heer Van der Ham heeft gevraagd naar het openhouden van de optie van Schiphol op zee. Het kabinet gaat ervan uit dat tot 2040 dit punt niet aan de orde is. Dat is een duidelijke keuze.

Dan kom ik op mijn tweede blok en dat betreft de open ruimtes, het agrarisch gebied, de natuurontwikkeling en de recreatie.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Ik krijg nog graag een reactie van

de minister op de redenering die ik haar in eerste termijn heb voorgelegd. Het lastige is dat wij hier een visie bespreken zonder geldstukken. Wij stellen de kaders vast maar wij zullen uiteindelijk ook moeten nagaan of wij het met elkaar kunnen realiseren. De redenering is dat als je bouwt in de stad, het om heel dure grond gaat. Wil je dat kunnen betalen en betaalbaar houden, ook voor mensen met lagere inkomens, dan word je wellicht gedwongen om in ieder geval de hoogte in te gaan. Ik zie natuurlijk ook wel dat je best wel mooie dingen kunt neerzetten in de hoogte, maar de angst is toch een beetje dat de druk van het bouwen in de steden kostbare woningen met zich zal brengen. Herkent de minister dat?

Minister **Cramer**: Het is juist de uitdaging en trouwens al deels praktijk dat wij dat wél kunnen. De Kop van Zuid in Rotterdam en het Oostelijk Havengebied in Amsterdam zijn voorbeelden van opgaves waarbij wij sociale woningbouw hebben weten te realiseren in gebieden die verdicht zijn maar zeer aangenaam zijn om te wonen. Herstructurering staat bij ons als beleid voorop. Wij zijn ook met allerlei activiteiten bezig om te zorgen dat die mogelijkheden daadwerkelijk in de praktijk worden gebracht. Dat geldt ook voor bedrijventerreinen. Ook daar zetten wij de wissel om: niet altijd maar weer een nieuw terrein buiten de stad, maar er eerst voor zorgen dat je de open plekken of de oude terreinen opknappt en daarvoor ook de investeringen doet. Als je dat goed en verstandig doet, is er veel meer mogelijk dan wij tot nu toe hebben gedaan. En dat blijkt ook wel.

Mevrouw **Sterk** (CDA): Dus de minister zegt dat het mogelijk is om te bouwen in steden op die dure grond waarbij de woningen ook betaalbaar blijven voor mensen met de lagere inkomens en de middeninkomens die graag in de steden willen blijven wonen?

Minister **Cramer**: Ik heb de voorbeelden genoemd waar het gerealiseerd is. Dus: ja, het is mogelijk.

De heer **Van der Ham** (D66): Ik had nog een vraag gesteld over de bestuurlijke drukte. Wim Kok heeft daarover een tijdje geleden iets geschreven. De Holland Acht heeft gezegd dat er te veel structuren zijn. Of valt dat onderwerp onder blok drie?

Minister **Cramer**: Dat is het restblok maar daarom niet minder belangrijk.

De heer **Van der Ham** (D66): Je kunt wel zien dat de heer Kok geen inspiratiebron meer voor u is.

Minister **Cramer**: Ik kom op uw vraag later nog terug. Voorzitter. Ik ga nu in op een aantal vragen die zijn gesteld over het landschap en de agrarische sector. Mevrouw Wiegman heeft gevraagd wie de regie voert over het landschap en of de financiering is verzekerd. Het kabinet heeft recent via de Agenda Landschap zijn visie daarop al naar voren gebracht. Het kabinet heeft de duidelijke ambitie om het prachtige Hollandse landschap te behouden. Bij de uitvoering van dit beleid spelen de provincies en de gemeenten een belangrijke rol. Ook de waterschappen moeten wij daarbij niet vergeten, aangezien die ook een cruciale rol spelen. Ik zie dat regionale overheden duidelijk een ambitie in deze richting hebben. Het kabinet gaat ervan uit dat er

vooral nog voldoende overheidsmiddelen zijn. De commissie-Rinnooy Kan heeft veel suggesties gedaan en heeft erop gewezen dat via slimme constructies en via private middelen meer geld gemobiliseerd kan worden dan nu het geval is. Dus het is niet juist dat wij al die gelden al hebben. Wij kunnen echter wel meer realiseren dan wij nu doen. Hopelijk kunnen wij dat ondanks de kredietcrisis ook in de toekomst doen, zeker de komende jaren.

Mevrouw Vermeij vroeg wat migratiesaldo nul inhoudt. Zij weet natuurlijk heel goed dat dit inhoudt dat er een bebouwingsplafond is. Daarbinnen is er ruimte voor de provincies en de gemeenten om een en ander in te vullen, afhankelijk van de eigen woningvraag. De praktijk laat een divers beeld zien: soms wordt er inderdaad duur gebouwd, maar gelukkig zijn er ook behoorlijk wat zaken gerealiseerd die betrekking hebben op sociale woningbouw. Ik heb daarvan niet de exacte cijfers. Die moet ik haar dus onthouden. Het idee dat er alleen maar duur gebouwd wordt, zou echter verkeerd zijn. Dit betekent niet dat er niet gebouwd wordt. Wij houden verdere uitbreiding onder controle. Er wordt dus beperkt gebouwd. Daarmee worden vooral kleinere gemeenten in het Groene Hart en in andere delen van de Randstad versterkt. Wij zorgen voor een aanpak die tot doel heeft dat de woningbouw zich ontwikkelt op een wijze waarover gemeenten en provincies het met elkaar eens zijn. Het Rijk ondersteunt dat en treedt ook sturend op ten aanzien van de uitvoering van migratiesaldo nul. Mevrouw Wiegman heeft behoefte aan een meer kwalitatief instrument, met name voor het Groene Hart. Wij willen ervoor zorgen dat dit gebied open en groen blijft. De stedelijke druk kan afnemen als gevolg van woningbouw in de steden, ook in de omgeving van Almere. Toch wil ik in het Groene Hart een beperkte hoeveelheid woningontwikkeling toelaten. Migratiesaldo nul blijft het principe. Dat wordt ook herhaald in de structuurvisie. Als mevrouw Wiegman ideeën heeft over een effectiever instrument waarmee het mogelijk is om onder het bebouwingsplafond te blijven, houd ik mij aanbevolen. Tot op heden is het echter redelijk goed gelukt om binnen die grens te blijven. Mevrouw Wiegman vroeg om een toelichting op de keuzes voor de verstedelijking in relatie tot scenario's uit het ontwerpatelier en de conclusies in het Plan MER. De ontwerpateliers bevatten heel mooie, verschillende toekomstbeelden. Ik weet niet of zij daarin inzage heeft gehad. Daarin was te zien dat er grote verschillen zijn in de keuzes die te maken zijn ten behoeve van de inrichting van de Randstad. De robuuste keuzes in die ateliers waren onder andere groene recreatiemogelijkheden, vernetting, meer diversiteit in het Groene Hart en inzetten op bereikbaarheid in samenhang met de ontwikkeling van de stad. Wij hebben al gesproken over de relatie met gebieden en steden buiten de Randstad. Beslissingen daarover zijn mede op grond van de ateliers genomen. Het Plan MER gaf aan dat verdichting van de steden in combinatie met openbaar vervoer leidt tot relatief weinig mobiliteit en behoud van natuur en landschap.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Ik kom kort terug op migratiesaldo nul. Ik ben er absoluut geen voorstander van dat er steeds meer wordt afgeknabbeld van het Groene Hart en dat her en der een wildgroei aan nieuwbouw kan ontstaan. Wat ik

het arme vind aan het migratiesaldo nul is dat het louter kwantitatief is. Er wordt berekend om hoeveel huizen het gaat: als het hier gerealiseerd is, kan het ergens anders niet. In veel gevallen kan dat goed zijn, bijvoorbeeld als het daarbij gaat om de grotere plaatsen en steden. In kleine kernen kan een kleine toevoeging er juist voor zorgen dat het leefbaar wordt; anders is er niks meer. Dan zou je meer instrumenten willen hebben. Het instrument moet dan meer op de kwaliteit gericht zijn zodat in sommige gevallen de kleine kernen kunnen worden versterkt. Migratiesaldo nul betekent in grotere plaatsen dat woningen dan niet worden gerealiseerd om het groen te behouden.

Minister **Cramer**: Ik begrijp het punt dat mevrouw Wiegman naar voren brengt. Ik kan mij voorstellen dat zij zich daarbij op voorbeelden baseert. Ik benadruk nogmaals dat wij een hoofdlijn uitzetten: migratiesaldo nul. Provincies moeten dan samen met de gemeenten die het betreft, bezien hoe zij dit ook kwalitatief verstandig invullen. De provincies hebben in het kader van de ruimtelijke ontwikkeling een heel belangrijke taak, ook in het borgen van de kwaliteit. Dat kun je niet allemaal vastleggen in toetsingskaders. Dan wordt het een veel te geharnast systeem. Het is allemaal maatwerk. Je moet ervoor zorgen dat de mensen voldoende bagage hebben én ondersteund worden bijvoorbeeld door kwaliteitsteams, zodat zij ervoor kunnen zorgen dat de kwaliteit ook in de regio's wordt gerealiseerd. Dat stond ook in de architectuurvisie.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): Kunnen wij erop vertrouwen dat provincies dit ook zullen doen? Of moet het Rijk de provincies hierop expliciet wijzen of hun bepaalde dingen in handen geven waardoor zij deze keuzen zullen maken?

Minister **Cramer**: Het is een taak van provincies en gemeenten, maar collega Verburg en ik zitten er natuurlijk bovenop. Wij voeren regelmatig met de bestuurders overleg over het Groene Hart. Daarbij zijn drie provincies betrokken alsmede de vertegenwoordigers van de betrokken gemeenten. Zij concretiseren gezamenlijk de ruimtelijke ontwikkeling van het Groene Hart en maken ook afspraken over het migratiesaldo nul. Dat wordt dus wel degelijk serieus meegenomen. Dat kun je alleen niet zo uit de stukken halen omdat je kwaliteit in de praktijk handen en voeten moet geven met de kaders die daarvoor worden aangereikt. Mevrouw Vermeij vroeg hoe het nationale landschap het Groene Hart in 2040 is beschermd. In de structuurvisie hebben wij nadrukkelijk gekozen voor het behoud, de kwalitatieve ontwikkeling en de bescherming van het groen in de Randstad. Dat betekent dat er groen is rondom de steden en tussen de steden. Die basis wil ik vasthouden, ook bij de uitvoering van hetgeen je voor de langere termijn met elkaar afsprekt. Het huidige nationale landschap het Groene Hart en het groen aan de buitenkant van de steden van de Randstad worden beter met elkaar verbonden. Dat is ook te zien op alle plaatjes. Wij proberen er juist één Groenblauwe Delta van te maken en een en ander ecologisch met elkaar te verbinden. Ik hoop dat ik nog leef in 2040; dan zou ik nog graag een wandeling door het Groene Hart met heel veel groen willen maken.

Mevrouw Neppérus en mevrouw Vermeij vroegen naar de bestuurlijke constellatie en de aanpak van het Groene Hart. Er is een stevige samenwerking tussen de verschillende departementen en de ministers van LNV, van VROM en van V&W en de daarbij betrokken provincies. Wij hebben de provincies verzocht om één programma voor het Groene Hart te maken en dus niet drie deelprogramma's. De onderdelen van de deelprogramma's komen wel in de provinciale structuurvisies terecht. Het is echter één plan. Via de zogenoemde "Voorloper" hebben wij afspraken gemaakt over de samenhangende ruimtelijke ontwikkeling van het hele Groene Hart. Natuurlijk moeten wij de balans over enkele jaren definitief opmaken, maar deze samenwerking tussen Rijk, provincies en via het Woerdens Beraad ook de gemeenten bevalt ons goed.

Mevrouw Vermeij en de heer Van der Staaij hebben gevraagd naar de ontwikkeling van de melkveehouderij en de agrarische sector. Zij vroegen zich af welk deel van het metropolitane park wordt bestemd voor agrarische bedrijfsvoering. In hoofdlijnen staat dit al verwoord. Het is in nauwe samenspraak met minister Verburg tot stand gekomen. In de visie staat heel nadrukkelijk dat de landbouw, in het bijzonder de melkveehouderij, een cruciale rol speelt in de Randstad. Zij draagt bij aan zowel de economische basis van het gebied als aan het in stand houden van het landschap en de kwaliteit daarvan. Het kabinet stelt middelen beschikbaar voor deze diensten. Het gaat dus niet om de grootschalige landbouw, die grotendeels in andere delen van het land zal plaatsvinden, maar vooral om de kleine en middelgrote landbouw. Veehouderij zal daarin een voorname plaats bekleden. De boeren spelen ook een belangrijke rol in het in stand houden van de natuur. Daarvoor worden ook middelen ter beschikking gesteld. Ik refereer in dit kader aan Midden-Delfland, dat nu als eerste metropolitane park is bestempeld.

Over het begrip "metropolitaan park" wil ik het volgende zeggen. Alle woordvoerders zijn hierover gestruikeld, zowel over de uitspraak als over het begrip zelf. Ik zal eerlijk zeggen dat wij niet hebben voorzien dat het zo'n reuring zou geven. Ik dacht: laten wij het nu eens anders noemen. Ik vind het woord bufferzone namelijk ook niets. Dan lijkt het alsof wij het over iets heel anders hebben. Wij zitten dus met een probleem van benaming van gebieden. De gebieden rond de steden, dus de overloper van stad naar groen, wilden wij in benaming meer laten aansluiten bij termen die ook in ruimtelijke-ordeningsland worden gebruikt. Dan kom je op dat soort begrippen. Mensen associëren het met Hyde Park en ik weet niet allemaal wat. Dat is helemaal niet onze inzet geweest. Ik zou haast een prijsvraag willen uitschrijven voor alle begrippen die wij nu hebben, zoals nationaal landschap, bufferzones, metropolitane parken en groen in de stad. Wij hebben zo veel woorden voor alles om groen een onderdeel te laten zijn van de Randstad en andere delen van ons land. Wij gaan erover nadenken. Dat hebben wij ook in het kader van de Agenda Landschap gezegd. Wij moeten al die woorden maar eens herevalueren. Het is helder wat wij willen, maar de woorden wekken zo veel reactie op dat ik denk: het gaat om daden en niet om woorden.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Hier wordt het woord "landschapspark" al gefluisterd. De minister zei dat het zelfs met Hyde Park wordt geassocieerd, maar dat is wel

het voorbeeld dat zij zelf noemt in het stuk. Het is dus niet zo vreemd dat daar vervolgens over door wordt gedacht. Het voorbeeld van Delfland kwam ik ook al tegen. Hoe ziet de minister daar het Groene Hart zelf in, in relatie tot het gedachtegoed van de landschapsparken of hoe je ze ook wilt noemen?

Minister **Cramer**: Wij hadden de benaming metropolitane parken bestemd voor de gebieden rondom de stad, die dus direct een functie vervullen voor de stedeling. Daarom was de relatie met Hyde Park gelegd, maar niet in de strikte zin van het woord alsof het een Vondelpark is, zo zeg ik tot de heer Van der Ham. Het kan ook andere vormen aannemen. Wij denken door. Ik heb de reactie uit de Kamer begrepen. Misschien vindt een enkeling het juist wel een mooi woord. Het woord heeft in het land veel reactie opgeroepen. Mij gaat het echter niet om het woord, maar om wat wij ermee bedoelen.

Mevrouw **Wiegman-van Meppelen Scheppink** (ChristenUnie): What's in a name? We moeten niet verzanden in woordspelletjes en daarover moeilijk blijven doen. Het gaat wel een beetje om de vraag achter het woord. Bij parken rondom de stad bestaat een risico van versnippering, zeker bij metropolitane landschappen. Ook vanuit het land wordt gezegd dat alle nieuwe benamingen prima zijn. Maar we hebben al ontzettend veel moeite om onze Ecologische Hoofdstructuur, Natura 2000 en de nationale landschappen goed op orde te krijgen en om deze begrippen goed in te vullen, met de juiste financiële middelen om er wat van te maken. Hoe wijs is het om een nieuw begrip te introduceren dat om een nieuw potje met geld en om nieuwe regie vraagt, hoe leuk het begrip ook mag zijn?

Minister **Cramer**: Ik denk bij het rijtje dat mevrouw Wiegman opsomt: ja, ja, ja, ik ben het er helemaal mee eens. Maar in het kader van de Agenda Landschap zijn wij ook al bezig met een vereenvoudiging. Ik vond metropolitaan park gewoon een pakkend woord. Ik dacht daarbij aan Midden-Delfland, dat ingeklemd ligt tussen Den Haag en Delft en dichtbij Rotterdam ligt. Dat verbeeldt heel goed wat wij met het begrip bedoelen. Dat is een voorbeeld van een gebied dat direct in de achtertuin van de stedeling ligt en zich goed leent voor recreëren, genieten van de natuur en van het water. Wij denken er opnieuw over na, ook gezien alle andere woorden. Maar dit doen wij toch al in het kader van de Agenda Landschap.

De heer **Van der Ham** (D66): Ik ga niet in op de metropolitane landschappen. Bij metropolitane veehouderij zie ik Arie Boomsma voor me die een koe melkt. Een metroman onder een koe. De minister zei zojuist dat wij niet moeten denken aan het Vondelpark of aan het Amsterdamse Bos. Ik ben het vaak eens met natuurorganisaties. Zij zeggen heel vaak dat een blauw landschap het mooiste en ecologisch het interessantste is. Daar zitten de meeste beestjes en is de biodiversiteit fantastisch. Over het algemeen komen deze landschappen neer op een soort moerassen. Voor de meeste burgers is dit niet altijd even interessant. Ik ben zeer voor dit soort initiatieven, maar er wordt te weinig gedacht aan echte parken, zoals het Vondelpark, het Amsterdamse Bos en het Kralingse Bos. Besteedt de

minister wel aandacht aan dat soort vormen van groen rond de steden?

Minister **Cramer**: Ik vind de opmerking van de heer Van der Ham erg belangrijk. Ik ben een groot voorstander van groen in de stad. Dat geldt ook voor minister Verburg. We moeten ook eens nadenken over bijzonder groen in de stad. Wij doen net alsof dit alleen een paar bomen bij elkaar zijn. Ik ben zelf bioloog en weet dat er juist in de stad heel veel mooie natuur is. Deze kunnen wij ook ontwikkelen. Hoe kunnen wij de steden ontwikkelen? We moeten bouwen en verdichten, maar daarbij moet groen een belangrijk element blijven, dat voor allerlei groepen in de steden aantrekkelijk is. Er zijn verschillende behoeften, die wij zo goed mogelijk, gericht op de toekomst, moeten invullen. Mevrouw Neppérus vroeg of sommige gebieden, met name die met een hoge kwaliteit zoals natuurgebieden, op slot moeten worden gezet. Het gaat dan vooral om het Groene Hart. In het kader van de "Voorloper" van het Groene Hart worden al suggesties gedaan voor gebieden waarbij wij de bescherming hoog in het vaandel moeten hebben. Het beeld van op slot zetten is wat gechargeerd, maar bepaalde gebieden met een hoge kwaliteit moeten wij koesteren.

Mevrouw **Neppérus** (VVD): Ik ben blij dat u zegt dat bepaalde gebieden wellicht heel bijzonder zijn en dat wij daar nu eens naar moeten kijken. Het gaat mij er namelijk om dat je steeds meer al die randen vol ziet lopen. Als je de kaart van het Groene Hart bekijkt, worden de stippen steeds groter. Betekent dat dan ook dat u echt dat stukje voorschrijven gaat doen of dat u het wilt regelen? Laat u het wellicht daarentegen geheel over aan het krachtenveld?

Minister **Cramer**: Ik heb al toegelicht dat wij met het Groene Hart zo ver zijn dat wij een "Voorloper" hebben, dat deze verder ingevuld wordt en dat de drie betrokken provincies de leiding daarbij krijgen. In goed overleg met het Rijk en de gemeenten wordt een plan ontwikkeld, waarin dit element wordt meegenomen. De heer Van der Ham stelde dat natuur goed beschermd moet worden. Hij sprak over samenhang, verwerving, inrichting en beheer. Zoals bekend, werkt het kabinet aan de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur. Dat zal leiden tot de realisatie van een heleboel hectaren, om precies te zijn 728.500.

De heer **Van der Ham** (D66): De EHS ligt niet helemaal op schema, niet alleen wat betreft de verwerving ervan, maar zeker ook niet wat betreft de inrichting. De Kamer heeft daarover veel debatten met de minister van LNV gevoerd. Mijn vraag was nu of het in het kader van het investeringspakket niet interessant is om juist het inrichten van de EHS versneld naar voren te halen. Dat is goed voor de natuur en wellicht ook voor landschapsbeheerders die het moeten gaan doen.

Minister **Cramer**: Ook hierover kan ik nog geen uitspraken over doen, want het is nog in de boezem van het kabinet. Het is namelijk onderdeel van de investeringsbeslissingen en het besluit over het naar voren halen van gelden die wij wel en niet naar voren kunnen halen.

De heer **Van der Ham** (D66): Maar hebt u het wel opgenomen in uw hart, qua boezem?

Minister **Cramer**: In het Groene Hart!

Voorzitter. De heer Van der Ham stelde ook een vraag over het ontwikkelen van nieuwe groene gebieden, ook in de stad. Daar hebben wij het al over gehad. Er was ook nog een vraag over harde grenzen en hoe wij een duidelijke definitie van het Groene Hart borgen. Natuurlijk hebben wij in de Nota Ruimte nationale landschappen gedefinieerd. Het Groene Hart behoort daartoe. In hoofdlijnen is daarmee duidelijkheid geschapen over de vraag hoe de begrenzing eruitziet. Maar juist de huidige invulling ervan, in samenwerking met provincies en gemeenten, moet de bestemmingen scherper vastleggen.

Voorzitter. Daarmee kom ik op de laatste vragen, waarin ook de bestuurlijke kant aan bod komt. De heer Van der Ham vroeg hoe ik tegenover herschikking van het provinciaal landschap in de Randstad sta, ook in relatie tot investeringen in kennis en samenwerking daarin. Grotendeels heb ik die vraag al beantwoord. De kennisinfrastructuur wordt heel belangrijk gevonden, zoals wij in het verhaal aangeven. Nogmaals, collega Plasterk heeft nu juist op dat punt een belangrijke rol gespeeld bij het opstellen van de Randstadvisie.

De heer **Van der Ham** (D66): Maar dat ging over de commissie-Kok en de Holland Acht.

Minister **Cramer**: Precies; dan kan ik dat beter nu meteen beantwoorden. Op dat punt hebben wij in deze Randstadvisie geen prioriteiten gesteld, omdat anders weer een herhaling van zetten wordt gedaan ten aanzien van de Holland Acht en het advies van de commissie-Kok. De in gang gezette lijn betreft de in Randstad Urgent gekozen aanpak, waarbij wij werken met duo's – in het geval van de Randstadvisie met kwintetten – en waarbij wij zorgen dat wij slagvaardig werken. Deze aanpak bevalt ons eigenlijk heel goed. Daarbij hoeft je niet al die bestuurlijke structuren weer overhoop te gooien. Wel zijn wij met onderdelen, zoals de vervoersautoriteit, bezig, om te kijken hoe wij die krachten toch ook bestuurlijk meer kunnen bundelen. Wij volgen de adviezen van de Holland Acht niet helemaal maar de geest die eruit spreekt, volgen wij absoluut in de aanpak van Randstad Urgent en alle andere zaken. Er ligt nog een vraag van mevrouw Vermeij en mevrouw Neppérus. Zij willen weten hoe het zit met de relatie tussen de Structuurvisie Randstad 2040 en het programma Randstad Urgent. Randstad 2040 zit nog steeds in het programma Randstad Urgent. Het is alleen concreter gemaakt. Wij hebben er de uitvoeringsallianties en de sleutelprojecten uit gelicht, omdat deze zelfstandig aandacht behoeven. Ook de werkwijze van Randstad Urgent wordt voor de verdere uitwerking van de Structuurvisie Randstad 2040 gehandhaafd: met mij als bestuurlijke partner vanuit het Rijk vorm ik een kwintet met bestuurders uit de regio, met een ambassadeur en met overeenkomsten met mijlpalen. Dit alles is een logische vervolgstap. Wij krijgen nu de specifieke uitwerking van het programma Randstad Urgent. De heer Van Leeuwen vindt dat concurrentiekracht geen doel is van ruimtelijke ordening. Hij heeft een analyse gegeven van hetgeen deze Structuurvisie Randstad 2040 uitstraalt. De nadruk lag daarbij op het verwerpen van

het idee dat de Randstad een internationaal, economisch krachtig gebied moet worden. Hij heeft zijn twijfels bij de ontwikkelingen richting globalisering. Ik ben het niet eens met zijn visie. Nederland is als exportland sterk afhankelijk van de internationale handel. Hij kan op zijn kop gaan staan, maar wij zijn echt niet alleen maar hier in Nederland bezig, wij moeten ons blikveld een beetje verruimen. Wij opereren in de wereld. Daaraan ontleent zeker Rotterdam maar ook Amsterdam zijn kracht. Wij moeten ervoor zorgen dat wij internationaal, economisch op die wereldkaart blijven staan en dat wij onze krachten versterken. Dat is ook de essentie van deze Structuurvisie Randstad 2040, in combinatie met leefbaarheid in sociaal en ecologisch opzicht.

Mijn laatste punt betreft de vraag van mevrouw Sterk over de kwaliteit. Zij vindt dat kwaliteit meer aandacht moet krijgen. Ik heb in mijn toelichting voortdurend het woord kwaliteit laten vallen. Kwaliteit staat voor mij hoog in het vaandel. Ik heb ook aangegeven dat ik geen adept ben van alleen maar hoogbouw, alsof dat de oplossing zou zijn. Nee, mijn adagium is, laten wij die steden zo ontwikkelen dat deze toekomstbestendig zijn, ook voor de vergrijzing en alle nieuwe woonvormen. De heer Van der Ham gaf al aan dat het palet van woonvormen nog breder is dan mevrouw Sterk noemde. Ik ben het er allemaal mee eens. Wij moeten bouwen voor de toekomst op zo'n manier dat wij leefbare, duurzame en veilige steden ontwikkelen die de motoren van onze economie kunnen zijn, in samenwerking met de economische sectoren die rondom en in die steden ook van belang zijn.

De **voorzitter**: Dat zou een heel mooie afsluiting geweest zijn, ware het niet dat mevrouw Van Gent nog een vraag heeft.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Ik maak mij een beetje zorgen over de tijd. Heel veel van mijn vragen zijn nog niet beantwoord. Gaat dat alsnog gebeuren? Dat zal waarschijnlijk niet lukken, dus dan wil ik een schriftelijk antwoord. Ik heb namelijk natuurlijk niet voor Piet Snot die vragen geformuleerd. Ook wil ik graag vandaag nog een antwoord op mijn groenedakenplan. Daar heeft de minister nog vier minuten voor. Verder zijn er meer woordvoerders die nog vragen hebben. Ik wilde toch even ingrijpen.

De **voorzitter**: Ik neem deze vraag even mee, en geef eerst de heer Van Leeuwen en mevrouw Vermeij gelegenheid tot een vraag.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Voorzitter, moet ik mijn vragen nu opsommen? Dat is wellicht handig voor de schriftelijke afhandeling. Ik wil mijn stuk ook wel e-mailen, maar zoals het nu gaat, kan het gewoon niet.

De **voorzitter**: De minister heeft een groot aantal vragen wel beantwoord. Wij nemen het even mee naar de heer Van Leeuwen.

De heer **Van Leeuwen** (SP): Ik had mijn laatste interruptie gespaard voor een aantal suggesties dat ik in mijn eerste termijn heb gedaan en waar de minister niet op ingegaan is. De minister maakt een vrij korte bocht bij mijn analyse van de concurrentiepositie. Ik begrijp dat de minister zegt dat alle ruimtelijke ontwikkelingen die geen

of weinig zin hebben voor de concurrentiepositie van de Randstad hiermee van tafel zijn. Dat is concreet haar antwoord. Als wij hier iets doen wat daar niets mee te maken heeft, dan gaat het feest niet door. Dat vind ik een zeer bekrompen opvatting voor een sociaaldemocraat. Ik sluit mij verder aan bij mevrouw Van Gent. Ik som graag de vragen op die ik heb gesteld over de grondposities, de planologische dienst, een nader rapport naar aanleiding van enzovoorts.

De **voorzitter**: Ik doe een procedurevoorstel voor de vervolgvragen. Ik kijk nog even naar de minister. Misschien heeft zij nog vragen bij de hand die nog niet beantwoord zijn. Dan geef ik de minister gelegenheid tot antwoorden. Anders stel ik voor dat de leden hun onbeantwoorde vragen doorgeven aan de griffie, zodat deze met het departement afstemt dat ze alsnog schriftelijk worden beantwoord.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Ja, want het lijkt mij fatsoenlijk dat als de minister hier een plan presenteert, er toch nog even wat op ingegaan wordt.

Minister **Cramer**: Natuurlijk probeer ik alle vragen met zorg te beantwoorden. Vragen die ik niet heb beantwoord, wil ik met alle plezier schriftelijk beantwoorden. Ik heb geprobeerd om met u allen de grote lijn van het verhaal door te spreken. Het groenedakenplan waar mevrouw Van Gent op doelt, is op zich heel goed. Ik ben ervan op de hoogte. In verschillende steden loopt het al. Het is ook vooral een stedelijke activiteit. Ik ben met de kroonprins in Malmö geweest en heb daar de mogelijkheden gezien. Ik heb meteen gevraagd hoe dat combineert met de zonnepanelen die wij ook allemaal op het dak willen. Dat kan wel, maar niet altijd. Wij moeten dus bekijken hoe wij alle wensen voor de toekomst goed op dat dak integreren. Groene daken hebben veel voordelen. Mevrouw Van Gent noemde er een aantal. Het is een sympathiek en belangrijk punt. Ik ben bereid om alle andere vragen die ik nog niet beantwoord heb, schriftelijk te beantwoorden.

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Komt u dan ook nog terug op mijn concrete voorstellen over de groene daken? Alleen met sympathie komen ze er niet. Dat weet u ook.

Minister **Cramer**: Procedureel kan ik mij voorstellen dat de Kamerleden zelf aangeven welke vragen zij nog graag beantwoord willen hebben. Mijns inziens heb ik een heleboel vragen beantwoord. Dat wat nog gespecificeerd moet worden, kunnen wij zo doen ter voorbereiding van de tweede termijn.

De **voorzitter**: Dan spreken wij dat zo af. De minister gaat over haar eigen reactie. Of de leden daarmee tevreden zijn, is een tweede. De leden krijgen de gelegenheid om via de griffie de onbeantwoorde vragen door te geven. De minister zal daar schriftelijk op reageren. Mevrouw Vermeij heeft nog een punt.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Alle woordvoerders hebben iets gezegd over woningaantallen, de 500.000, in relatie tot de wensen en de eisen die wij hebben. Dat is een vrij cruciaal punt. Ik snap uw voorstel vanuit procedureel

oogpunt, maar ik kan mij niet voorstellen dat de minister daar in eerste termijn niet iets over kan of wil zeggen, juist vanwege hetgeen wij hier allen hebben gezegd.

De **voorzitter**: Dat is een terecht punt. Ik stel voor dat de minister nog even reageert op wat door diverse fracties is opgemerkt, namelijk het nadrukkelijk genoemde aantal van 500.000 te bouwen woningen.

Minister **Cramer**: De analyse van het aantal woningen is gebaseerd op prognoses en scenario's. Natuurlijk toetsen wij na een aantal jaren of die prognoses inderdaad nog conform de zaken zijn die wij als basis hebben gekozen. Dat er grote aantallen woningen in de Randstad bij moeten komen, is voor mij zonnklaar. Of het er voor 2040 400.000, 500.000 of misschien zelfs 600.000 moeten worden, kan ik nu nog niet helemaal bepalen. Wij hebben een middenkoers gevaren door dat aantal als basis te nemen. Wij hebben gelokaliseerd welke gebieden opgaven hebben om dat te realiseren. Daarbij hebben wij gezegd: gemiddeld 40% verdichting. Waar het kan, wordt dat hoger. Utrecht heeft bijvoorbeeld hogere percentages. Het kan dus hoger in sommige steden, maar niet in alle steden. Wij nemen met elke regio en elke gemeente apart door welke opgaven er zodanig zijn te realiseren dat sprake is van verdichting en dat de leefbaarheid op orde blijft. Dat is het uitgangspunt.

Mevrouw **Vermeij** (PvdA): Ik heb nog één kleine opmerking hierover, want dit is een cruciaal punt en dan heb ik dat statement toch maar gemaakt. De afgelopen jaren hebben wij ons te veel laten leiden door het dogma van de opgaven. Daarbij ging het om aantallen die werden verdeeld, overigens ook in de randgemeenten. Dat heeft niet altijd geleid tot wat wij met z'n allen willen. Mijn idee is om daar met deze structuurvisie een drastische ommekeer in te maken. Dan moeten wij de discussie voeren over de vragen wat kwaliteit is en hoe wij dat invullen. Voor de PvdA-fractie ligt die kwaliteit in verdichting. Kan het dogma van die opgaven dan op termijn worden losgelaten, wat op termijn misschien zelfs zal moeten?

Mevrouw **Van Gent** (GroenLinks): Ik had daarover ook een expliciete vraag gesteld. Het College van Rijksadviseurs zegt daar heel interessante dingen over, waar ik mij goed in kan vinden. Ik heb de minister gevraagd hoe zij daartegen aankijkt. Het dogma van die aantallen die niet worden gehaald, onderken ik wel. Ik ben er echter niet voor om die aantallen dan maar los te laten.

De **voorzitter**: Dat hebt u in uw eigen termijn al gezegd. De opmerking van mevrouw Vermeij was duidelijk. Ik stel voor dat de minister daar nog expliciet op terugkomt in haar schriftelijke beantwoording.

Minister **Cramer**: Wij nemen nu een middenscenario aan van de planbureaus. Ik ben het er helemaal mee eens dat dit absoluut geen dogma is. Zoals ik al zei, moet je de prognoses aldoor bijstellen in de richting waarin je veronderstelt dat het zal gaan. Bij de opgaven gaan wij voor de kracht van de steden, kwaliteit en duurzaamheid. Dat moeten de uitgangspunten blijven. Hoe wij dat realiseren, is de grote opgave waar wij voor staan.

De **voorzitter**: Dat is helder.

Hiermee sluit ik de eerste termijn van de behandeling van dit notaoverleg over de Structuurvisie Randstad 2040. Ik dank allen voor de belangstelling en de bijdragen.

Sluiting 15.38 uur.